T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISINDA BULUNAN CAM BİLEZİKLER

RABİA SENA KARABAĞ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GÜLGÜN YILMAZ

EDİRNE
2024

ÖZET
AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISINDA BULUNAN CAM BİLEZİKLER

Cam yüzyıllar boyunca insanlar tarafından günlük yaşamda kullanılmış son derece hassas bir malzemedir. Bu hassasiyete rağmen yoğun şekilde ticareti yapılan ürünler arasında olmuştur. Üretim alanı oldukça geniş olmakla birlikte çok çeşitli boyutlarda örneklerine rastlamak mümkündür. Cam sanatı üretim aşamasının oldukça zorlayıcı olması sebebiyle sabır ve ustalık gerektiren bir alandır.

Cam sanatı başlığı altında değerlendirilen cam bilezikler çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışma 2009-2022 yılları arasında Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında ortaya çıkarılmış olan cam bilezikleri kapsamaktadır. Amaç Amasya şehrinde yer alan bu tarihi kaledeki yaşam izlerini arkeolojik yöntemler doğrultusunda ortaya çıkarmak ve yorumlamaktır. Bu süreçte kalede ele geçirilen pek çok buluntuya kıyasla, sayıca fazlalığı göz ardı edilemeyecek ölçülerde olan cam bilezikler değerlendirilmek istenmiştir. Bu süreçte öncelikle Amasya tarihi ele alınmış sonrasında cam tarihi, cam üretim teknikleri ve cam bileziklerin ele geçirilebilen veriler doğrultusunda tanımlamaları yapılmıştır. Kalede bulunan bilezikleri tanımlamak ve farklı kazılarda ortaya çıkarılmış bilezikler ile karşılaştırabilmek adına katalog oluşturulmuş ve detaylı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. Kalede tam halde bilezik ele geçirilemediği için katalogda yer alan bileziklerin tamamı kırık haldedir. Cam bilezikleri tarihlendirmede karşılaşılan zorluklar nedeniyle kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir fakat kalede yer alan bileziklerin 14.-19. yüzyıllar aralığına tarihlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Kale, Cam, Cam Bilezik

ABSTRACT

THE GLASS BRACELETS FINDINGS OF HARSENA CASTLE AND MAIDENS PALACE'S EXCAVATION

Glass is a sensitive material that has been used by people in daily life for centuries. Despite this sensitivity, it has become one of the most heavily traded products. As the production area is quite large, it is possible to come across examples of various sizes. This requires patience and mastery, as the production phase of glass art is quite challenging. Glass bracelets, evaluated under the title of glass art, constitute the main subject of the thesis. This study covers the glass bracelets unearthed during the Amasya Harsena Castle and Maidens Palace Excavations between 2009 and 2022. The aim is to reveal and interpret the traces of life in this historical castle located in the city of Amasya in line with archaeological methods. In this process, glass bracelets, whose numbers cannot be ignored compared to many other finds seized in the castle, were intended to be evaluated. First of all, the history of Amasya was discussed, and then the history of glass, glass production techniques, and glass bracelets were described in line with the data that could be obtained.A catalog was created, and an attempt was made to analyze them in detail in order to identify the bracelets found in the castle and compare them with the bracelets unearthed in different excavations. Since no complete bracelet was found in the castle, all of the bracelets in the catalog are broken. Due to the difficulties encountered in dating the glass bracelets, it is not possible to make an exact date, but it is suggested that the bracelets in the castle be dated between the 14th and 19th centuries.

Keywords: Amasya, Castle, Glass, Glass Bracelet

ÖNSÖZ

Cam, çağlar boyunca gündelik yaşamın hemen her alanında kullanılmıştır. İhtiyaçlar doğrultusunda üretim teknikleri, renk paleti, süsleme biçimleri durmaksızın gelişmektedir. Bu gelişim sayesinde cam sanatı ortaya çıkmıştır. Cam sanatı başlığı altında değerlendirilen takı ve aksesuarlar arasında tezimizin ana konusunu oluşturan cam bilezikler geniş bir yer tutmaktadır. Arkeolojik kazı alanlarında önemli ölçüde cam bilezik buluntuları ele geçirilmektedir. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında Bulunan Cam Bilezikler adlı tez çalışması ile cam sanatına ışık tutmak ve bileziklerin tarihteki yeri, üretim biçimleri, tasarımları ve kullanım amaçları konusunda öneriler sunmak amaçlanmıştır. Çalışma sürecinde cam bilezikler üzerine yapılmış olan değerlendirmelerin genel anlamda öneri niteliği taşıması ve tarihlendirme yapmanın oldukça güç olması karşılaşılan zorluklar arasında yer almıştır. Ancak somut verinin yoğun şekilde ele geçiriliyor olması ileri tarihlerde yapılacak olan çalışmaların zorluk derecesini azaltmak konusunda yardımcı olacaktır. Ele geçirilen bilezik parçalarını kesit, desen ve renk bakımından tasnif etmek, fotoğraflamak ve çizimlerini yapmak ortaya karşılaştırma yapma olanağı sağlayan veriler bütünü çıkarmaktadır. Konuya ağırlık verilerek çalışmaların boyutunu arttırmak, cam bilezikler konusundaki en büyük zorluklardan biri olan tarihlendirme problemini çözmekte yardımcı olacaktır.

Araştırma konusu hakkında bilgi ve fikirlerini tüm içtenliği ile paylaşan, her aşamasında desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Gülgün Yılmaz ve İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi bölümü lisans eğitimim ve yüksek lisans eğitimim boyunca tüm bilgi ve birikimini benimle paylaşan Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Emel Emine Naza Dönmez hocalarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

2017 ile 2022 yılları kazı sezonlarında katılmış olduğum Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında beraber çalıştığımız tüm kazı ekibi üyelerine teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca sevgi ve sabırla beni destekleyen sevgili aileme minnetlerimi sunar, teşekkür ederim.

Rabia Sena Karabağ

Edirne, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

ÇİZİM LİSTESİ ..... **vi**

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... **vii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**

RESİMLER LİSTESİ ..... **xii**

KISALTMALAR ..... **xiii**

BİRİNCİ BÖLÜM

AMASYA TARİHİ İLE AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISI

1.1. Amasya **5-10**

1.1.1. Türk Dönemi Öncesi Amasya **11-12**

1.1.1.1. Pontos Krallığı Dönemi **13-14**

1.1.1.2. Roma Dönemi **15-16**

1.1.1.3. Bizans Dönemi **16-17**

1.1.2. Türk Döneminde Amasya **17**

1.1.2.1 Danişmendliler Dönemi **17-19**

1.1.2.2. Selçuklular Dönemi **20-21**

1.1.2.3. Eretnalılar Dönemi **21-22**

1.2.2.4. Osmanlılar Dönemi **22-25**

2.1. Harşena Kalesi Tarihçesi **25-28**

2.1.1. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları Tarihçesi **28-40**

İKİNCİ BÖLÜM

CAM

2.1. Cam.....41-42

2.1.1 Camın Tarihi 42-46

2.1.3 Cam Üretim Teknikleri 46-61

2.2 Cam Bilezikler 62-68

2.2.1 Cam Bileziklerde Üretim Teknikleri..... 69

2.2.2 Ekli / Dikişli Bilezikler.....69-70

2.2.3 Eksiz / Dikişsiz Bilezikler 70-73

2.2.4 Burma Bilezikler 73-76

2.2.5 Dikdörtgen Kesitli Bilezikler 76-79

2.2.6 Üçgen Kesitli Bilezikler 79

2.3 Cam Bileziklerde Bezeme Teknikleri.....79-89

KATALOG 90-181

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....178-182

KAYNAKÇA 182-189

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. Camın Molekül Yapısı

Çizim 2. İç Kalıp Tekniği

Çizim 3. İç Kalıp Tekniği

Çizim 4. İki Parçalı Kalıp ve Mozaik Cam Yapımı

Çizim 5. Tek Parçalı Kalıp ve Mozaik Cam Yapımı

Çizim 6. Döküm Tekniği

Çizim 7. Kayıp mum Tekniği

Çizim 8. Kalıba Basma

Çizim 9. Kalıba Basma

Çizim 10. İndirme Tekniği

Çizim 11. İndirme Tekniği

Çizim 12. Tüp Üfleme

Çizim 13. Kalıba Üfleme

Çizim 14. Dökme Düz Cam Yapımı

Çizim 15. Göbekli Cam

Çizim 16. Silindir Cam

Çizim 17. Cam Bileziklerin Gösterildiği La Tene Mezarları

Çizim 18. Quseir al-Qadim Cam Bilezikleri

Çizim 19. Burma Bilezik Yapımı Temsili Çizimi

Çizim 20. Eksiz-Dikişsiz Yöntem ile Cam Bilezik Yapımı

Çizim 21. Eksiz-Dikişsiz Yöntem ile Cam Bilezik Yapımı

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Amasya Şehri Görünümü

Fotoğraf 2. Meydan Köprüsü

Fotoğraf 3. Mağdenüs Köprüsü

Fotoğraf 4. Alçak Köprü

Fotoğraf 6. Kunç Köprüsü

Fotoğraf 7. Fırtına Tanrısı Teşup Heykelciği

Fotoğraf 8. İltekin Gazi Köprüsü

Fotoğraf 9. İltekin Gazi Köprüsü Köşkü

Fotoğraf 10. Harşena Kalesi Kazı Arşivinden Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 11. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Kazı Arşivinden Kazı Alanları Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 12. Kazı Arşivinden 2009 yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 13.Kazı Arşivinden 2010 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 14. Kazı Arşivinden 2011 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 15. Kazı Arşivinden 2012 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 16. Kazı Arşivinden 2013 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 17. Kazı Arşivinden 2015 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 18. Kazı Arşivinden 2016 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 19. Kazı Arşivinden 2017 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Fotoğraf 20. Kazı Arşivinden 2018 Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 21. Kazı Arşivinden 2019 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 22. Kazı Arşivinden 2020 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 23. Kazı Arşivinden 2021 Yılı Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 24. Kazı Arşivinden 2022 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Fotoğraf 25. Surname-i Humayun (1583-1588), Camgeran Geçiş Alayı, H 1344, y. 33b.

Fotoğraf 26. Kahramanmaraş Müzesi İç Kalıp Tekniğinde Yapılmış Cam Kaplar

Fotoğraf 27. İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Şişe Parçası, M.Ö 16.yy, Tell Atchana (Antik Alalah)

Fotoğraf 28. İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Şişe Parçası M.Ö 1500 civarı

Fotoğraf 29. Millefiori (binçiçek) Tekniği Kap, Hellenistik Dönem

Fotoğraf 30. Reticelli Gövde Parçası, M.Ö 1. yy Roma Dönemi

Fotoğraf 31. Şerit Mozaik Cam Tekniği

Fotoğraf 32. Altın Bantlı Cam Şişe, M.S 1. Yy

Fotoğraf 33. Yemen al-Shihr Bölgesi Cam Bilezikleri

Fotoğraf 34. Tell Abu Sarbut'ta Ortaya Çıkarılan Bilezikler

Fotoğraf 35. Kelenderis Antik Kenti, 2022 yılı Kazı Çalışmaları Sırasında Odeon Çevresinde Bulunan Çocuk Mezarı ve Dört Adet Cam Bileziği

Fotoğraf 36. Roma Dönemi Cam Bilezik Örnekleri, a. Yuvarlak kesitli (2-4. yy) b. Yarı dairesel kesitli (2-4. yy) c. Burma kesitli (4.yy)

Fotoğraf 37. Dekorsuz Erken Dönem Bilezik Örnekleri

Fotoğraf 38. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Tek Renkli Bilezik Parçası Örnekleri

Fotoğraf 39. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Burmalı Cam Bilezikler

Fotoğraf 40. Samsat Burma Bileziği

Fotoğraf 41. Kinet Höyük Burma Bileziği

Fotoğraf 42. Harput Kalesi Kazısı Burmalı Cam Bilezikler

Fotoğraf 43. Aziz Nikolaos Kilisesi Cam İpi Bezemeli Bilezik Örneği

Fotoğraf 44. Gevale Kalesi Kazısı Yarı Dairesel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Fotoğraf 45. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Fotoğraf 46. Gevale Kalesi Kazısı, Dikdörtgen Kesitli Cam Bilezikler

Fotoğraf 47. Kadıkalesi Kazısı

Fotoğraf 48. Aigai Kazısı (12-13. Yüzyıl)

Fotoğraf 49. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Üçgen Kesitli Cam Bilezikler

Fotoğraf 50. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Benek Desenli Cam Bilezikler

Fotoğraf 51. Benek Desenli Bilezik, Maud Spaer

Fotoğraf 52. Osmanlı Dönemi Cam Bilezikleri, 14.yy, Beykoz Cam ve Billur Müzesi

Fotoğraf 53. Harput Kalesi Kazısı Kabartma Benekli Cam Bilezikler

Fotoğraf 54. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Yapıştırma Bant Bezemeli Cam Bileziklerden Örnekler

Fotoğraf 55. El-Halil Atölyelerinden Bant Bezemeli Bilezik Parçaları, Filistin (Batı Şeria)

Fotoğraf 56. Meander Desenli Bilezik

Fotoğraf 57. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Meander Desenli Cam Bilezikler

Fotoğraf 58. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Omurga Desenli Cam Bilezikler

Fotoğraf 59. Harput Kalesi Kazısı Omurgalı Cam Bilezikler

Fotoğraf 60. 2006 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Koruma ve Onarım Çalışmalarından Bilezik Parçaları

Fotoğraf 61. 2015 yılı Amorium Kazısı Bilezik Parçaları

Fotoğraf 62. Ani Kazıları Bezemesiz Cam Bilezik Parçaları, 2008

Fotoğraf 63. Ani Kazıları Bezemesiz Üçgen Kesitli Cam Bilezik Parçaları, 2008

Fotoğraf 64. Bant Bezemeli Bilezik- 14-19 yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Yukarı Mısır

Fotoğraf 65. Bant Bezemeli Bilezik 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Yukarı Mısır

Fotoğraf 66. Bant Bezemeli Bilezik, 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye

Fotoğraf 67. Bant bezemeli ve Cam İpi Sarılı Bilezik 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye

Fotoğraf 68. Bant Bezemeli ve Benekli Bilezik, 14-15. Yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye Fotoğraf

69. Osmanlı Dönemi Cam Bilezikleri, 14.yy, Beykoz Cam ve Billur Müzesi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Amasya Haritası

Şekil 2. Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş. Araştırma Merkezi Analizleri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Cam Üretim Araç Gereçlerini Gösteren Temsili Görsel, Beykoz Cam ve Billur Müzesi

Resim 2. Cam ve Çağdaş Tasarım İçindeki Yeri, Önder Küçükerman

Resim 3. Modern Cam Üretim Araçları

Resim 4. İç Kalıp Tekniği 3D Modellemesi

Resim 5. Cam Bilezik Üretimi Yapan Afrikalılar

KISALTMALAR

a.g.e: adı geçen eser

cm: santimetre

haz: hazırlayan

kat no: katalog numarası

m.ö: milattan önce

no: numara

p: page

s: sayfa

vol: volume

GİRİŞ

Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında Bulunan Cam Bilezikler konulu tez çalışmasına başlanmadan önce üzerinde durulması gereken konular belirlenmiştir. Bu aşamada öncelikle kazı alanının bulunduğu şehir olan Amasya ele alınmıştır. Amasya tarihinden detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Bu konuda genel olarak ansiklopediler ve makalelerden faydalanılmıştır. Amasya tarihi konusunda yapılmış olan araştırmalarda öne çıkan noktalar belirlenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Harita üzerinden Amasya'nın konumuna işaret edildikten sonra çevre illeri ve coğrafi durumu hakkında yorumlar yapılmaya çalışılmıştır. Ek olarak tarihi bilgilerin somut verilerle desteklenmesi amaçlanmıştır bunun için de fotoğraflar bilgilerin arasına konuyu daha açık hale getirecek şekilde yerleştirilmiştir. Fotoğrafların çoğunluğunu kendi çekimlerimiz ve kazı arşivinden almış olduğumuz fotoğraflar oluşturmaktadır. Fotoğrafların yerleştirilmesi kronolojik olarak yapılmıştır.

Tarihsel süreç Türk dönemi öncesi Amasya ve Türk döneminde Amasya olacak şekilde iki başlığa ayrılmıştır. Bu başlıklar altında değerlendirme yapılırken günümüze kadar varlığını korumuş tarihi yapılardan ve küçük eserlerden söz edilmiştir. Özellikle şehir merkezinde yer alan yapılara, şehirde yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılmış olan arkeolojik eserlere yer verilmiştir.

Amasya tarihinden bahsederken ayrı bir başlık altında şehrin en göze çarpan coğrafi yapısı Harşena Dağının zirvesinde yer alan Harşena Kalesinden de söz edilmiştir. İnşa tarihi kesin olmayan bu kale yapısının, kullanım amaçları üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bunun için kalenin farklı bölgelerinde yapılmış ve sistematik olarak günümüzde de devam eden kazı çalışmaları önemli verilere ulaşılmasını sağlamıştır. 2007 yılından beri devam eden Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısının tarihsel sürecinden bahsedilmiş olup kale tarihi ile ilgili somut bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Çünkü kaledeki yaşam izlerinin ortaya çıkarılmış olması tarihsel süreci ile ilgili daha gerçekçi yorumlar yapabilme imkanı sunmaktadır. Kazı arşivinde yer alan fotoğraflar Amasya tarihi bölümüne ışık tuttuğu gibi kalenin tarihi hususunda da aynı etkiyi yaratmaktadır. Kazıların devamlılığı şehir tarihini yorumlamak açısından önem teşkil etmektedir.

Tezin ikinci bölümü ve ana konuyu oluşturan cam bileziklerden bahsetmeden önce detaylı şekilde cam ve cam sanatı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Söze camın kimyasal özelliklerinden başlanmıştır. Bu konuda ansiklopedilerden ve çeşitli akademik çalışmalardan faydalanılmıştır. Üretim yapılmış dönemler arasında bağlantı kurmaya çalışılarak benzer ve farklı yönler vurgulanmak istenmiştir. Cam sanatı her sanat dalında olduğu gibi bölgelere göre farklılık göstermektedir. Kullanım amaçları ihtiyaçlar doğrultusunda benzerlikler taşısa da kültür faktörü renk, desen ve form çeşitliliğini doğrudan etkilemektedir. Cam işlenme esnasında uğraş gerektiren ve detaylı çalışılan bir malzemedir. Aynı zamanda el işçiliği oldukça ön planda tutulmaktadır. Bu yüzden tarih boyunca üretim aşamasında çeşitli aletler kullanılmıştır. Erken tarihli üretim araçları ve modern üretim araçları ile ilgili örneklere yer verilerek cam sanatının gelişim süreci ve üretim aşamasında karşılaşılan zorluklar belirtilmeye çalışılmıştır. Bu üretim aletlerine ayrıca üretim tekniklerinden bahsederken de yer verilmiştir. Üretim tekniklerini detaylı şekilde izah etmek için var olan çizimlerin CorelDRAW programı kullanılarak tekrar üzerinden geçilmiştir ve farklı çizimler tekrar çizilip bir araya getirilerek bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Tekniklerin detaylandırılması için kullanılan çizimlerin yanı sıra ortaya çıkmış olan kap kacakların fotoğraflarına yer verilmiştir.

Araştırmacıların zorlandığı konulardan birisi cam bileziklerin üretimine dair tarihsel süreçlerdir. Konu üzerinde yeterince çalışma yapılmamıştır. Anadolu'daki cam eserler hakkında önemli bilgilere ulaşmamızı sağlayan Kazı Sonuçları Toplantıları incelenmiştir. Kazı çalışmalarının yürütüldüğü arkeolojik alanların neredeyse tümünde cam eserler ele geçmiştir. Harşena Kalesinde olduğu gibi diğer kale kazılarında da sayıca fazla cam bileziğin ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştır. Cam bileziklerin ele geçirildiği çoğu bölgede üretimin yapıldığına dair bulgular mevcut değildir. Liman bölgeleri gibi alanlarda ortaya çıkarılan buluntular göz önüne alındığında cam bileziklerin aynı zamanda bir ticaret malzemesi olduğu sonucuna varılabilmektedir. Ek olarak en erken örneklerine mezar buluntusu olarak rastlandığı bilinen cam bileziklerin yıllar içinde kullanım amaçlarının değişkenlik gösterdiği düşünülebilir ve daha detaylı araştırılmalıdır.

Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı kazısı cam bileziklerinden ağırlıklı olarak süslemeli olanlar ve dış yüzünde herhangi bir detaya sahip olanlar için katalog oluşturulmuştur. Bunun nedeni tarihlendirme ve karşılaştırma yapma olanağının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Süslemesi olmayan bilezikler hemen her dönemde karşımıza çıkmaktadır bu yüzden tarihlendirme ve karşılaştırma ihtimali çok zordur. Bileziklerin çap ve kalınlık ölçüleri alınmıştır. Kesit türleri sık burma, seyrek burma, dairesel, yarı dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesit olarak belirlenmiştir. Bilezikler şeffaflık bakımından opak, saydam ve yarı saydam olarak belirlenmiştir. Cam bilezik literatüründe belli adlandırmalarla yer verilen bu kesit türlerine Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında çoğunluklu olarak rastlanmıştır. Bileziklerin üretim yöntemlerinden araştırmalarda yer verildiği ölçüde eklemeler yapılarak bahsedilmeye çalışılmıştır.

Katalog kısmında, tam halde ele geçirilen bilezik buluntusuna rastlanmadığı için ölçülebilen düzeyde çap ölçüleri verilmiştir. Bilezikleri net bir şekilde gösterebilmek için iki açıdan fotoğraflarına yer verilmiş ve çizimleri yapılmıştır. Çizimler için CorelDRAW programı kullanılarak bilgisayar üzerinden çizim tercih edilmiştir. Çizimler kataloğa eklemeye karar verilen fotoğrafların üzerinden geçilerek yapılmıştır. Çap ve kalınlık ölçüleri ile renk ve süsleme özellikleri araştırmalar sonucu incelenmiş bileziklerden yola çıkılarak yapılmıştır. Çap ölçüleri bilezik parçalarının tam halinin ölçüsünü yansıtmaktadır. Ancak tam halinin verdiği form bilinmediği için milimetrik farklılıklar olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Cam bilezikler ile ilgili yapılan tarihlendirmelerin çoğunlukla öneri niteliği taşıdığı unutulmaması gereken bir detaydır. Bilezikler belirli restorasyon ve konservasyon sürecinden geçirilmiştir. Bu süreçte üzerinde biriken tabaka temizlenmiştir ancak su ile temas etmediği zaman rengi opaklaşan veya solan irizasyon tabakasının yer yer bilezikten ayrıştırılamadığı görülmüştür. Bu durum bileziğin toprak altında kaldığı zaman veya bileziğin üretimi sırasında kullanılan karışımın kalitesi ile ilişkilendirilebilir. Bilezikler üretilirken kullanılan yöntemler yapılan araştırmalar incelenerek tespit edilmiştir ve karşılaştırma yapılmıştır.

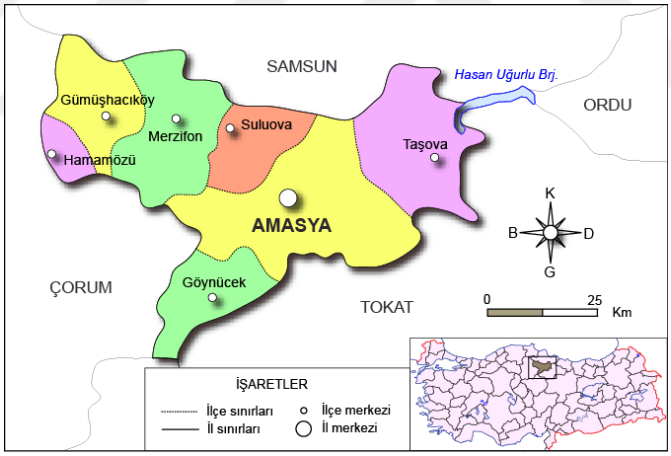
Son bölümde ise karşılaştırma ve değerlendirmeye yer verilmiştir. Karşılaştırma malzemesi olarak kazı sonuçları toplantıları, yayınlanmış makaleler, yabancı müzelere ait sitelerde yayınlanmış olan cam bilezikler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AMASYA TARİHİ İLE AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISI

1.1. Amasya

Amasya ili Türkiye'nin Orta Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Şehrin kuzeyinde Samsun, doğusunda Tokat, batısında Çorum ve güneyinde yine Tokat ve Yozgat illeri yer almaktadır. Valilikten alınan bilgilere göre, yüzölçümü 5.701 km2'dir. İl genelinin rakımı 1150 m iken il merkezinin ise 411,69 m'dir.[1] Amasya iline bağlı ilçeler Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova, Taşova ve Ziyaret'tir.

Şekil1. Amasya Haritası[2]

İlin nüfusu TÜİK'ten alınan 2021 yılı verilerine göre 335.331'dir. Şehir ekonomik bakımdan göz önüne alındığında, gıda ürünleri ve içecek imalatı, madencilik ve taş ocakçılığı, taş ile toprağa dayalı sanayi ile başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı sektörleri ön sıralarda yer almaktadır.

---

[1] http://www.amasya.gov.tr/cografi-konum

[2] http://cografyaharita.com/haritalarim/4l_amasya_ili_haritasi.png, Erişim: 28.05.2022

Ayrıca Yeşilırmak üzerinde elektrik üretim çalışmaları yapıldığı da bilinmektedir. Yörede Amasya Beji olarak adlandırılan doğal taş yatakları rezervi de mevcut haldedir. Amasya Yeşilırmak'ın açtığı iki tarafı yüksek kayalıklar ile çevrili dar bir vadide kurulmuştur. Bu durum Eosen dönem yani 54-38 milyon yıl önceye ait levha hareketleri sonucu oluşan kıvrılmalar ve kırılmalar sonucu oluşmuştur. Bu kıvrılma hareketleri ile yüksek sıradağlar oluşmuş ve bu dağların arasında yüksek debili suların aşındırmasıyla Yeşilırmak vadisi ortaya çıkmıştır. Bu vadinin iki tarafındaki terastan binlerce yıl boyunca yağmur suları ve rüzgâr gibi doğal olaylar ile aşınan malzemelerin vadi tabanında birikmesiyle bugünkü topoğrafyasına kavuşmuştur. [3] Ünlü tarihçi Amasyalı Strabon Geographika adlı eserinde Amasya'nın fiziki yapısından şu şekilde söz etmektedir: *''Benim kentim içinden İris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent kem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası çok sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirine bağlıdırlar ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur.''* Strabon'un tanımladığı coğrafi yapı ve bahsettiği kaya mezarları, bozulmadan günümüze ulaşmıştır.

[3] Fatma Ekiz, *Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı'nda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Arkeojeofizik Çalışmalar*, (İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017, s. 2.

Fotoğraf 1. Amasya Şehri Görünümü, Karabağ 2022

Şehir merkezinde Yeşilırmak ve etrafındaki yüksek kayalıklara oyulmuş kral mezarları ve aynı hizada tepede konumlandırılmış Harşena Kalesi bulunmaktadır. Günümüzde nehrin üzerinden geçişler köprüler aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu beş köprüyü batıdan doğuya doğru sıralayacak olursak Meydan Köprüsü, Mağdenüs Köprüsü, Alçak Köprü, Hükûmet Köprüsü ve Kunç Köprüsü şeklinde olacaktır. Nehirde turistik amaçlı kayık gezileri de yapılmaktadır.

Fotoğraf 2. Meydan Köprüsü, Karabağ 2021

Fotoğraf 3. Mağdenüs Köprüsü[4]

Fotoğraf 4. Alçak Köprü[5]

Fotoğraf 5. Hükûmet Köprüsü[6]

[4] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/magdinus-ve-helkis-kopruleri Erişim: 28.05.2022

[5] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/alcakkopru Erişim: 28.05.2022

[6] Amasya Belediyesi.

Fotoğraf 6. Kunç Köprüsü, Karabağ 2021

Amasya adı günümüzdeki kullanımından evvel farklı isimler ile de anılmıştır. Amasya'nın bilinen ilk adı Hakpiş veya Hakmiş'tir.[7] Kentin adı ilk kez Hitit yazılı kaynaklarında geçmektedir. Yine bu adın kullanımının, Perslerin Amasya'ya hakim olmalarına kadar devam ettiği sanılmaktadır. Pontos döneminde ise şehir Amessia olarak anılmaya başlanmıştır. Yazılı ilk örnekler Hellenistik dönemde Pontos sikkeleri üzerinde ele geçirilmiştir. M.Ö. II. yüzyıl Mithridates zamanında Amasya adına sikke bastırılmıştır ve üzerinde AMAΣΣIA-AMASEIA yazmaktadır. Öte yandan M.Ö. 65 yılında basılmış olan ve halen Amasya Müzesi sikke koleksiyonunda kayıtlı olan sikkelerde AMAΣΣEIAΣ yazıları okunmaktadır.[8] Amaseia ismini daha evvel bahsetmiş olduğumuz Amasyalı tarihçi Strabon Geographika adlı eserinde kullanmıştır. Öte yandan bu ismin şehrin kurucusu olduğu düşünülen ''Amas, Amis, Amises veya Amezdi'' adlı kişiden geldiği de öne sürülmektedir. Amaseia sözcüğü "Ana" anlamına gelen ve özellikle "Ana Tanrıça"yı kasteden "Ama" ve onun şekillenmesi olan "Ma" ibaresi ile bağlantılıdır. Bundan hareketle Amaseia "Ana Tanrıça Ma'nın Şehri" anlamında kullanılmış olmalıdır. Ana tanrıça Ma, Persler'in Anadolu'yu fethinden sonra tapımı yaygınlaşan doğu kökenli bir tanrıçadır. Aynı

[7] Abdülhamit Budak, *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve Halvetilik*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2015, s. 53.

[8] Ahmet Yüce, *Amasya Müzesi*, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Amasya 2004, s. 6.

zamanda bu tanrıça Pontus ve Kapadokya'nın yerel tanrıçasıdır.[9] Ayrıca Amasya ismi bir şeyi dikkatli bir şekilde görmek, gözlemek, korumak, gözlemek için nişan konulan ve gözlenen yer, muhafız ve himaye eden, en yakın hedef gibi çeşitli manalara da gelmektedir.[10] Ayrıca Roma İmparatoru Septimus Severus dönemine ait Amasya sikkesinin üzerindeki EPMHC KTICAC THN ΠΟΛΙΝ yazısından hareketle Yunan mitolojisinin en güçlü tanrısı Zeus'un oğlu Hermes'in şehrin kurucu tanrısı olduğu ileri sürülmektedir.[11]

Osman Fevzi Olcay'ın söylemine göre; Charles Texier'in "Küçük Asya Arkeolojisi, Tarih ve Coğrafyası" adlı eserinde Amasya'nın eski adının "Amazis" olduğu; Feldmareşal Helmuth von Moltke'nin "Türk Mektupları" adlı eserinde "Amezdi ve Amezus" olarak geçtiği belirtilmektedir. Ayrıca "Ikdu'l-Cuman" ve "Kitabu'r-Rivaye" adlı eserlerle "Acayibü'l-Mahlûkat" adlı eski Arapça eserde Amasya isminin Amase, Amise, Masiye, Amas ve Amis olarak yazılı olduğu belirtilmektedir.[12] Yine bazı araştırmacıların iddialarına göre şehir Mısır hükümdarlarından Amasis adlı bir kişi tarafından kurulup adlandırılmıştır. Ayrıca Derviş Ahmed Efendi, "Camiu'd Düvel" adlı kitabında şehrin Ermeni krallarından Armayus tarafından kurulup isimlendirildiğini öne sürmüştür.[13] Ortaçağ'ın ünlü seyyahı İbn Battuta seyahatnamesinde Amasya adını kullanmıştır ve şehrin büyük bir ırmak kenarında, çevresi bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık bir yer olduğundan söz etmektedir.[14] Şehir Bizans, Selçuklu, İlhanlı, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde isim değişikliğine uğramadan günümüze kadar gelebilmiş Anadolu yerleşimlerinden biridir.

---

[9] Fatih Kertil, *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimine Kadar Amasya Tarihi*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2014, s. 8.

[10] Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 1, haz. Ali Yılmaz ve Mehmet Akkuş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 13.

[11] Muzaffer Doğanbaş, *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya*, İnkansa Ofset, Ankara 2003, s. 7.

[12] Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri,* Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2010, s. 17.

[13] Fatih Kertil, a.g.e., s. 8.

[14] İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 344.

1.1.1. Türk Dönemi Öncesi Amasya

Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin'e göre şehrin varlığı 4 bin yıl önceye dayandırılır.[15] Fakat bu konu ile ilgili bir diğer görüş şu şekildedir, en erken tarihlendirme olarak günümüzden yaklaşık 3500 yıl önceye uzanan Amasya'nın kimler tarafından ve hangi tarihte yerleşim gördüğü bilimsel yöntemler temelinde günümüze kadar saptanamamıştır. Ancak kent merkezinin aksine şehrin diğer bölgelerinde Protohistorik Dönem (MÖ 5000-2000) yerleşimleri bulunmaktadır. Amasya'nın Hitit Krallığı Dönemi'nde (MÖ 1650-1190) Kızılırmak (Maraşşantiya) Kavsi İçi ve yakın çevresine işaret edilen Hatti ülkesi sınırları içinde olduğu anlaşılmaktadır. Şehir bugünkü Tokat ve Sivas ile eş olan Yukarı Ülke'nin bir parçası olmalıdır. Hitit Krallığı'nın Yukarı Ülke'deki bir eyalet merkezi olan Hakmiş'in (Hakpiş), Amasya kent merkezi, hatta Harşena Kalesi olduğuna dair görüşler mevcuttur.[16] Bu konuda verilebilecek en önemli örnek kuşkusuz Doğantepe'de ortaya çıkarılmış olan Hititler dönemine ait tunçtan yapılmış tanrı Teşup heykelciğidir. Bu heykel Hitit kralı II. Hantili döneminde (M.Ö 1490-1480) Kaşkalar (Karadeniz Bölgesi'nin Hitit düşmanı göçebeleri) tarafından ele geçirilmiştir. Bu olaydan sonra fırtına tanrısı kültü Hakmiş'e taşınmıştır. Hakmiş'in Amasya olması düşüncesi kalede yapılan arkeolojik çalışmalarda herhangi bir kalıntıya rastlanamamış olması sebebiyle bilimsel anlamda kanıtlanmamıştır. Ancak Teşup heykelciğinin Nerik'ten taşınan kült ile ilgili bir bulgu olması kuvvetli ihtimaldir.[17]

---

[15] Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1. Cilt, 1911, Yayına hazırlayan: Mesut Aydın-Amasya Belediyesi, s. 8.

[16] Şevket Dönmez, ''Amaseia Antik Kenti'', *Yar ile Gezdiğim Dağlar: Amasya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 9.

[17] Şevket Dönmez, a.g.e., s. 11.

Fotoğraf 7. Fırtına Tanrısı Teşup Heykelciği[18]

Harşena Kalesi'nde 2008 yılında Amasya Müzesi tarafından Kızlar Sarayı mevkiinin Yeşilırmak'a inen terasları üzerinde gecekonduların kaldırıldığı alanda kurtarma kazısı yapılmıştır. Burada ele geçirilen fisto motifi bezekli boyalı testi parçası, Demir Çağ yerleşmesinin nehre doğru uzandığını gösteren mühim bir arkeolojik buluntudur. MÖ 547/46 tarihinde Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros, Lidya kralı Kroisos'u yenilgiye uğratmıştır. Amasya'da bu olaydan sonra Anadolu'nun büyük çoğunluğu gibi Pers idaresi altında kalmıştır.[19] Prof. Dr. E. Emine Naza Dönmez başkanlığında yürütülen kazılarda, bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiş boya bezekli çanak-çömlek parçaları ile İskit tipi mahmuzlu tunç ok uçları ele geçirilmiştir. Buluntular, Kızlar Sarayı Bölgesinde siyasi bakımdan Akhaimenid (Pers) egemenliğinin, geleneksel olarak ise Phryg kültürü etkisinin olduğunu kanıtlanmaktadır.[20]

[18] Doğantepe, Amasya Arkeoloji Müzesi.

[19] http://www.amasya.gov.tr/demir-cagi-med-pers-donemi (21.02.2022)

[20] Şevket Dönmez, ''Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular'', *TÜBA-AR Dergisi*, sayı 16, Ankara, 2013, s. 23.

1.1.1.1. Pontos Krallığı Dönemi

Şehirde MÖ 301 yılı itibarıyla Pontos Krallığı hâkimiyeti başlamıştır. Kayıtlara Pontos olarak geçmiş olmasına rağmen krallar kendilerinden Pontos olarak bahsetmemişlerdir. Sikkelerinde geleneksel isimlerini yani Mithridates ve Pharnakes Kralı unvanını kullanmışlardır. Pontos adı Roma belgelerindeki yerini IV. Mithridates dönemi (MÖ 160-150) ile birlikte almıştır. Kuzey-orta Anadolu MÖ 4. yüzyıla kadar Kappadokia'nın bir parçası olmuştur. Ancak satraplık MÖ 360 yılı dolaylarında ikiye bölünmüştür. Güneyde kalan bölümü Asıl Kappadokia, Tauros yakınındaki Kappadokia veya Büyük Kappadokia; Amasya sınırları içerisinde kalan kuzey bölümü ise Kappadokia Pontika olarak adlandırılmıştır. Yeşilırmak havzasını Pontik Kappadokia olarak tanımlamak, sonrasında kurulmuş bir devleti de Kuzey Kappadokia Krallığı olarak adlandırmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Pontik Kappadokia antik kültler bakımından oldukça önemli bir bölgedir ve Amaseia üç büyük dinsel merkezinden biridir. Kralların Pers kökenli olması sebebiyle şehirde Ahura Mazda kültü ve sunağı bulunmakta idi. Kült ile ilgili sahip olunan bilgiler sınırlıdır ancak Roma döneminde de varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Şehir, krallık şeklinde olan hâkimiyet dönemi itibarıyla kent görünümünü almaya başlamıştır. İlk kral olan I. Mithradates (MÖ 301-266) kenti başkent ilan etmiştir. Kızlar Sarayı mevkii ile Yukarı Kale'deki (Harşena Kalesi) savunma sistemleri şehrin öteki taraflarından ziyade daha arkaik bir görünüme sahip düzgün kesme taşlar ile örülmüştür. Bu durum surların MÖ 3. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başladığını göstermektedir. Yani Harşena Kalesi, Kızlar Sarayı mevkii ve İris (Yeşilırmak) kıyısındaki aşağı kentten oluşan üç birimli bir sistem ortaya çıkmıştır. Pontos döneminde verilmiş olan bu düzen günümüz Amasyasında halen korunur vaziyettedir. Yine nehir boyunca uzanan Amasya Yalıboyu evlerinin zeminlerinin dayandığı surların Roma döneminde inşa edilmiş olduğu fikri kadar Pontos dönemi MÖ 3. yüzyılına ait olabileceği ihtimali de düşünülmektedir. Şehrin üç biriminden biri olarak söz edilen Kızlar Sarayı mevkiinde bulunan kral kaya mezarları, krali nekropolün oluşmaya başlaması, Mithridates Hanedanı için saygınlığın ve geleneğin

önemini ortaya koyan arkeolojik ve tarihsel bir gerçekliktir.[21] Yukarıda söz edilmiş olan Ahura Mazda kültüne dair bir kanıt niteliği taşıyan arkeolojik veri mevcuttur. Bu veri 224 yılında basılmış Roma dönemine ait, ön yüzünde İmparator Severus Alexander'in (222-235) resmedildiği portre ve arka yüzünde Amaseia kentinin kalesi ve Kızlar Sarayı mevkiinin kabartmasının yer aldığı bir sikkedir. Üst kısmında Harşena Dağı'nın tepe kısmı betimlenmiştir. Bu alanın merkezinde üçgen alınlıklı ve ön cephesi iki sütunlu bir tapınak bulunmaktadır. Tapınağın sağ yanında bir kaide üzerinde yuvarlak şekilli, silindir gövdeli ve üzerinde devasa alevler yükselen bir ateş sunağı görülmektedir. Yakınlarında bulunan tapınak ile ilişkili olduğu gözlenen ateş sunağı Zerdüşt dininin baş tanrısı Ahura Mazda ile bağlantı içinde olma ihtimali vardır. Kentte Roma Dönemi itibarıyla baskın bir şekilde ateş kültünün benimsendiği kuvvetle muhtemeldir. Bir diğer örnek olarak günümüzde yine Amasya ili sınırları içerisinde bulunan Yassıçal kasabasının 3 km güneybatısındaki Büyük Evliya Tepesi'nde bulunan Zeus Stratios Sunağı, Amaseia'ya bağlı önemli bir kült merkezi idi. Burada 2006 yılında Amasya Müzesi tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır.

Şehrin merkezinde yer alan Kral Kaya Mezarları bu dönemden günümüze ulaşan ve şehrin genel görünümünü etkileyen görkemli mezar örnekleridir. Bu anıtsal beş kaya mezarı sağdan itibaren A, B ve C; daha batıda olanları D ve E olarak adlandırılmıştır. Mezarların Amaseia'nın başkent olduğu dönemde tahtta olan ilk beş krala ait olduğu düşünülmektedir. Bu beş kaya mezarı ile F mezarı ve Rahip Tes Mezarı olarak bilinen diğer iki anıtsal mezar bulunmaktadır. F mezarı A ve E mezarlarının bulunduğu yerden daha aşağıdadır. Rahip Tes Mezarı merkezden yaklaşık 3 km uzaklıkta olan Ziyaret kasabası yakınlarındadır.

[21] Şevket Dönmez, a.g.e., s. 18.

1.1.1.2. Roma Dönemi

Amaseia, General Lucius Licinius Lucullus tarafından MÖ 71 yılında Roma hâkimiyetine alınmıştır. Ancak bu hâkimiyet kısa sürmüş ve Mithridates Eupator tarafından tekrar Pontos Krallığına dâhil edilmiştir. Ancak General Lucullus MÖ 63 yılında şehir üzerine tekrardan sefer düzenleyerek yeniden Roma hâkimiyetini sağlamıştır. Şehir Roma hâkimiyetinde Pontos Galaticus'un merkezi konumundadır. Ayrıca eyaletler arasındaki güzergâhın da merkezi durumundadır. Döneme ait ele geçirilmiş olan sikkelerde metropolis unvanına yer verilmesi şehrin önemli bir konumda olduğunu vurgular niteliktedir. Şehir Marcus Aurelius döneminden sonra da neokoros[22] unvanına kavuşmuştur. 224 yılında basılmış Roma dönemine ait, ön yüzünde İmparator Severus Alexander (222-235)'in resmedildiği portre ve arka yüzünde Amaseia kentinin kalesi ve Kızlar Sarayı mevkiinin kabartması yer alan bir sikke mevcuttur. Sikke sayesinde 3. yüzyıla ait kent dokusu, birimleri ve önemli yapılarını gösteren bilgiler gözlemlenebilmektedir.

Gökmedrese mahallesinde yer alan Halifet Gazi Medresesi ile onun güneydoğu köşesine bitişik durumdaki Halifet Gazi Türbesi, bünyelerinde barındırdıkları devşirme malzemelerle kentin Roma Dönemi'ne ışık tutan önemli kalıntılara sahiptir.[23] Mezar yapısı tipik orta çağ Türk dönemi mezar yapısı olmasına karşın kullanılan mermer lahit üzerindeki Eros, Medusa ve koçbaşı gibi kabartma figürleri barındırmasıyla ilgi çekicidir. Yine merkezde bulunan Amasya Kalesi ve Alçak Köprü kısmen de olsa Roma döneminden günümüze ulaşmış önemli kalıntılar arasında yer almaktadır. Ayrıca günümüzde Ferhat Su Kanalı olarak anılan suyolu tam bir tarihlendirmeye sahip olmamakla birlikte Roma dönemine aittir. Strabon'un bu

---

[22] Neokoros Roma imparatorluk kültüne bağlı olarak ortaya çıkan dini bir terimdir. Hellen Küçük Asya'sında neokoros unvanına sahip kentler bu unvan sayesinde agonlar düzenleyebilir, tanrısallaştıran imparatoru bu şekilde onurlandırırlardı. Adem Yurtsever, ''Neokoros Düşüncesinin Kökeni ve Gelişimi: Tanrı, Kutsal Krallık ve Yönetici İlişkisi'', *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 15, s.1.

[23] Şevket Dönmez a.g.e., s. 20.

suyolundan bahsetmiş olması ve şehre ait yazıtta da bahsedilmiş olması Roma döneminde yapılmış olma fikrini güçlendirmektedir. Şehir imparatorluğun 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nda varlığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda Erzincan, Çorum, Gümüşhane, Sivas, Tokat, Trabzon ve Yozgat'ın bağlı olduğu merkez konumuna getirilmiştir.

1.1.1.3. Bizans Dönemi

Amaseia, Roma hakimiyetindeyken bir müddet Peçenekler tarafından ele geçirilmiştir. Ancak 451 yılında Bizans İmparatoru Marcianus (450-457) tarafından alınmıştır. Sonrasında ise İmparator Teodoros tarafından oğulları arasında paylaştırılarak on bir alt yönetim biriminden oluşan bir vilayet merkezi olma görevini üstlenmiştir.[24] 712 yılında Araplar tarafından alınan şehir İmparator III. Leon (717-741) tarafından tekrardan ele geçirilmiştir. Şehir yine Bizans döneminde kuzeydoğu Küçük Asya'da bulunan Armeniakon Theması'nda yer almıştır. Ayrıca askeri ve dini olarak merkez konumda olduğu için kalesi savunma amaçlı kullanılmıştır. Varlığını yitirmiş olmasına karşın isimlerini bildiğimiz Bizans döneminde inşa edilmiş bazı kiliseler bulunmaktadır. Kale sınırları içerisinde yapılmış olan Hagios Phokas Kilisesi ve Hagios Thalaios Bazilikası; Phlobias Kadınlar Manastırı, Hagios Thalelaios Kilisesi; Venk Bölgesi olarak bilinen Tokat yolu üzerinde Hagios Nikolaus Kilisesi ve adı bilinmeyen bir manastırın varlığından söz edilmektedir.[25] Günümüze gelebilen tek yapı ise Danişmend Beyliği hâkimiyetinde camiye dönüştürülen Fethiye Cami'dir (Kilise Mescidi). Yapı günümüzde de cami olarak kullanılmaktadır. Hüseyin Hüsameddin bu cami hakkında *"Bu mahallede Fethiye Camii namıyla meşhur bir Cami-i şerif bulunmaktadır. Şimdiki durumuna göre caminin, kiliseden çevrildiği anlaşılmaktadır. Caminin ismine bakılırsa, kilisenin 510 H/M 1116 yılında Fethi Gazi (Danişmend) tarafından camiye çevrildiği anlaşılır. 1057 H/1647 M senesinde zelzeleden hasar gören bu cami Fethiyeli Mustafa Paşa tarafından imar edilmiştir"*

[24] Ferruh Toruk, ''Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi'', *Vakıflar Dergisi*, cilt 31, Ankara 2008, s.40.

[25] Ferruh Toruk, a.g.e., s.40.

demiştir.[26] 11. yüzyıl itibarıyla vaziyeti kötüleşen Bizans İmparatorluğu'nun durumundan çoğu şehir gibi Amasya'da etkilenmiştir. Türklerin egemenliği altına girdiği dönem itibarıyla küçük bir yerleşim haline döndüğü anlaşılmıştır.

1.1.2. Türk Döneminde Amasya

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce Oğuzlar Anadolu'ya akınlar yapmıştır ve bu akınlar yalnızca birer keşif hareketi olarak kalmıştır. Ancak Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan Malazgirt zaferine kadar ki 30 yıllık (1040-1071) süreci kapsayan Türk gaza ve savaşları Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki gücünü ziyadesiyle yıpratan ve bu topraklardaki yurt kurma mücadelesini arttıran etmenler olmuştur.[27] Bu durum son derece önemlidir çünkü Selçuklu İmparatorluğu kendi beyleri idaresinde müstakil hareket eden, yurt bulmak ve sürülerini beslemek zorunda kalan Türkmen boyları konusunda sorun yaşamakta idi. Malazgirt zaferinden sonra ise Bizans direnci kırılmış Anadolu'da hızlı bir yayılma ve yerleşme dönemi başlamıştır. Amasya, Türkleşmeye başladıktan sonra günümüzdeki Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altına girene kadar farklı kültürlerin etkisinde kalmıştır. Detaylı olarak açıklanacak olan dönemlerin kronolojik sıralaması ise Danişmendliler, Selçuklular, İlhanlılar, Eretnalılar ve Osmanlı İmparatorluğu olacak şekildedir.

1.1.2.1. Danişmendliler Dönemi

1071 yılında Selçuklu sultanı Alparslan ve Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında yapılmış olan Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Bu savaş için Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olduğu söylenmektedir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Alparslan buyruğu altındaki beylerden

---

[26] Ferruh Toruk, a.g.e., s.40.

[27] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul 2012, s. 277.

Artuk, Saltuk, Mengücük, Çavuldur, Çavlı ve Danişmend gibi beylere Anadolu'da fetihler yapmasını buyurmuştur. Bu fetih hareketleri zaferle sonuçlandığı takdirde ele geçirilen yerlerin kendileri ve oğullarına ait olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Danişmendliler Kayseri, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'yı zapt etmişlerdir.[28] Danişmendliler 1071-1178 tarihleri arasında Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve civarlarına egemen olmuş Türkmen Hanedanlığı'dır. Anadolu'nun önemli bir kısmını Türk vatanı haline getirmişlerdir. Hanedan Danişmend Gazi tarafından kurulmuştur. Danişmend Gazi, Azerbaycan'da yaşamış Türkmen ailesine mensuptur ve 1064 yılında Selçuklu sultanı Sultan Alparslan'ın hizmetine girmiştir.[29] Sultan Alparslan'ın emriyle Sivas, Kayseri, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya'nın fethine yönelen Danişmend Gazi, Amasya yakınlarındaki Kaşan (Turhal) kasabasını aldıktan sonra 1075 senesinde Amasya üzerine harekete geçmiştir. İlk karşılaşmalardan sonra coğrafi koşullar sebebiyle beklemeye karar veren Danişmend Gazi Şubat 1075'te tekrardan harekete geçmiştir. Gazi, büyük bir baskı altında kalan Bizans güçlerini, Ferhad Gazi, Sulu Gazi ve İltegin Gazi idaresindeki orduları ile birlikte bozguna uğratmıştır. Amasya valisi Şattat'ın firar etmesine karşın Harşena muhafızı Ermeni Mihran savunmaya devam etmiştir. Sonuç olarak bölgeye hâkim olan İltegin Gazi tarafından kaleye giriş sağlanmış ve teslim alınmıştır.[30] Araştırmacı Hüseyin Hüsameddin fetihten sonra birçok kilisenin camiye çevrildiğinden söz etmektedir. Yine kalede bir kilisenin var olduğundan ve Danişmend Gazi tarafından yıktırılıp yerine bir mescid inşa ettirildiğinden bahsedilmektedir. Gazi, Amasya'ya yerleştikten sonra burada saray ve binalar yaptırıp fetihlerine devam etmiştir.[31] Ayrıca çevre düzenlemesi yapmış ve mahalle kurmuştur. Sonrasında da bölgeye Türk iskânları devam etmiş ve Türk yurdu olması sağlanmıştır.

---

[28] Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 22.

[29] Abdülkerim Özaydın, ''Danişmendliler'', *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul, 1993, s.469.

[30] Fatih Kertil, a.g.e., s. 27.

[31] Mustafa Vazıh Efendi, *Belabilür-Rasiy fi Riyaz-ı Mesaili'l-Amasiyye*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2014, s. 55.

Danişmendliler hâkim oldukları bölgelerde kuşkusuz inşa faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Sur dışında Ayaz Ağa Camii ve Medresesi'nin bulunduğu yerde bir mescid yapılmıştır. Sur içinde Enderun Camii (Loğ Minare) inşa edilmiştir ancak günümüze yalnızca birkaç duvar kalıntısı ile minare kaidesi ulaşmıştır. Cami Amasya'nın ilk ulu camisi olma özelliğine sahiptir. Başlangıçta sur içine yerleşen Türkler zamanla sur dışında da ikamet etmeye başlamıştır. Sur dışı yerleşim ile ilgili ileri sürülen görüşler arasında Gök Medrese Mahallesi'nde bir saray olduğu görüşü yer almaktadır. Günümüze ulaşmayı başarmış olan Çağlayan Köprüsü Amasya-Çorum devlet yolunun Amasya bitiminde Yeşilırmak üzerinde yer almaktadır. 12. yüzyılın birinci yarısı içinde Melik Nizameddin Yağıbasan'ın emirlerinden İltegin Gazi oğlu Hüsamüddevle Hasan tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Köprü Osmanlı'nın gelecekteki vazgeçilmez unsurlarından biri olacak olan köşklerinin en erken tarihli örneğine sahip olması nedeniyle önem arz etmektedir.[32]

Fotoğraf 8. İltekin Gazi Köprüsü, Karabağ 2021

Fotoğraf 9. İltekin Gazi Köprüsü Köşkü, Karabağ 2021

Amasya'da bulunan Küçük Ağa Külliyesi'nin kuruluş tarihi Danişmendlilere kadar inmektedir ancak 15. yüzyıl Osmanlı döneminde tamamiyle değişime uğrayarak ihya edilmiştir.

[32] Baha Tanman, ''Danişmendliler Mimari'', *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul 1993, s. 477.

1.1.2.2. Selçuklu Dönemi

11. yüzyılın başına kadar Amasya'da Danişmendli hâkimiyeti olduğu bilinmektedir. Ancak sonrasındaki Selçuklu hâkimiyetinin ne zaman başladığına dair farklı düşünceler bulunmaktadır. Hüseyin Hüsameddin'e göre hâkimiyet I. Mesud döneminde, Albert Gabriel ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre ise Sultan II. Kılıçarslan döneminde başlamıştır. Selçuklu dönemi, Amasya'nın mimari dokusunun bu dönemde oluşmaya başlamış olması bakımından önemlidir. Amasya Kalesi'nde Sultan I. Mesud tarafından bazı yapılar inşa ettirilmiştir ancak bu yapılar günümüze ulaşamamıştır.[33] İç Kale'de inşa edilen bu yapıların medrese, hamam ve saray olduğu bilinmektedir. Ayrıca Yeşilırmak'ın güney tarafına Simre adlı yerleşim yeri kurulmuştur. Sultan I. Mesud, burada bazı inşa faaliyetleri yaptırmakla birlikte vefatından sonra aynı yerde bulunan türbeye defnedilmiştir.

Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın (1155-1192) Anadolu topraklarını egemenliği altına almasından sonra şehir ''Darü'l-izz'' (izzet ve saadetin merkezi) olarak anılmaya başlamıştır.[34] Sultan, saltanatının son yıllarına doğru oğulları arasında toprak paylaşımı yapmıştır. Bu paylaşımda Amasya, Nizameddin Argunşah'a verilmiştir. Sultanın oğullarından biri olan Tokat Beyi Rükneddin Süleyman paylaşımı kabul etmeyerek burayı kontrolü altına almıştır. Alaeddin Keykubad (1221-1237) döneminde ise Moğol baskısı sebebiyle Harezm Türklerinin reisi Bereket Han'a tımar olarak verilmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi sonrasında şehirde Babai olarak adlandırılan isyanlar ortaya çıkmıştır. İsyanın lideri Baba İlyas bir müddet sonra Amasya Kalesi burçlarında idam edilmiştir. Şehir Moğolların hâkimiyetine 1243 tarihli Kösedağ Savaşı'ndan sonra geçmiştir. Moğol hâkimiyetinden sonra başlayan valilik yönetimleriyle Amasya valiliğinin başına Seyfeddin Torumtay gelmiştir. Amasya'daki İlhanlılar egemenliği 1341 yılına kadar sürmüştür.

---

[33] Emine, Naza Dönmez, ''Amasya'da Türk Dönemi Mimarisinin Gelişimi'', *Yar ile Gezdiğim Dağlar: Amasya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 11.

[34] İlhan Şahin- Feridun Emecen, ''Amasya'', *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 3, İstanbul 1991, s. 1.

Bu dönemden günümüze ulaşan yapılar arasında Burmalı Minare Camii, Ezine Pazar Han, Gökmedrese (Torumtay Camii) ve Torumtay Türbesi, Moğol Hanı Olcayto döneminden darüşşifa, (Günümüzde Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Tarihi Müzesi olarak hizmet vermektedir.) Sultan Mesud döneminden Kunç Köprü ve Meydan Köprüsü yer almaktadır.

1.1.2.3. Eretnalılar Dönemi

Amasya'da Eretnalılar dönemi Anadolu'daki ikinci dönem Türk beylikleri dönemi olarak değerlendirilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona ermesiyle birlikte egemenlikleri altındaki yerler İlhanlılar'ın idaresine girmiştir. O dönemde tahtta bulunan Sultan Mehmet Olcaytu Anadolu'daki kargaşaya son vermek amacıyla 1305 yılında İrencin Noyan'a talimat vermiştir. Gütmüş olduğu baskıcı siyaset Türkmenler tarafından tepkiler ile karşılaşınca yerine Emir Çoban tayin edilmiştir. Emir Çoban Anadolu'daki Türkmen beylerini idaresi altına aldıktan sonra oğlu Emir Timurtaş'a Anadolu umumi valiliği görevini vermiştir. Ancak Emir Timurtaş 1327 yılında yerini Uygur Türkü Emir Eretna'ya bırakarak görevinden ayrılmıştır. Emir Eretna'da merkezi Sivas olmak üzere Eretnalılar Devleti'ni kurmuştur. Devletin sınırları içerisinde, Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Samsun, Ankara, Niğde, Kayseri, Sivas, Çorum, Bayburt, Şarkikarahisar, Niksar, Merzifon, Aksaray, Yozgat, Tunceli, Gümüşhane, Giresun ve Malatya'nın bir bölümü bulunmaktadır.[35] Eretnalılar, 1335 ile 1381 yılları arasında Kayseri ve Sivas merkez olmak üzere Anadolu'da egemenlik kurmuşlardır. Alaeddin Eretna 1344 senesinde kendi adına sikke bastırarak bağımsızlığını ilan etmiştir. İbn Battuta'da seyahatnamesinde Eretna Bey'den söz etmektedir. Yine İbn Battuta ile çağdaş olan Eyyubi Hanedanlığı'na mensup melik, coğrafyacı ve tarihçi Ebu'l-Fidâ şu şekilde anlatmıştır: *"Kalesi ve suruyla büyük bir sehirdir; pek çok bahçesi ve büyük bir nehri vardır. Sudolapları, bahçeleri sular."* 13. yüzyılda yaşamış olan şair, tarihçi ve coğrafyacı İbn Saîd ise: *"Sinop'un*

[35] Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 68.

güneydoğusunda Amasya diye bir şehir vardır ki hekimlerin, filozofların yatağıdır. Burası güzelliği, suyunun bolluğu ve bağı, bahçesi ile ünlüdür. Burayla Sinop arasında altı günlük bir yol vardır. Amasya'dan geçen nehir, Sinop'tan denize dökülür. Oraları gören biri Amasya'da gümüş madeni olduğunu söylemiştir." 1380 yılında Sultan Alaeddin Ali'nin vefatına kadar Amasya'da Eretnalılar hüküm sürmüştür. Alaeddin Ali yedi yaşında tahta çıktığı için ona son zamanlarında Kadı Burhaneddin naiplik etmekte idi. Ancak bir süre sonra bu genç hükümdarı bertaraf ederek hükümdarlığını ilan etmiştir.[36] Sonrasında da on sekiz sene hükümdarlık yapmıştır. Amasya'da Kadı Burhaneddin ile aynı dönemde yaşamış olan Emir Şadgeldi Paşa aynı zamanda Kadı Burhaneddin ile mücadele içerisinde olmuştur. Paşa, Harşena Kalesi onarımını ve Saraçhane'nin yenilenme işlemlerini yaptırmıştır. 1372 tarihli Saraçhane Camii de yine Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami ilk inşa edildiğinde Şadgeldi Paşa Camii olarak anılıyorken Çelebi Sultan Mehmed döneminde çevresinde saraçların bulunması sebebiyle bu adı almıştır. Yine Eretnalılar döneminde inşa edilen Gümüşlü Camii aldığı tahribatlar sonucu çokça yenilenmiş olmasına rağmen günümüze ulaşabilmiştir.

1.2.2.4. Osmanlılar Dönemi

Amasya'da Kadı Burhaneddin ile mücadele içinde olan Şadgeldi Paşa'nın ölümünden sonra yerine oğlu Ahmed geçmiştir. Babası ile aynı politikaya sahip olan Ahmed, Kadı Burhaneddin ile mücadeleye devam etmiştir. Ancak mücadelesinin yetersiz kalması sebebiyle vezirini Osmanlı desteğini almak için I. Murad'ın yanına göndermiştir. I. Murad oğlu Şehzade Bayezid'i Amasya'ya göndermiştir ve Bayezid ilk sancakbeyi olmuştur. Burada hakimiyet sağladıktan sonra bölgeden ayrılan şehzade, I. Murad'ın emriyle Sırplara yapılacak sefere katılmıştır. Kadı Burhaneddin'e şehri tekrardan ele geçirmek için bir fırsat doğmuştur ancak kefereye karşı yapılan bir

[36] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s. 159.

gazaya gittiği için herhangi bir saldırıda bulunmamıştır.[37] Babasının Kosova Savaşı sonrasında vefat etmesinin ardından 1389 yılında tahta çıkan Bayezid, bir süre sonra Amasya'ya geri dönmüştür. Anadolu'da askeri faaliyetlerine devam ederek Kadı Burhaneddin meselesine kesin bir çözüm bulmak amacıyla ordusuyla birlikte Amasya üzerine yürümüştür. Kırkdilim mevkiinde savaşmışlardır.[38] Yıldırım geri çekildikten sonra Kadı Burhaneddin ve ordusu da Sivas'a dönmüştür. Sonrasında tekrar Amasya üzerine yürüyerek bölgeyi hakimiyeti altına almıştır. Yönetimini ise oğlu Çelebi Mehmed'e bırakmıştır. 1413 yılında kurulan Rum Beylerbeyliği'nin ilk merkezi Amasya olmuştur.[39] Şehirdeki ilk Osmanlı yapıları da bu dönemde inşa edilmiştir. Çilehane Camii, 1413 yılında Osmanlı emirlerinden Yakup Paşa tarafından yaptırılmıştır.[40] 1414 yılında Amasya emiri Büyük Vezir Bayezid Paşa tarafından da Bayezid Paşa Camii inşa ettirilmiştir. Ayrıca Merzifon ve Gümüşhacıköy bölgelerinde de inşa faaliyetleri devam etmiştir. Çelebi Mehmed, Merzifon'da Çelebi Mehmed Medresesi'ni ve Gümüşhacıköy'de beylerbeyi Halil Paşa Haliliye Medresesi'ni yaptırmıştır.

1402 Ankara Savaşı sonrası Osmanlı'da Fetret Devri yaşanmıştır. Bu sırada Amasya yönetiminde şehzade Çelebi Mehmed bulunmaktaydı. Mehmed buradaki faaliyetleri sonucu devletin yıkılmasını engelleyerek dağılmanın önüne geçmiştir.

Amasya'da Şehzade Murad (II. Murad), Şehzade Ahmed Çelebi, Şehzade Mehmed (Fatih), Şehzade Alaeddin, Şehzade Bayezid, Şehzade Ahmed, Şehzade Murad, Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid ve Şehzade Murad (III. Murad) sancakbeyliği yapmıştır. Şehir, 1559 yılından sonra sancakbeyliğinden çıkarılmıştır. 1530 tarihli TD 387 numaralı Osmanlı defterinde Amasya, Vilayet-i Rum-i Kadim adlı 5 livadan (sancak) birisi olarak geçmektedir. II. Murad döneminde şehirde Yörgüç

---

[37] Ayça Atıcı-Eray Turan, Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi, *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt 1, Amasya 2017, s. 73.

[38] Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, cilt 1, Ankara 1949, s. 321.

[39] Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), 387, Defter-i Hakani Dizisi: III, Ankara 1997, s. XI.

[40] Emine Dönmez, a.g.e., s. 182.

Paşa tarafından 1428 tarihli Yörgüç Paşa Camii inşa ettirilmiştir. 15. yüzyılda Hızır Paşa Camii inşa edilmiştir. Bir diğer yapı Yörgüç Paşazade Mustafa Bey tarafından inşa ettirilen 1436 tarihli Mustafa Bey Hamamı'dır. Fatih döneminde de önemli kişilerin yetiştirildiği bir yer haline gelmiştir. Bu döneme ait dünyaca ünlü kişi Sabuncuoğlu Şerafeddin'dir. Günümüzde müze olarak kullanılan darüşşifa binasında tıp alanında çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Belayi mahlaslı Mihri Hatun dönemin kadın şairlerindendir. Sanat hamisi olarak bahsedebileceğimiz II. Bayezid, şehirde bulunan sanatçıları desteklemiş ve maddi yardımlarda bulunmuştur.[41] Ünlü hattat Şeyh Hamdullah'tan dersler almıştır. İstanbul, Edirne ve Amasya'ya yaptırdığı kapsamlı külliyeler hala kullanılmaktadır. Amasya'daki külliye ilk haliyle cami, medrese, imaret ve ahırdan oluşmaktadır. Daha sonra muvakkithane ve şadırvan ilave edilmiştir. Bir diğer yapı Şehzade Ahmed'in lalası Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen 1486 tarihli Mehmed Paşa Camii'dir. 1485 tarihli Sofular Camii beylerbeyi Abdullah Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yine Bayezid döneminde hamamlar ve medreseler inşa edilmiştir. Kanuni devrinden sonra şehzadeler Manisa'da sancağa çıkmaya başlayınca şehir etkisini kaybetmiştir.

Şehir pek çok konuda olduğu gibi ticari açıdan da ön plana çıkmakta idi. Bursa'dan sonra ikinci bir ipek üretim merkezi olan Amasya bu bölgeye uzanan bir pazar olması açısından önem taşımıştır.[42]

Genel olarak değerlendirildiğinde şehrin şehzadeler ile birlikte yoğun bir şekilde paşalar tarafından idare edildiği; buna bağlı olarak kültür tarihi açısından kıymetli yapıların günümüze bırakıldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi ise şehrin 17. yüzyıldaki durumu hakkında bilgiler vermektedir. Yapılarını, halkın yaşam tarzını ve kültürünü aktarmaktadır. Yukarıda söz ettiğimiz gibi siyasi anlamda bu dönemde yine paşalar ön planda olmuştur. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ve Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu eserler karşımıza çıkmaktadır. 1839 ile 1879 yılları arasını kapsayan Tanzimat döneminde Amasya'da

---

[41] Selim Özcan, ''Amasya'da Sancakbeyliği Yapan Şehzadeler Döneminde Amasya Şehri'', *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 5, Amasya 2015, s. 76.

[42] Emine Donmez, a.g.e., s. 210.

iki yıl valilik yapan Ziya Paşa bedesten, hapishane, altı saat kulesi, altı hükumet konağı, altı okul, idadi (lise) ve iş yerleri yaptırmıştır. Şehirde inşası 19.yüzyıla tarihlendirilen Şirvanlar Camii'nin banisi Karabağ ve Şirvan'dan göç eden Azeri Türklerinden Şeyh Hacı Mahmud Efendi'dir.[43] 19. yüzyıla tarihlendirilen bir diğer önemli yapı Saraydüzü kışlasıdır. Millî Mücadele Dönemi'nin önemli bir adımının burada gerçekleşmesi bakımından da öne çıkmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde imzalanan 22 Haziran 1919 tarihli ''Amasya Tamimi'' buradan Anadolu'ya duyurulmuştur. Ancak yıkılan yapı 2008 yılında aslına uygun olarak tekrardan inşa edilmiştir. 20. yüzyıla tarihlendirilen eski belediye binası ise Osmanlı'ya ait son anıtsal yapılardan birisidir. Şehirde I. ve II. Ulusal Mimarlık dönemlerine ait eserlerde karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Harşena Kalesi Tarihçesi

Harşena Kalesi, Amasya ili merkezindeki Harşena Dağı üzerinde yer almaktadır. Kesme taştan yapılmış olan kale adını bu dağdan almıştır. Aynı zamanda Amasya Kalesi olarak bilinmektedir. Dağ konum itibarıyla Yeşilırmak'ın kuzey yamacında bulunmaktadır. Kale deniz seviyesinden 600 m yüksekliktedir.

[43] Emine Donmez, a.g.e., s. 218.

Fotoğraf 10. Harşena Kalesi Kazı Arşivinden Hava Fotoğrafı

Kalenin ne zaman ve kimler tarafından inşa edilmiş olduğu kesin olarak belli değildir.[44] Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kalenin eski Arap kavimlerinden Amelika tarafından inşa ettirilmiş olduğunu ve sonrasında farklı hükümdarlar tarafından değişikliklerin yapılmış olduğu bir Rum kalesi olduğunu aktarmaktadır. İnşa ettirmiş olması muhtemel uygarlıklar arasında öncelikle Hititler yer almaktadır. M.Ö 1800-1200 yılları arasında Yukarı Kale'yi inşa ettirmeleri ile birlikte yerleşimin başladığı düşünülmektedir. Arap tarihçileri Karsan Han'ı; Batılı tarihçiler ise Pontos Kralı Mithridates'i kabul etmektedir.[45] Strabon'da ilk olarak Mithridates tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir. Harşena Dağı'nın morfolojik yapısı çok sayıda uygarlığın yerleşimine elverişli olmuştur.[46] Dağ doğal bir kale görünümüne sahiptir. Kalenin Beylikler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de önemini koruduğu özellikle Osmanlı hakimiyeti altındayken onarımların yapıldığı bilinmektedir. 18. yüzyıla kadar önemini koruyan kale bu tarihten sonra önemini kaybetmiştir. 2009 yılı

---

[44] İlhan Şahin- Feridun Emecen, a.g.e., s. 2.

[45] Ayşegül Kuş, ''Henry John van Lennep'e Göre Amasya'', *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, cilt 11, sayı 1, Tokat 2016, s. 259.

[46] Fatma Ekiz, a.g.e., s. 5.

itibarıyla sürdürülen arkeolojik kazılar sayesinde kale ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Kale aşağıdan yukarı doğru Aşağı Kale yani Hatuniye Mahallesi bölümü, Kızlar Sarayı ve Harşena Kalesi'nden oluşmaktadır. Kale, Hatuniye Mahallesi'nin büyük bölümünü kaplamaktadır. Mahalle ırmak kıyısı boyunca doğu-batı doğrultulu uzanmaktadır. Etrafı surlarla çevrili olmakla birlikte yaklaşık 800 metrelik bir alandan oluşmaktadır. Mahallede Osmanlı döneminden kalan Türk evleri, camiler, hamamlar, ve günümüz evleri, dükkanları ve çeşitli kurumları yer almaktadır. Özellikle Türk evleri ve camiler bölgeye olan ilginin artmasını sağlamaktadır ve turizme katkıda bulunmaktadır. Kızlar Sarayı olarak adlandırılan alanda, günümüzde yalnızca 14. yüzyıla ait bir hamam ve daha önce arkeolojik kazı yapılmış olan bölüm bulunmaktadır. Kızlar Sarayı'na geçiş yukarıda bahsetmiş olduğumuz Hatuniye Mahallesi'nden sağlanmaktadır. Şehrin bilinen ilk sarayı Roma döneminde yaptırılmış olması muhtemel Kral Sarayı'dır. Türk hakimiyeti ile birlikte bu sarayın kullanımının devam ettiği düşünülmektedir. Ancak bu sarayın neden Kızlar Sarayı olarak adlandırıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Alman seyyah Hans Dernschwam 16. yüzyıla tarihlendirilen seyahatnamesinde bu saraydan söz etmektedir. Taş duvarlı, pişmiş tuğladan inşa edilmiş ve tahta çitler ile kalaslardan döşenmiş bölümlerinin olduğunu aktarmaktadır. Toprakla örülmüş düz çatılı, yüksek pencereli ve ortasında dörtgen biçimli büyük bir ev olduğunu tarif etmektedir. İçerisinde padişahın çadırı ve çadır kurup gerekli tamir işlerini yapan ustaların aynı binada kaldığını belirtmektedir.[47] Bu alandan yukarılara çıkıldıkça Pontos döneminde inşa edilmiş Kral Kaya Mezarları'na rastlanmaktadır. Ayrıca 15. yüzyıla ait hamamlar mevcuttur. Kral Kaya Mezarları taştan yapılmış beş mezardan oluşmaktadır. Mezarlara giriş basamaklar ile sağlanmaktadır. Mezarların içine doğru tonozlu bir çatı ve üçgen şeklinde dehlizler devam etmektedir. Mezarların ön yüzleri düzdür. İç kısımlarında da herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmaz. Harşena Kalesi yani Yukarı Kale bölümü, tepe noktasıdır. Kaleye en güvenilir çıkış yolu kuzey yönünden sağlanmaktadır. Çünkü diğer cepheler yoğun engebelere ve uçurumlara sahip olduğundan çıkışı

[47] Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 294.

zorlaştırmaktadır. Henry John van Lennep'ten edindiğimiz bilgilere göre Harşena Kalesi'nin üst kısımlarında bir odanın varlığından söz edilmektedir. Odanın zemin bölümünde Türk askerleri tarafından kullanılmış olan ok ve zırh gibi silahların mevcut olduğu belirtilmektedir.[48] Günümüzde böyle bir bölüm ve bahsedilmiş olan eşyalar mevcut değildir. Ancak İstanbul Üniversitesi tarafından 2009 yılından beri sürdürülen arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen ok ucu, zihgir, sapan taşı, zırh süsü, kemer tokası ve çeşitli metal objeler burada askerlerin var olmuş olduğunu kanıtlar niteliktedir. İngiliz Seyyah Henry Fanshawe Tozer kalede bir sarayın varlığından söz etmektedir. Sarayda yönetici sınıf yaşamakta idi. Konum itibarıyla kalenin şehre hakim bir kısmında kayaların çıkıntı yapmış olduğu düz bir platform üzerinde durmaktadır.[49]. Araştırmacı Hüseyin Hüsameddin'e göre kalede Osmanlı hakimiyeti ile birlikte şehrin savunulması amacıyla muhafızlar yetiştirilmiş ve çeşitli savaş silahları bulundurulmuştur. Kale Türk-İslam hakimiyetine Danişmendliler dönemi ile birlikte geçmiştir. Sonrasında Selçuklu ve Osmanlı egemenliği sürmüştür. Kale Amasya'yı egemenliği altına almış kişilerce zaman içerisinde onarılmıştır. Şehzadeler döneminde 1449 yılında II. Murad ve 1511 yılında Şehzade Ahmed tarafından onarılmıştır.[50] Hüseyin Hüsameddin'e göre kalede iki burç, iki kapı ve saray, cami, medrese, zaviye, imarethane ve iki hamam; Evliya Çelebi'ye göre ise saray, Yıldırım Bayezid Camii, barut depoları, buğday ambarı ve sarnıçlar bulunmakta idi. Kale, Sultan Bayezid döneminde Timur'un saldırısına uğramıştır ve yedi gün boyunca kuşatma altında kalmıştır. Roma döneminde ise Mithridates Eupator'a ilan edilen savaştan sonra kale duvarları Pompeius Magnus tarafından harap duruma getirilmiştir.[51]

2.1.1. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları Tarihçesi

---

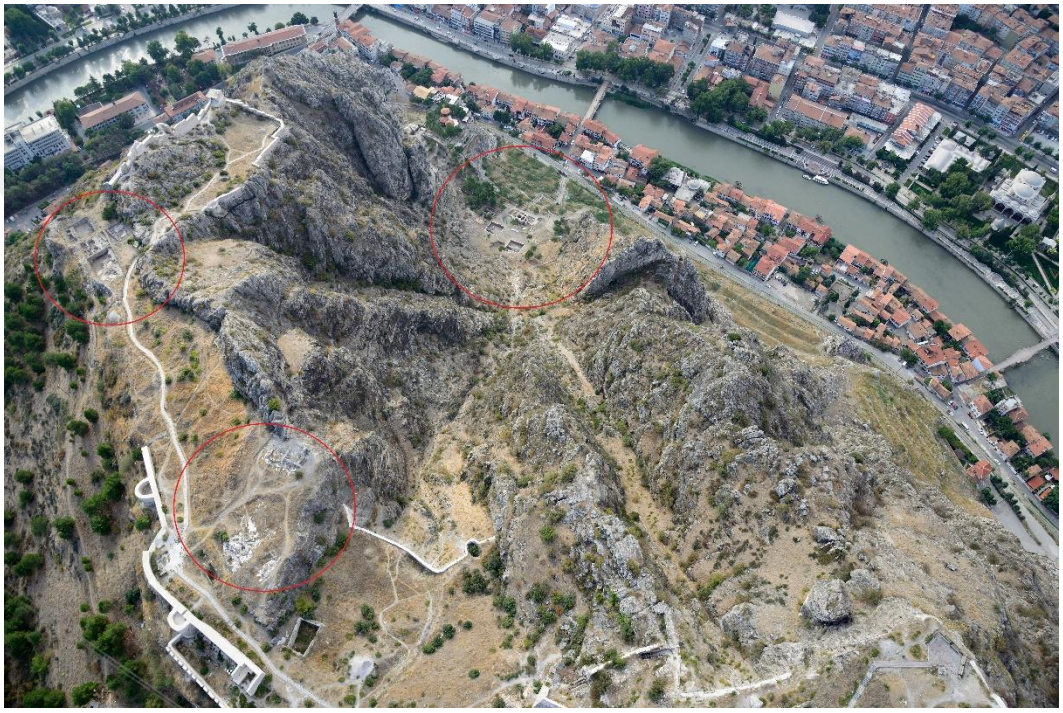
[48] Ayşegül Kuş, a.g.e., s. 258.

[49] Ayşegül Kuş, ''İngiliz Seyyah Tozer'in Amasya Seyahatine Dair Notlar'', *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt 1 (Tarih), Amasya 2017, s. 328.

[50] Selim Özcan, a.g.e., s. 83.

[51] Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çeviren Ali Suat, cilt 3, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002, s. 184.

Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı, İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Emel Emine Naza Dönmez başkanlığında 2009 yılında başlamıştır ve hala devam etmektedir. Kazı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle; İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'in maddi destekleri sayesinde sürdürülmektedir.

Fotoğraf 11. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Kazı Arşivinden Kazı Alanları Hava Fotoğrafı

2009 yılı itibarıyla başlanan kazı çalışmalarında ilk olarak top kulesi mevkiinin kuzeyinde 10x10 metrelik üç adet açmada çalışmalar sürdürülmüştür.[52] A, B ve C olarak isimlendirilen açmalar kale eteğinden yukarı doğru sıralanmaktadır. A açmasında taş duvarlardan oluşan mekanlar tespit edilmiştir. Küçük eser olarak ise sikkeler, yüzükler, kemer tokası, sırlı ve sırsız seramikler ele geçirilmiştir. B açmasında taş duvarlar, taş zemin, mimari tabaka ve ocak kalıntılarına ulaşılmıştır.

[52] Emine Naza Dönmez, ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2009 Yılı Sonuçları'' *32. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 4.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 111.

Fotoğraf 12. Kazı Arşivinden 2009 yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Küçük eser olarak bronz mühür, sikke, zihgir, kemer tokası, kemik yüzük, bıçak sapı ve ağırşak ortaya çıkarılmıştır. C açmasında B açmasında bulunan taş zeminin devamı, duvar kalıntıları ve tandır bulunmuştur. Küçük eser olarak, yüzük, kemer tokası, sikke, kemik ağırşak ve ağızlık, alçı malzemeler, pişmiş topraktan iki küp ve matara ele geçirilmiştir. Sonuç olarak dört farklı mimari tabakaya ait temellere ulaşılmıştır. Küçük eserler arasında ise metal, kemik, pişmiş toprak, alçı ve cam eserlere rastlanmıştır. Cam eserler arasında en yoğun grubu cam bilezikler oluşturmaktadır.

2010 dönemi çalışmaları dört aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamasını kazı alanının etrafındaki kazılmamış alanlar ve 2011 yılında çalışmalarına başlanması planlanan Kızlar Sarayı mevkiindeki arkeojeofizik çalışmaları oluşturmuştur. İkinci aşamasını da hayvan kemikleri üzerine yapılan ve rapor edilen çalışmalar oluşturmaktadır. Üçüncü aşamada 2009 yılında açılmış olan açmalara ek iki yeni açmadaki çalışmalar oluşturmaktadır.

Fotoğraf 13.Kazı Arşivinden 2010 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Bu açmalar C1 ve D açmaları olarak adlandırılmıştır. A, C, C1 ve D açmalarında yapılan çalışmalar sonucunda C ve B açmalarında yer alan kademeli döşemenin C1 açmasında da devam ettiği tespit edilmiştir. İlaveten C açmasından C1'e devam eden bir kademeli döşeme daha ortaya çıkarılmıştır. Açmalardan çeşitli seramikler, cam bilezik parçaları, madeni eserler ve sikkeler, lüle ve parçaları ile kemik buluntular ele geçirilmiştir.[53]

2011 yılı kazı çalışmaları Kızlar Sarayı mevkiinde yapılmıştır. Kazı alanı olarak belirlenen bölgede 14. yüzyıla tarihlendirilen bir hamam bulunmaktadır. Kazılara bu hamamın kuzeyinde yer alan C2 ve E3 adlı iki açmada başlanmıştır. C2 açmasında taş temelli, dikdörtgen plana sahip olması muhtemel, taş duvarlı bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının batı cephesinde de bir su oluğu tespit edilmiştir. E3 açmasının kuzeyinde taş temel ve duvar ile birlikte dikdörtgen planlı iki büyük mekândan oluştuğu anlaşılan bir yapı tespit edilmiştir.

[53] Emine Naza Dönmez, ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Yılı Sonuçları'', *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 274.

Fotoğraf 14. Kazı Arşivinden 2011 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

2011 yılında ele geçirilmiş olan küçük eserler arasında sırlı ve sırsız seramik parçaları, üçayak ve deniz kabuğu parçaları (Bunlar seramik üretimi sırasında kullanılan malzemeler olduğu için burada bir üretim yapılmış olma ihtimali söz konusudur.), Seledon ve Ming parçaları, cam bilezik ve lüle parçaları yer almaktadır.[54]

2012 yılı kazı çalışmaları 2011 yılında başlanan C2 ve E3 açmalarında sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları ile aynı zamanda Kızlar Sarayı ve kalenin bazı bölümlerinde temizlik, düzenleme ve koruma çalışmaları planlanmış ve yapılmıştır.

[54] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2011 Yılı Sonuçları’’ *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 429.

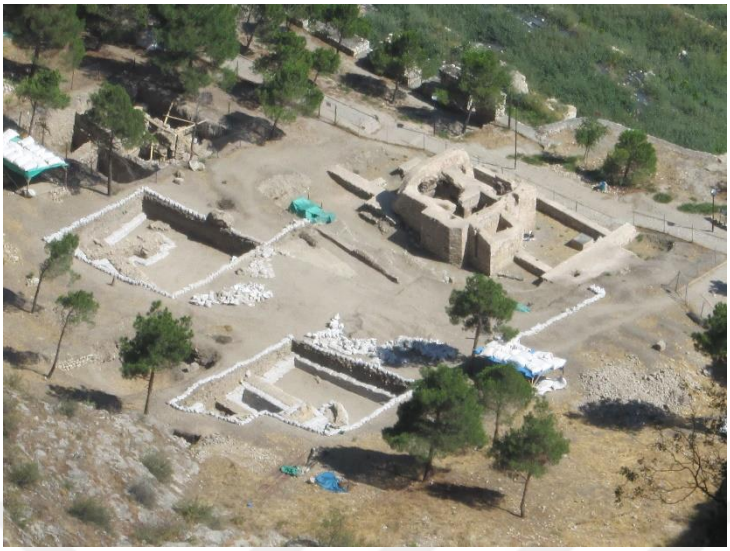

Fotoğraf 15. Kazı Arşivinden 2012 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

C2 açmasında sürdürülen çalışmalarda açmanın kuzeydoğusunda bulunan yapının kuzeyinde ikinci bir duvar izi tespit edilmiştir. Bu duvarın kuzeyinde de alt sıra taş ve üstü döşeme tuğlalar kullanılmış olan kalıntıya rastlanmıştır. Sgraffito tekniğinde üretilmiş iki adet tabak, kurşun posta mührü, sikkeler, ok uçları, aplik parçası, metal aksesuarlar, kemik obje, bilezik parçası, cam boncuk ve yüzük taşı ele geçirilen buluntular arasındadır.[55] E3 açmasının kuzeydoğu köşesinde kuzeybatı-kuzeydoğu doğrultulu 204 cm uzunlukta tuğladan harçlı bir duvar izi tespit edilmiştir. Açmada sikkeler, bronz tabak, demir anahtar, döküm bilyeler, ok uçları ve cam boncuk ele geçirilmiştir.

2013 yılı kazı çalışmaları Kale Hamamı (14.yy) olarak adlandırılan Kral Kaya Mezarları'nın eteğinde yer alan Kızlar Sarayı mevkiine geçişi sağlayan bölgenin batı kısmında C4 ve D4 açmalarında sürdürülmüştür.

[55] Emine Naza Dönmez, ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2012 Yılı Sonuçları'', *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Muğla 2014, s. 281-282.

Fotoğraf 16. Kazı Arşivinden 2013 Yılı Kızlar Sarayı Kazı Çalışmaları

C4 açmasında mimari bir veri kaydedilememiştir. Envanterlik eserler arasında Demir Çağ İskit tipi kovanlı bronz ok ucu, gümüş çocuk yüzüğü, bronz lale formlu zırh süsü ele geçirilmiştir. D4 açmasında yapılan çalışmalarda açmanın güneyinde doğu-batı doğrultulu bir duvar parçası ortaya çıkarılmıştır. Yine İskit tipi mahmuzlu bir ok ucu bulunmuştur. Sapan tanesi, fildişi obje, pişmiş toprak düdük, sikkeler, demir bilye, sapan taşları, pişmiş toprak seramik parçaları diğer buluntuları oluşturmaktadır.[56]

2014 yılı kazı çalışmaları iki aşamalı olacak şekilde yapılmıştır. İlk aşama kazı evinde depo çalışması, ikinci aşama 2009 ve 2013 yılları arasında yapılmış olan Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı kazı alanlarının temizliği, düzenlenmesi ve koruma tedbirleri olacak şekildedir.

2015 yılı kazı çalışmaları 2009 ile 2010 yılları arasında çalışılmış olan top kulesinin kuzeyinde sürdürülmüştür. Öncelikle C1, C, B, D ve A açmalarının temizlik işlemleri yapılmıştır. Yapılan seviye indirme çalışmaları sonucunda A açmasında dört adet Memluk dönemi sikkesi ele geçirilmiştir. B açmasından bronz zırh süsü(?), BC kesitinden kurşun bilye, kemik kolye uçları, bronz sikke Alman jetonu, bronz kolye ucu BD kesitinden III. Ahmed dönemi gümüş sikke, bronz kolye ucu, bronz kemer

[56] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2013 Yılı Sonuçları’’, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 385.

tokası ve pişmiş topraktan kolye ucu, C1 açması kesitinden gümüş sikke, kurşun bilye ve Bizans dönemi posta mührü, D açmasından taş boncuk ele geçirilmiştir.

Fotoğraf 17. Kazı Arşivinden 2015 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Açmalardan genel olarak sırlı sırsız seramik parçaları, metal buluntular, sikkeler, cam bilezikler, lüleler, kemik buluntular ortaya çıkarılmıştır.[57]

2016 yılı kazı çalışmaları Harşena Kalesi top kulesi kuzeyinde yer alan alanda sürdürülmüştür.

Fotoğraf 18. Kazı Arşivinden 2016 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

[57] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2015 Yılı Sonuçları’’, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s.556.

Seviye indirme çalışmaları A-B ortak kesitinde, D açmasının doğu kesitinde ve E açmasında gerçekleştirilmiştir. A-B kesitinde bir adet altın sikke, bir adet bronz sikke, Alman jetonları, çocuk yüzüğü, bronz zırh süsü, bronz kemer tokası ve kemik ağırşak ele geçirilmiştir. D açmasının doğu kesitinde yapılan çalışmalarda bir adet Alman jetonu ele geçirilmiştir. Çalışmalar sonucunda sırlı ve sırsız seramik parçaları, cam bilezik parçaları, sikkeler, kemik objeler ve metal objeler ortaya çıkarılmıştır.[58]

2017 yılı kazı çalışmaları kapsamında daha önce Amasya Müzesi tarafından 2008 yılında yapılmış kurtarma kazısı sonucunda ortaya çıkan duvar kalıntılarının ve sokak döşemesinin ince temizlik işlemleri yapılmıştır. Bu alan Cami Alanı olarak adlandırılmaktadır. Kalenin giriş kısmında yer alan gözetleme kulesinin güneyinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 19. Kazı Arşivinden 2017 Yılı Harşena Kalesi Kazı Çalışmaları

Seviye indirme çalışmaları alanın batısından doğu kısmına doğru kalıntılar takip edilerek sürdürülmüştür. Ocak kalıntısı, kül tabakası, iki tandır ve duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Kalıntılar bu alanda Yıldırım Han Camii'nin var olmuş olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Buluntular arasında hokka, sikkeler,

[58] Emine Naza Dönmez, ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2016 Yılı Sonuçları'', *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Bursa 2018, s. 615.

bronz yüzük, ok uçları, sırlı ve sırsız seramik parçaları, cam bilezik parçaları, lüle parçaları, mıh ve demir kapı aksamları ve kemik parçaları ele geçirilmiştir.[59]

2018 yılı kazı çalışmaları 2017 yılında çalışılmış olan Cami Alanı olarak adlandırılan alanda devam ettirilmiştir.

Fotoğraf 20. Kazı Arşivinden 2018 Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

A1, A2, A3, A4 ve Z adlı açmalar belirlenerek seviye indirme çalışmaları yapılmıştır. A1 açmasında duvar kalıntısı ve pithos gövdesi ile dibi ortaya çıkarılmıştır. A1 açması ile A2 açmasının kesitinde ve A1 açmasının güneybatısında tandırlar bulunmuştur. A1 açmasından A3 açmasına uzanan ve A4 açmasında da gözlenen bir döşeme Erken Osmanlı sokak dokusuna işaret etmektedir. A4 açmasında doğu-batı uzantılı bir duvar dokusu ortaya çıkarılmıştır. Z açmasında kuzey-güney uzantılı bir duvar dokusuna rastlanmıştır. Bulunan eserler arasında lüle ve lüle parçaları, sikkeler, zırh süsü, düdük, doğal taştan imame, sırlı sırsız seramik parçaları, cam bilezik parçaları, mıh ve demir kapı aksamları yer almaktadır.[60]

---

[59] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2017 Dönemi Çalışmaları’’ *40. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.cilt*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 644.

[60] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2018 Yılı Sonuçları’’, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.cilt, Ankara 2020, s. 36.

2019 yılı kazı çalışmaları yine Cami Alanı olarak adlandırılan alanda sürdürülmüştür. 2018 yılında çalışılan açmaların ve Yerleşim Alanı olarak adlandırılan alanın temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 21. Kazı Arşivinden 2019 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Daha sonra B1, B2, B3, B4, C1, C2, C3, C4, D1, D2 açmalarında seviye indirme çalışmalarına devam edilmiştir. Sokak döşemesinin devamı ortaya çıkarılmıştır. Yer döşemesi, ocaklar, duvar kalıntıları, tandırlar, zihgir, sikkeler, mühre, yüzükler, metal objeler, cam bilezikler ve boncuklar, sırlı ve sırsız seramik parçaları ve kemik parçaları ele geçirilmiştir.[61]

2020 yılı kazı çalışmaları 2019 yılında seviye indirme çalışmaları yapılmış olan D1 ve E2 açmaları ile 9 kesitte gerçekleştirilmiştir.

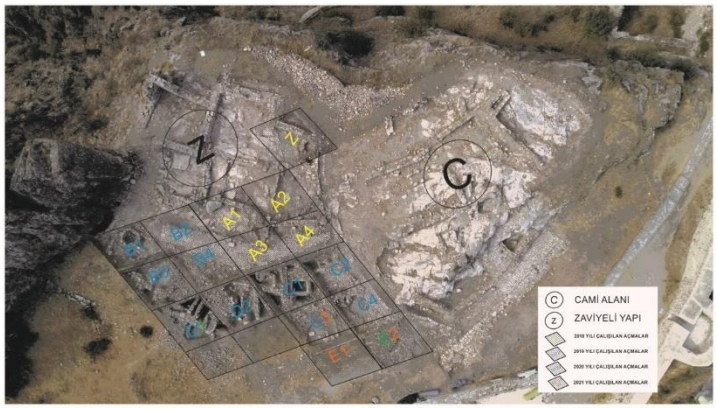
[61] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2019-2020 Dönemi Çalışmaları’’, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları [2021],* cilt 2, Ankara 2022, s. 61-63.

Fotoğraf 22. Kazı Arşivinden 2020 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

Duvar kalıntıları, sikkeler, sırlı ve sırsız seramikler, lüleler, cam bilezik parçaları, metal objeler ve kemik buluntular ele geçirilmiştir.[62]

2021 yılı kazı çalışmaları da yine Cami Alanı olarak adlandırılan alanın doğu bölümünde sürdürülmüştür. 2019 ve 2020 yılında çalışılmış olan açmaların kesitleri kaldırılmıştır. Ayrıca E1 ve E2 açmalarında çalışılmıştır. Ocak kalıntıları, künklerden anlaşılan temiz su gideri ve soğuk hava deposuna rastlanmıştır. Yine önceki yıllara benzer buluntular ele geçirilmiştir.

Fotoğraf 23. Kazı Arşivinden 2021 Yılı Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Hava Fotoğrafı

[62] Emine Naza Dönmez, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2019-2020 Dönemi Çalışmaları’’, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, cilt 2, Ankara 2022, s. 64-68.

2022 yılı kazı çalışmaları, B1, C4, E1 ve E2 Açmalarında konservasyon ve restorasyon; D3, D4, E1, F2 ve Y Açmaları ile D3-D1, D4-D2, D4-C3, D3-D4 ve E1-C3 Kesitlerinde seviye inme çalışmaları yapılmıştır. Önceki yıllara benzer şekilde duvar kalıntıları, sikkeler, sırlı ve sırsız seramikler, lüle ve cam bilezik parçaları, çeşitli metal objeler ve kemik buluntular ortaya çıkarılmıştır.

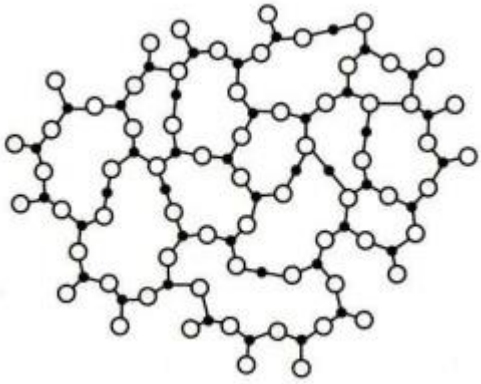
Fotoğraf 24. Kazı Arşivinden 2022 Yılı Harşena Kalesi Hava Fotoğrafı

İKİNCİ BÖLÜM

CAM

2.2. Cam

Cam, silis (silisyumdioksit-SiO_2), potas (potasyumkarbonat-K_2CO_3), soda (sodyumkarbonat-Na_2CO_3), ve kirecin yüksek sıcaklıklarda ergitilmesiyle oluşan bir maddedir. Başka katkı maddelerinin eklendiği örnekler de bulunmaktadır. Cam aynı zamanda bir maden olarak tanımlanmaktadır ancak madenlerden gerekli ısı uygulandığında yumuşama noktasına ulaşması sebebiyle ayrılmaktadır.[63] Bu durum camın işlenmesi aşamasında farklı tekniklerin uygulanabilmesini sağlamaktadır.

Çizim 1. Camın Molekül Yapısı[64]

İçeriğinde bulunan silis maddesi sahil ve nehir yataklarında bulunan kumlardan elde edilmektedir. Ergime ısısı yüksektir ve bu yüksek ısıyı düşürmek amacıyla alkali maddelerin ilavesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için Akdeniz bölgesinde bulunan natron halindeki soda, barilla ve roquetta adlı bitkilerin külleri; denize uzak olan alanlarda bu bitkiler yerine ağaçların yanmasıyla ortaya çıkan potas maddesi kullanılmıştır.[65] Soda, potas maddesine kıyasla daha düşük ısılarda eriyebilme özelliğine sahipken potası eritebilmek için daha yüksek ısılara ihtiyaç

---

[63] Önder Küçükerman, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s.6.

[64] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 2

[65] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* s.1.

duyulmaktadır.[66] Camın tamamen erimesi değil, yumuşama noktasına ulaşmış olması en önemli unsurdur çünkü bu hal camın şekillendirmeye en elverişli olduğu haldir. [67] Cam tamamen soğuma gerçekleştikten sonra sertleşmekte ve kırılgan bir hal almaktadır. Cama renk veren bazı maddeler vardır. Bakır, yeşil, turkuaz ve kırmızı; demir, yeşil, mavi ve sarı; kobalt, koyu mavi ve açık mavi; magnezyum, mor, eflatun ve leylak; gümüş, koyu sarı; altın, pembe ve kırmızı; çinko-fosfat-kalay, opak beyaz; antimon, sarı renklerini vermektedir.[68] 19. yüzyıldan sonra krom, sarı, yeşil; nikel, potas camında yeşil ve kurşun camında amber; titanyum, sarı, kahverengi; uranyum, yeşilimsi sarı renklerini ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Ek olarak temizlenmemiş cam karışımlarından doğal yeşil ve kahverengi elde edilmektedir. Yine karışıma metal oksit ve sülfit eklenmesiyle farklı renkler ortaya çıkmaktadır. Renklere pırıltı vermek amacıyla metal tanecikleri ilave edilmektedir. Erimiş camın içine mikroskobik altınklorür parçaları eklendiğinde ise yakut kırmızı renk ortaya çıkmaktadır. Kumda bulunan yabancı maddeler ise camda renklenmeye yol açmaktadır. Bu durumu önlemek için ağartıcı madde olarak bir miktar manganezoksit veya nikeloksit eklenmektedir.

2.2.1. Camın Tarihi

Yapay camların üretiminden önce doğada hazır halde bulunan bazı doğal camlar yer almaktaydı. Bu doğal camlar renksiz ve saydam halde olan kaya kristali ile parlak ve siyah renkli sert volkanik madde obsidyendir.[69] Obsidyenin ortaya çıkarıldığı bölgeler volkanik bir taş olması sebebiyle İtalya çevresi, Ege Denizinde bulunan bazı adalar, Türkiye ve İran'daki bazı bölgelerdir. Türkiye'de Çatalhöyük'te ortaya çıkarılmış olan M.Ö 7000 yıllarına tarihlenen buluntular kullanım alanları konusunda

---

[66] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 23.

[67] Yaşar Çoruhlu, Özlem Oktay, ''2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine'', *XIV. Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya 2010, s. 156.

[68] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 2-3.

[69] Üzlifat Özgümüş, "Cam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul 1993, s. 38.

önemli veriler sunmaktadır. Tarih öncesi dönemin 30 bin yıl kadar öncesinde bıçak olarak kesme işleminde ve kazıma işleminde kullanıldığı düşünülmektedir.[70] Troya'da ele geçirilmiş olan M.Ö 3 bin son çeyreğine tarihlendirilen aslan başı ve M.Ö 14.-13. yüzyıllara tarihlendirilen Hitit heykelciği örnekleri göz önüne alındığında kaya kristalinin (necef) oldukça erken tarihlerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu kullanım sonraki yıllarda yapılan cam üretimine örnek oluşturmuştur.[71] Camın keşfi ile ilgili kesin bir tarih vermek söz konusu değildir. Kaynaklarda genellikle tesadüfen keşfedildiğinden bahsedilmektedir. Bu keşiflerden birine dair hikaye Naturalis Historia adlı kitabında Plinius tarafından aktarılmıştır. Suriye bölgesinde bir grup denizci içerisinde güherçile (potasyum nitrat) dolu olan bir gemi ile demir atarlar. Geceyi geçirmeye karar verdikleri yerde taş bulamadıkları için gemilerindeki malzemeden alıp pişirme alanı yapmışlardır. Odunların yanmasıyla kum ile güherçile kaynaşmış olduğundan ocaklarından bir sıvının sızdığını fark ederler. Bu şekilde de ilk cam bulunmuştur. Hikaye bu şekilde aktarılmış olmasına rağmen kesin bir yargıya varmak mümkün değildir ancak ihtimal dahilindedir. Cam üretiminin başlangıç yeri ile ilgili net bir şey söylenememektedir fakat üretim için gereken malzemeler göz önüne alındığında uygun kumun var olduğu bir alanda başlamış olmalıdır. Ayrıca seramik üretiminde kullanılan sır malzemesinin aslında cam olduğu göz önüne alınırsa seramik üretiminin yoğun olduğu alanlarda keşfedilmiş olma olasılığı yüksektir.

Tarih öncesinde sıcak şekillendirme işlemine geçilmeden önce pota içinde cam blokların hazırlandığı düşünülmektedir. Cam üretim tarihi boyunca belli ölçülerde blokların hazırlanarak atölyelere dağıtıldığı gözlenmektedir. Parçalar halinde olan bu cam bloklar kırılıp işlenerek ortaya çeşitli ürünler çıkarılmış olmalıdır.[72] Cam işlemedeki erken örnekler kolayca ortaya çıkarılmış ürünler olan cam boncuklardır. Tarihlendirmesi yapılan en eski cam örnekleri de kolye parçaları olmuştur. Cam kaplar M.Ö XVI. yüzyıl sonları itibariyle görülmeye başlanmıştır. Bu camları ilk yapanlar

---

[70] J.E. Dixon, J. R. Cann, Colin Renfrew, "Obsidian and the Origins of Trade", *Scientific American,* vol. 218, no. 3, s. 38.

[71] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* s. 2.

[72] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 31.

arkeolojik verilere göre Mitanniler olmalıdır. Kazılar Asur, Nuzi ve Alalah gibi Batı Asya şehirlerinde yapılmıştır. Daha önce bahsedilmiş olduğu gibi cam yapımı seramik ve fayanslara uygulanan sır kaplama sonucu ortaya çıkmış olmalıdır. Firavun III. Tutmosis (M.Ö 1504-1450) Batı Asya bölgesine bazı seferler düzenlemiştir. Buradaki cam ustalarını Mısır'a götürmüştür. Cam yapımı konusunda Malkata, Lişt ve Amarna meşhur şehirler olmuştur. M.Ö 15 ve 13. yüzyıllarda cam yapımı doruk noktasına ulaşmıştır. M.Ö 1200 sıralarında camcılıkta gerileme yaşanır ancak X. yüzyılda tekrar canlanır. Hellenistik dönemde öne çıkan cam eşya türleri kalıba dökülmüş ve çarkta dekorlanmış kâseler, mozaik cam, reticelli kaplar ve altın varaklı camlardır. Sasaniler, cam yapımı konusunda geometrik motifli kesme camlarıyla ön plana çıkmışlardır.[73] Kuzey Afrika ve Yakın Doğu yerleşim alanları 7. ve 8. yüzyıllar arasında Arap orduları tarafından ele geçirilmeye başlandıktan sonra bölgede İslamiyet'in etkisi artar. Bu nedenle Sasaniler İslami dönem cam sanatının erken dönem örneklerini etkilemişlerdir. Daha sonraki üretimlerde İslam sanatının gelişmesiyle birlikte kendine has örnekler ortaya çıkmıştır. Abbasi ve Fatımi camlarında özgünlük hissedilmektedir. Özellikle İran, Irak, Suriye ve Mısır camları benzerlikler taşımaktadır. Mısır'da bulunan Quseir al-Qadim limanında yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen cam buluntuların çoğunlukla Mısır ve Suriye üretimi olduğu anlaşılmıştır.[74] Bu bilgi bize bölgede paralel gelişen bir üretim ağı olduğunu göstermektedir.

Bu bölgelerde fazla sayıda cam ipliği, kesme, yaldız ve mine ile süslenmiş olan cam buluntu ortaya çıkarılmıştır. Fatımilerden günümüze ulaşabilen örneklere bakıldığında kahverengimsi ve yeşilimsi tonlarda olan bardak formunda Hedwigsglas olarak adlandırılan camlara rastlanmıştır. Yüksek kabartmalı ve süslemeli bezemelerden oluşmaktadır. Anadolu Selçuklu ve Memluk dönemlerinde de üretim yapılmıştır. Memluk camları mineli ve yaldızlı olmak üzere üstün işçiliklere sahiptir. Avrupa'nın İslami camlar ile tanışması ise Haçlılar aracılığıyla olmuştur. Ancak 1400 yıllarında yaşanan Timur istilası İslami dönem camcılığını geriletmiştir. Bu sırada

---

[73] Üzlifat Özgümüş, "Cam", s.39.

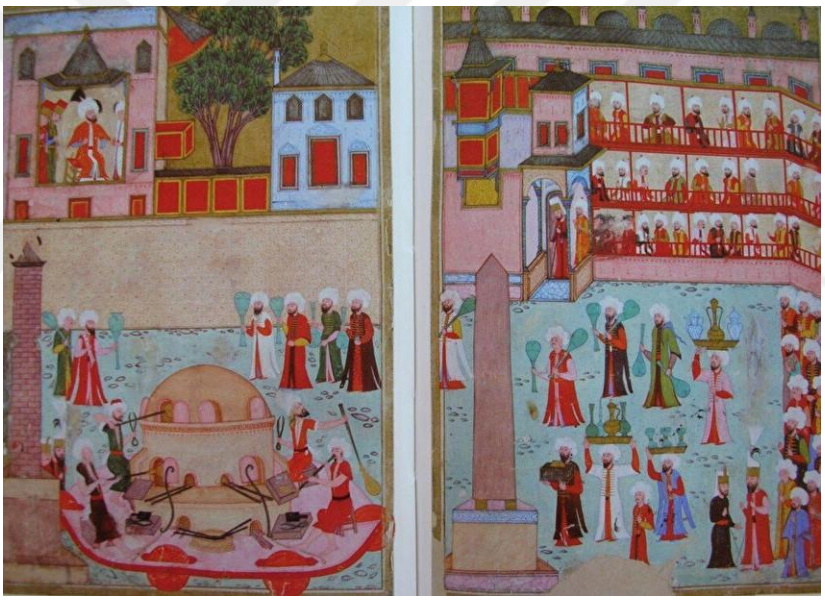
[74] Donald Whitcomb, ''Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt'', *Journal of Glass Studies*, vol. 25, Newyork 1983, p. 105.

Venedik camcılığı ilerleme kaydedip XVII. yüzyılda tüm Avrupa'yı kapsayacak şekilde yayılma göstermiştir. Önceden buraya yerleşmiş olan Doğulu ustalar gelişme gösteren bir cam üretim sahası oluşturmuştur. Tanıttıkları ilk cam ürünler Memluk etkili mavi zemin üzerine mineli ve yaldızlı camlardır. Bir süre sonra cam konusunda yaşanan gelişmeler sonucunda Venedik önemini kaybetmiştir. Bohemya'da potaslı karışıma kireç eklenmiştir. 1676'da İngiltere'de bu karışıma kurşun oksit ilave edilerek kurşun camı bulunmuştur. Cam sanatı konusunda19. yüzyıl ortaları itibariyle Fransa ve ABD öne çıkmıştır. Aynı zamanda Osmanlı dönemi cam sanatında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Beykoz'da yapılan ürünler cam sanatının parlamasına neden olmuştur. Beykoz atölyelerinde çok sayıda Avrupalı ustanın çalıştığı bilinmesine rağmen Türk stili yansıtılmıştır. Türk cam sanatının özellikle Osmanlı döneminde gelişme gösterdiği ele geçen cam eserlerden anlaşılmaktadır. 17-18. yüzyıllar arasında gelişmiş bir cam üretimi vardır. Hatta III. Mustafa döneminde Eğrikapı ile Tekfur Sarayı arasında endüstriyel üretim yapıldığı da bilinmektedir. Burada şişe ve cam üretimi yapılmıştır. Ayrıca Bakırköy'de camcılık üzerine yan sanayi bulunduğu bilinmektedir. Art Nouveau cam sanatını I. Dünya Savaşı'na kadar etkilemiştir. 21. yüzyılda cam konusunda yapılan çalışmalar var olan tekniklerin daha toplu ve hızlı gerçekleştiği bir düzen içerisinde devam etmektedir. Örnek vermek gerekirse renklendirme aşamasında kullanılan kimyasal malzemeler dahi iki bin yıl öncesi ile aynıdır.[75]

[75] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 25.

Örnekler	Opak Cam Vazo Paşabahçe Cam San. Envanter No: 50	Kırmızı Cam Kap Paşabahçe Cam San. Envanter No: 136	Roma Camı Paşabahçe Tic. Limited. Envanter No: 183
Ware	Opaque glass vase Paşabahçe Glass Co. Inv. no. 50	Red glass vessel Paşabahçe Glass Co. Inv. no. 136	Roman glass Paşabahçe Tic.Ltd. Inv. no. 183
Oksitler Oxides			
SiO_2	63.20	74.50	70.05
Na_2O	1.33	3.78	15.25
CaO	8.75	8.38	7.50
MgO	0.20	0.21	0.50
K_2O	15.75	11.52	0.50
FeO	0.18	0.06	0.33
Al_2O_3	0.41	0.15	2.26
TiO_2	0.04	0.02	0.06
SO_3	0.90	0.45	0.30
Cl_2O	0.26	—	1.05
P_2O_5	8.50	—	—
MnO	—	—	1.30
	99.52	99.07	99.10

Şekil 2. Türkiye Şişe Cam Fabrikaları A.Ş. Araştırma Merkezi Analizleri[76]

Fotoğraf 25. Surname-i Humayun (1583-1588), Camgeran Geçiş Alayı, H 1344, y. 33b.

2.1.3 Cam Üretim Teknikleri

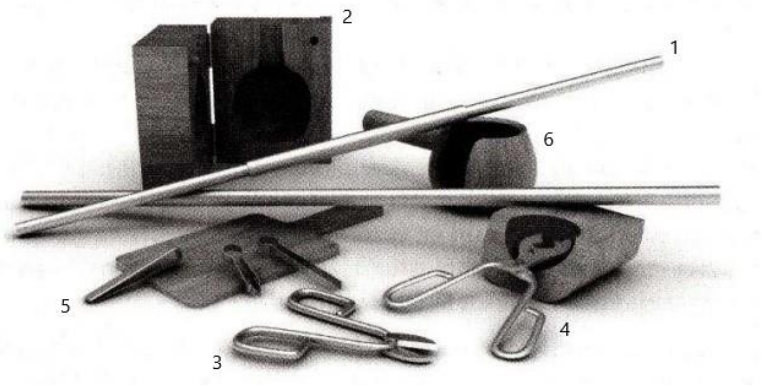
Camın üretim aşamasında kullanılan malzemeler çeşitlidir. Çağlar boyunca birçok cam fırını tipi ortaya çıkmıştır. Ancak üretim aşamasındaki adımlar çoğunlukla ortak özellik göstermektedir. Fırınların içinde ateş yakılır ve ısı yükseltildikten sonra

[76] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 25.

harmanlanmış vaziyetteki hammaddeler ergitilir ve şekillendirilmeye hazır hale getirilir. Kapalı bir düzenek halinde olan cam fırınları, ısının devrini sağlamak için kubbe ile örtülüdür. Eritme kısımları ön eritme ve eritme kısımlarından oluşmaktadır. Kırk sekiz saat süren eritme işlemi sonrası tavlama kısmına geçilmektedir. Tavlama aşaması üretilmiş olan cam malzemenin yüksek sıcaklıklarda uzun süre tutulduktan sonra ağır ağır oda sıcaklığına getirilme işlemidir. Eritme işleminde yakacak malzeme olarak odun ve kömürden faydalanılmıştır. Üretim aşamasında genel olarak cam potadan alınır, tutulur, kesilir, çevrilir ve birleştirilir. Bu adımların gerçekleştirilebilmesi için bazı aletler kullanılır. Bunlar işlemi tamamlanmış sıcak haldeki camı taşımak için noble adlı yardımcı çubuklar, kalıp, makas, kanca, camı potadan almak için maşa, kepçe, üfleme piposudur. (Resim 2)

Resim 1. Cam Üretim Araç Gereçlerini Gösteren Temsili Görsel, Beykoz Cam ve Billur Müzesi, Karabağ 2023.

Resim 2. Cam ve Çağdaş Tasarım İçindeki Yeri, Önder Küçükerman

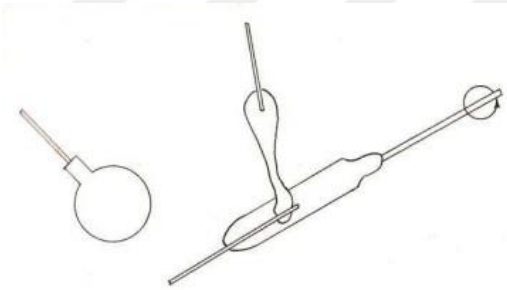
Resim 3. Modern Cam Üretim Araçları[77]

Cam üretiminde kullanılan eski ve modern yöntemler çok büyük değişikliklere uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Üretim araçlarında ahşap sıklıkla tercih edilmiştir. Çünkü ahşabı ıslak şekilde kullanma yöntemi sayesinde camda kalıp izi oluşması önlenmektedir. Islak haldeki ahşap cam ile temas ettiği zaman aralarında buhar tabakası oluşmaktadır.

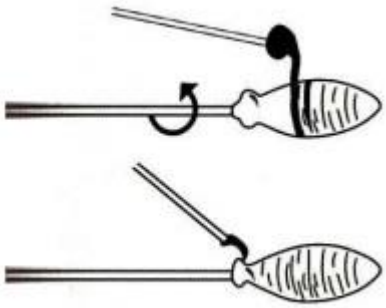
[77] http://www.hasal.com.tr/dokumanlar/UFLEME%20KAT%201602.pdf

İlk cam obje üreticilerinin seramik yapımından esinlenmiş olduğu düşünülmektedir çünkü camın seramik malzeme üretimi sırasında keşfedilmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Seramik yapımında kullanılan sırın hammaddesi camdır. Erken dönem cam obje örnekleri renkli cam kırıkları dövülerek toz halini aldıktan sonra bazı bağlayıcı maddeler aracılığıyla çamur haline getirilerek işlenip biçimlendirilerek yapılmıştır. Sonrasında belli sıcaklığa ulaşmış olan fırınlarda pişirilip camlaştırılmaktadır. Bu teknik Pate de Verre olarak da anılmaktadır. Üreticiler tarafından çok fazla tercih edilmemiş olan bu teknik malzemesi camlaşan bir seramik teknolojisi olarak düşünülmektedir.[78]

Bir başka cam üretim tekniği olan iç kalıp tekniği araştırmacılara göre seramik ve fayans üretimi örnek alınarak ortaya çıkmış olmalıdır. Fayansın içyapısı gevrek ve gözeneklidir, dış yüzeyini de sert alkali bir sır kaplamaktadır. Buna kıyasla metal bir çubuğun ucunda yer alan çamur ve gübre karışımından oluşan iç kalıba sarılı cam tabakası, fayans ile sır ilişkisine benzetilmektedir.[79]

Çizim 2. İç Kalıp Tekniği[80]

Çizim 3. İç Kalıp Tekniği[81]

Eski dönemlerde cam üretimi yapılırken ergitme sıcaklığının günümüzdeki kadar yüksek derecelere çıkarılması mümkün değildir. Bu durumdan dolayı camın yapışkanlığı çok fazla olmaktadır. Cama istenen şeklin verilmesi için öncelikle bir

---

[78] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 40.

[79] Üzlifat Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, Pera Yayıncılık, İstanbul 2010, s.4-5.

[80] Üzlifat Özgümüş, *Anadolu Camcılığı, s.4.*

[81] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 7.

kalıp yapılmaktadır. Bu kalıp kömür, gübre, kum veya kuvars tozlarından bir karışım oluşturularak yoğrulur. Sonrasında üzerine cam lifleri sarılır, cidarının kalınlığı ayarlanıp kalıbın düz bir plaka üzerinde yuvarlanmasıyla birlikte yüzey pürüzsüzleştirilmektedir. Bu yüzeyin genellikle mermerden olduğu düşüncesi yaygındır. Ayrıca üzerine renkli cam lifleri ve daha ince olan cam iplikleri sarılabilmektedir. Çünkü bu teknikle üretim yapılırken kalıp tekrar tekrar ısıtılabilmektedir. Motifler ise ince uçlu çubuklarla zikzak, zincir, fisto ve kuştüyü olacak şekilde bazen içe gömülerek bazen de kabarık halde yapılmaktadır. Kabın yapılış amacına göre ağız ve kulp kısımları kargaburun benzeri aletler ile şekillendirilerek soğumaya bırakılmaktadır. Soğuma gerçekleştikten sonra içinde bulunan kalıp kazınarak çıkarılmaktadır. Kalıpların 800 dereceye ulaşacak kadar ısıtıldığı düşünülmektedir. Sonuç istenen düzeye gelene kadar işleme devam edilmektedir. Bilinen en eski içkalıp tekniğinde üretilmiş olan cam kabı Alalah'ta ele geçirilmiştir. Bir şişenin boynuna ait olduğu düşünülen parça yarı saydam mavi zemin üzerine beyaz cam ipliği ile bezenmiştir. Akdeniz ülkelerinde iç kalıp tekniği ile yapılmış olan cam kaplar Yunan seramik formlarının taklidi niteliğindedir.[82] Bunlar amphoriskos, aryballos, alabastron ve oinokhoe seramik formlarıdır.

Fotoğraf 26. Kahramanmaraş Müzesi İç Kalıp Tekniğinde Yapılmış Cam Kaplar[83]

[82] Üzlifat Özgümüş, "Cam", s.39.

[83] Fevziye Eker, ''*Kahramanmaraş Müzesindeki Cam Eserler''*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi), Erzurum 2014. (Katalogdan alınan görseller bir araya getirilmiştir.)

Tekniğin ortalama M.Ö 1500'lü yıllarda ortaya çıktığı sanılmaktadır. Yakın zamanlarda içkalıp tekniğinin bir alternatifi olarak çubuk kalıp ortaya çıkmıştır. İçkalıp yerine çubuk kullanılmaktadır. Genellikle ince uzun kapların örneğin sürme şişelerinin ve takıların yapımında tercih edilmektedir. Bu yöntemde içkalıp olarak ince tabakayla kaplı ince tel ve metal çubuk kullanılmıştır. Cam ipliği de üzerine sarılarak dekorlanmıştır.

Fotoğraf 27. İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Şişe Parçası, M.Ö 16.yy, Tell Atchana (Antik Alalah)[84]

Fotoğraf 28. İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Şişe Parçası M.Ö 1500 civarı[85]

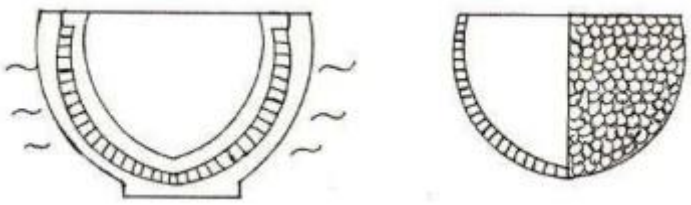
[84] Fevziye Eker, a.g.e., s.54.

[85] Kaman Müzesi, Kırıkkale Büklükale (28.06.2022)

Resim 4. İç Kalıp Tekniği 3D Modellemesi[86]

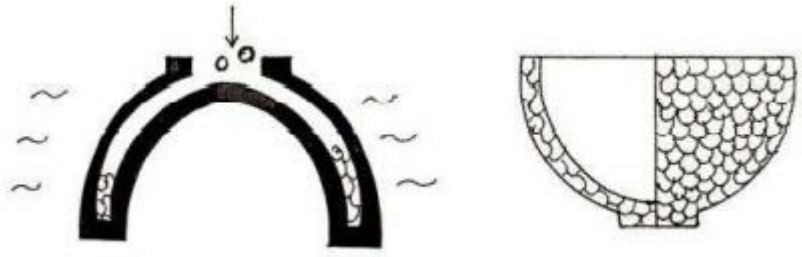
Eski dönemlere ait bir diğer cam yapım tekniği mozaik camdır. Yapım teknikleri millefiori (binçiçek), reticelli, şeritli cam ve altın bantlı camdır. Bu teknikler aynı zamanda Hellenistik dönemin öne çıkan formlarını oluşturmaktadır. Binçiçek tekniği M.Ö 16-15. yüzyıl Mezopotamyasına dayanmaktadır. Cam çubuklar ve kalıp kullanılmaktadır. Çubuklardan kesilen parçalar fırına girecek olan kalıba yerleştirilerek aralardaki boşluklar dolana kadar ısıtılmaktadır. Sonucunda eriyip kaynaşarak kalıba göre şekil almaktadır. Kullanılan kalıp pişmiş toprak malzemedendir ve 600 ile 700 derece arasında ısıtılması gerekmektedir. Derecelerden dolayı cam yeterince sıvı hale gelmemektedir.

Çizim 4. İki Parçalı Kalıp ve Mozaik Cam Yapımı[87]

[86] Fevziye Eker, Kasım Eker, ‘‘Antik Çağ Cam Yapım Tekniklerinin 3d Modelleme Çalışması ile Yeniden Ele Alınması’’, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 2016, s. 201.

[87] Üzlifat Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 6.

Çizim 5. Tek Parçalı Kalıp ve Mozaik Cam Yapımı[88]

.

Fotoğraf 29. Millefiori (binçiçek) Tekniği Kap, Hellenistik Dönem[89]

Millefiori tekniği, Irak'ın Tell al-Rimah ve Aqar Quf şehirleri ile İran'ın Marlık şehrinde ele geçirilmiş olan en eski camların yapıldığı dönemlere denk düşmektedir.[90] Avrupa örneklerinde özellikle kadeh ayakları ve kağıt ağırlıklarının yapımında kullanılmıştır. Binçiçek tekniğini anlatırken bahsetmiş olduğumuz cam çubukların çok renkli olanları füzyon işlemi sonrası kaynaşarak renkli kapları meydana getirmektedir. İşlem sırasında tek veya çift parçalı kalıplar kullanılmaktadır. Tek parçalı kalıplar ters çevrilir ve dibindeki delikten gelişigüzel bir şekilde cam parçacıkları dökülür. Sonucunda önceden planlanmamış desenler ortaya çıkar. Ancak çift parçalı kalıplarda durum farklıdır. Bu kalıpların iç ve dıştan oluşan iki katmanı vardır. Dış kalıba cam parçaları önceden belirlenmiş şekilde dizilmektedir. Bu aşamadan sonra iç kalıp oturtularak fırına verilir. Bu yöntem deseni sabit tutar ve tasarım ürünü olan motifleri ortaya çıkarır. Her iki kalıp yönteminde kalıp soğuduktan sonra kırılarak cam obje

---

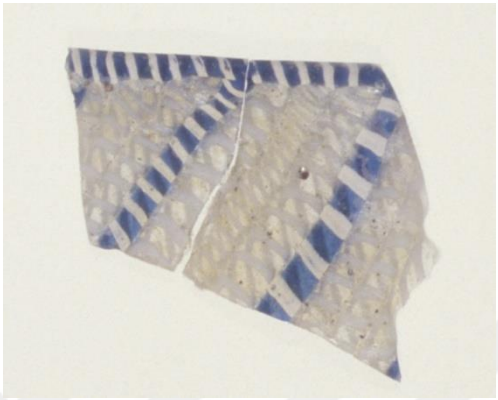
[88] Üzlifat Özgümüş *Anadolu Camcılığı*, s. 6.

[89] Fevziye Eker, Kasım Eker, a.g.e., s. 204.

[90] Üzlifat Özgümüş, *Anadolu Camcılığı*, s. 5.

meydana çıkarılır ve temizlenir. Bu kalıplarda kullanılan cam parçaları farklı bir kabın yapım aşamasından arta kalan parçalar olabilmektedir.

Reticelli adı verilen teknikte kaplar ağ biçiminde kafesli, renksiz çubuklar ile sarılmış opak beyaz veya renkli olabilen ipliklerden meydana gelmektedir.

Fotoğraf 30. Reticelli Gövde Parçası, M.Ö 1. yy Roma Dönemi[91]

Reticelli filigranlı sıcak bir cam çubuğun sarmal bir biçimde yerleştirilmesiyle kabın modelini alması sonucu oluşmaktadır ya da cam çubuk kubbe biçiminde kalıbının dış kısmına sarılır veya önce dairevi bir plaka oluşturulmasıyla sonra indirme tekniği ile üretilidiği söylenebilmektedir. Ayrıca spiral olarak sarılmış çubuklar kalıbın içine birbirine paralel olacak şekilde dizilerek fırınlanabilir ya da indirme tekniği ile yapılabilir. Bahsedilmiş olunan formların sonucunda ağız kenarına sarmal cam ipliği yerleştirilmektedir. Şeritli cam yapımında bu formlardan farklı olarak kullanılan çubuklar önceden farklı renkler ile boyanmışlardır. Binçiçekte çubukların kontura dik biçimde dizilmiş olmasına karşın burada kesilmiş parçalar paralel olarak kalıp içine dizilmiştir. Kalıp içinde ısıtma veya indirme tekniği ile yapılmışlardır.

[91] https://www.cmog.org/artwork/fragment-reticelli-bowl-35 (28.06.2022)

Fotoğraf 31. Şerit Mozaik Cam Tekniği[92]

Tekniğin dört çeşidi mevcuttur. İlk olarak tek renk çubuklar iki renkli sarmal çubuklar ile paralel olacak şekilde kalıba dizilmektedir. İkinci çeşidine dört bölümlü kaseler adı verilmektedir. Çubuklar kasenin ortasında dik açı yapacak ve dörde bölecek biçimde dizilmektedir. Orta kısımda yer alan girift çubuk ve dört ayrı desen bulunmaktadır. Kaseler, üçüncüsünde açılı biçimde yerleştirilen kısa çubuklardan meydana gelmektedir. Dördüncüsünde ise çubuklar damarlar oluşturmaktadır. Altın bantlı camlarda şeritlerin biri, iki renksiz cam arasına sıkıştırılan altın varaktan yapılmıştır.

Fotoğraf 32. Altın Bantlı Cam Şişe, M.S 1. yy[93]

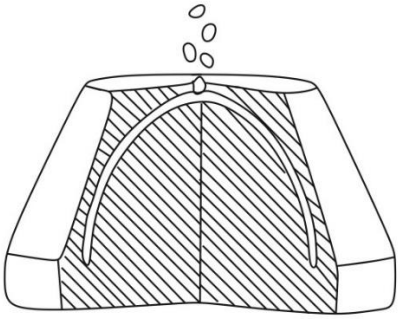
Cam yapım tekniklerinden bir diğeri döküm tekniğidir. Döküm tekniğinin çıkış noktası metal işlemedir. Akışkan hale getirilen cam kalıba dökülür. Kullanılan kalıpların malzemesi pişmiş topraktır. Fırınların ısısı 800 ile 1000 derece arasında değişmektedir.

---

[92] Fevziye Eker, Kasım Eker, a.g.e., s. 205.

[93] https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249502 (28.06.2022)

Bilinen en eski örneği Gordion'da ortaya çıkarılmış olan Tümülüs P'deki göbekli kasedir. Kayıp mum tekniği ile yapılmış olması muhtemeldir.

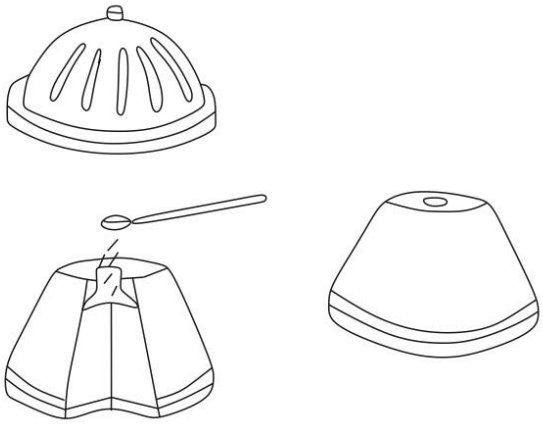
[94] Çizim 6. Döküm Tekniği

Soğuyan camın kalıbı kırılıp ardından temizlenerek yüzeyindeki kalıp izleri temizlenmektedir. Kayıp mum tekniği çok tercih edilmemiş ve yaygınlaşmamıştır. Yine bazı modellerde yüzeye kesme dekor uygulaması yapılmaktadır. Teknik süs eşyalarının yapımında kullanılmıştır. Daha incelikli şekillerin yapılması için kayıp mum tekniği uygulanmıştır.[95] Yatay bir tezgahın üzerine yerleştirilen alçı ya da ince kumdan yapılmış hamura kubbe benzeri şekillendirme yapılır ve kurumaya bırakılır. Kubbenin üzerine fırça yardımıyla kaburgalar oluşturularak sıcak mum sürülmektedir. Cam parçacıklarının dökülmesi için bir kanal oluşturulması gerekmektedir. Bunun için tepe noktasına topak mum yapıştırılmaktadır. Sonrasında üzeri alçı karışımı ile kaplanıp kurutulmaya bırakılıp ardından fırınlanmaktadır. Ters çevrildiğinde ısınan mum erime sonucu akmaktadır. Sonuç olarak içi oluklu tek parçalı bir kalıp ortaya çıkmaktadır. Hazır olan kalıba ufak cam parçaları doldurulup fırınlanır ve ısının derecesi arttırılır. Camda tamamen erime gerçekleştikten sonra kalıbın şeklini almaktadır. Fırında soğuma gerçekleştikten sonra kalıp çıkarılır ve cam hazır hale gelmiş olur.

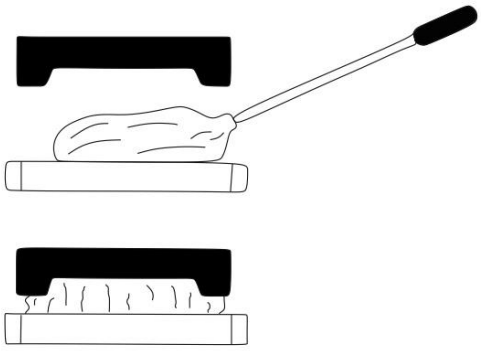
[94] Üzlifat Özgümüş, *"Çağlar Boyu Cam Tasarımı",* s. 11.

[95] Üzlifat Özgümüş, *"Çağlar Boyu Cam Tasarımı",* s. 11.

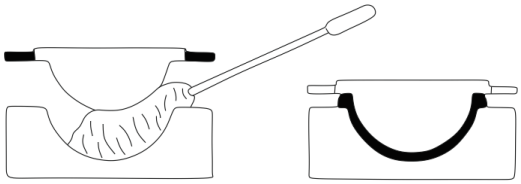

Çizim 7. Kayıp mum Tekniği[96]

Bir diğer cam yapım tekniği kalıba basma (ezme yöntemi) olarak adlandırılmaktadır. Erimiş haldeki cam, zemin ya da kalıp üzerine dökülmektedir. Ardından ezilerek ya da sıkıştırılarak şekillendirme yapılır. Erken dönemler itibariyle denenmiş ve yaygın olarak kullanılmış bir tekniktir çünkü kolay ve hızlı bir şekilde sonuç vermektedir.

Çizim 8. Kalıba Basma[97]

Çizim 9. Kalıba Basma[98]

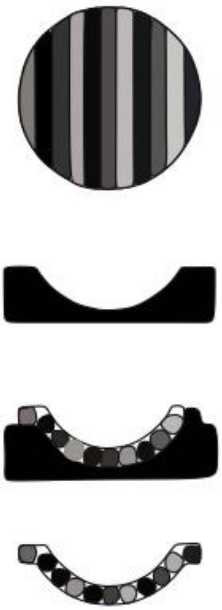
Burada ortaya çıkan iç şekil ve dış şekil kalıba üfleme tekniğinin aksine ayrı ve bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. İndirme, çökertme veya sarkıtma olarak adlandırılan bir diğer teknik daha önce söz etmiş olduğumuz şeritli, reticelli ve kaburgalı cam kapların yapılması sırasında kullanılmıştır.

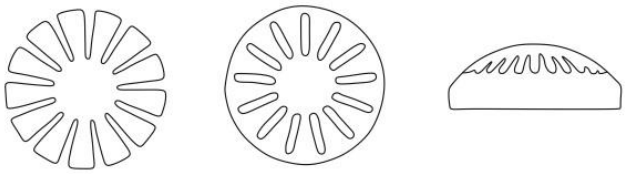
[96] Üzlifat Özgümüş, *"Anadolu Camcılığı",* s. 7.

[97] Üzlifat Özgümüş, *"Çağlar Boyu Cam Tasarımı",* s. 12.

[98] Üzlifat Özgümüş, *"Çağlar Boyu Cam Tasarımı",* s. 12.

Çizim 10. İndirme Tekniği[99]

Çizim 11. İndirme Tekniği[100]

İndirme tekniğinde camlar genellikle kubbemsi bir kalıbın içinde üstünde ya da arasında şekillendirilir. İndirme tekniği ile yapılmış kaplar muhtemelen Roma dönemine aittir.[101]

Üfleme tekniği daha önce anlatmış olduğumuz tekniklerden farklıdır ve cam yapımında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Böyle düşünülmesinin nedeni üfleme tekniğinin üretim süresini kısaltmış olması ve çeşitliliği sağlamış olmasıdır. Diğer tekniklerin kullanımı devam ederken Suriye'de (M.Ö 1. yüzyıl) ortaya çıkmıştır.[102] Tarihlendirilebilen en eski örneklerine Kudüs Yahudi mahallesinde rastlanmıştır. Bu teknikte eritilmiş cam, özel yapım maden çubuk ucunda döndürülerek şişirilmektedir. Üfleme tekniğiyle birlikte daha ince cidarlı, saydam ve teknik yönleri gelişmiş camlar üretilmeye başlamıştır.[103] Üfleme tekniği kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Bunlardan ilki serbest üflemedir. Sıcak haldeki camın içinde bulunduğu potaya

---

[99] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 13.

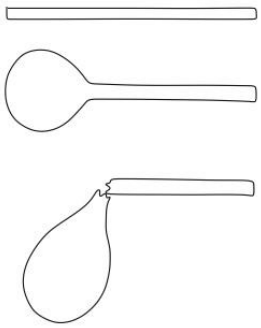
[100] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 13.

[101] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, s. 12.

[102] David, F. Grose, ''Glass Forming Methods in Classical Antiquity: Some Considerations, *Journal'' of Glass Studies*, vol. 26, 1984, s. 33.

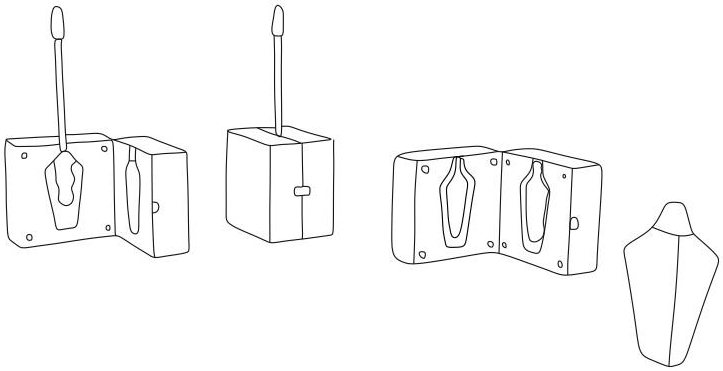
[103] Önder Küçükerman, a.g.e., s. 62.

ısıtılmış olan çubuk daldırılarak sarılmaya başlanır. Sürekli olarak döndürülerek camın işleneceği masaya alınır ve üfleme aşamasına geçilir. Bu aşamada camın tekrardan ısıtılması gerekebilir. İstenen şekil verildikten sonra noble yardımıyla bir parça erimiş haldeki cam kabın dibine yapıştırılır. Kabın çubuktan ayrılabilmesi için ucuna yakın olan kısmı soğutulur ve dibine sert bir şekilde vurulur. Bu aşamada ağız deliği denilen kısım ortaya çıkar. Noble camcı koltuğundaki kısımda yuvarlanır. İstenen şekil tam olarak hazırlandığında eğer kulp eklenecekse yapımına başlanır. Şekli tamamlanan kap tavlanmak için fırına yerleştirilir. Kapların tabanındaki noblenin bıraktığı çentikli iz bazı durumlarda camcı tarafından çarkta parlatılmaktadır. Tekniğin erken tarihli örneklerinin tüp üfleme şeklinde yapılmış olduğu düşünülmektedir. (Çizim 12)

Çizim 12. Tüp Üfleme

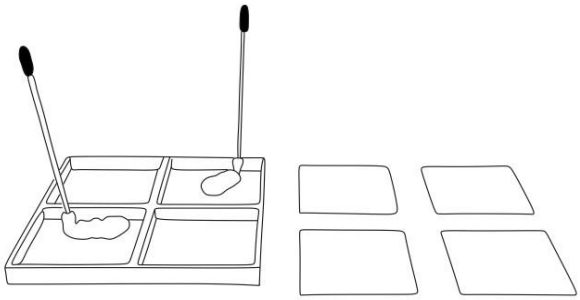
İçi boş halde olan cam tüplerin bir ucu sıkıştırılarak diğer uçtan üflemesi yapılmaktadır. Sıkıştırılmış haldeki uç ampül benzeri şişmektedir. Geri kalan kısmı ise daha sonra kırılmaktadır.

Çizim 13. Kalıba Üfleme

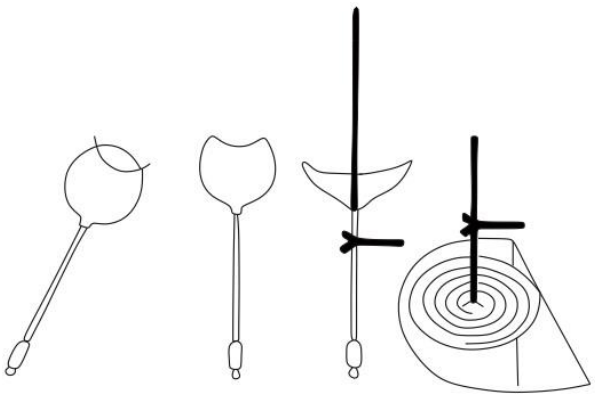
Bir diğer alt başlık kalıba üflemedir. (Çizim 13) Kullanılan kalıp pişmiş toprak veya ıslak tahtadandır. Çubuğun ucundaki sıcak cam bu kalıpların içerisine indirilir ve tüm kalıbı doldurana kadar şişirilir ve sonraki aşamalar serbest üfleme tekniği ile aynıdır.

Düz cam yani pencere camları ve aynalar için kullanılmış olan bazı teknikler bulunmaktadır.

Çizim 14. Dökme Düz Cam Yapımı[104]

Göbekli cam, kapların yapımında olduğu gibi çubuk ucuna yerleştirilen bir miktar cam topağı küre şeklinde şişirilir ve nobleye yerleştirilir. Yeniden ısıtılarak orta kısmı delinir ve sürekli olarak döndürülerek büyük bir disk formuna getirilir. Disk yeniden fırına atılır ve parlatılır. (Çizim 15)

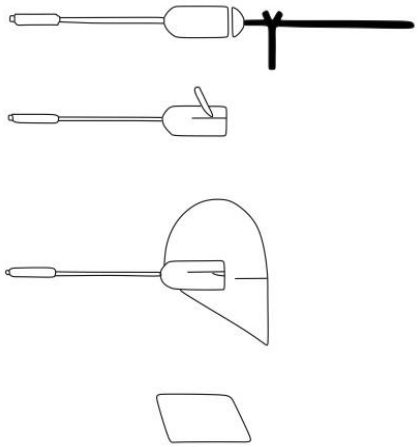

Çizim 15. Göbekli Cam[105]

[104] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* s. 16.

[105] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* s. 15.

Silindir cam, çubuğun ucunda yer alan cam topağının serbest üfleme yapılarak önce sarkaç biçimini sonra da alet yardımıyla silindir biçimine getirilmesiyle oluşur. Oluşan silindir çubuğun uç kısmında tahta disk olan nobleye geçirilir. Sonrasında makas yardımıyla uzunlamasına bir şekilde yandan kesilir. Tekrar ısıtılan silindir düzleştirilerek dikdörtgen hale getirilir. Oluşan şekilden istenildiği kadar parça kesilebilmektedir. Cidar her levha da eşit olacak şekildedir. Romalılar tarafından uygulanmıştır. Dökme düz camlarda ilk olarak Romalılar tarafından kullanılmış olan bir tekniktir. Bu teknikte farklı ölçülerde kalıplar mevcuttur. Erimiş cam bu kalıplara dökülüp merdane ile ezilerek kalın ve düz cam levhalar elde edilmektedir. Bu teknik ile pencere, ayna ve cam sehpalar yapılmıştır. Rönesans döneminden sonra Avrupalı ustalar tarafından geliştirilmiştir.

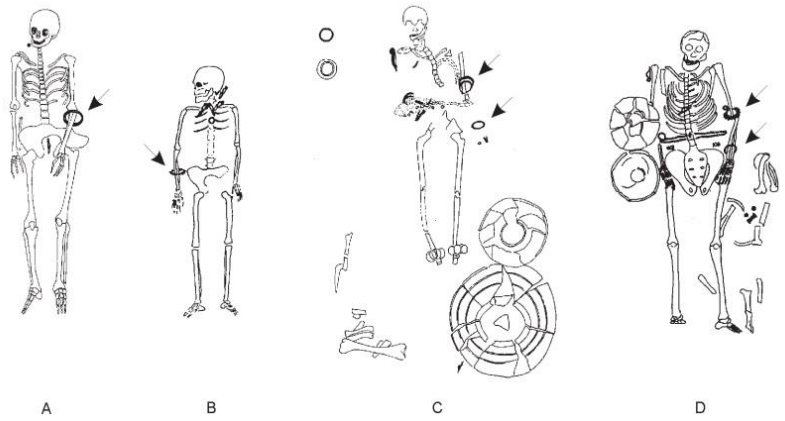
Çizim 16. Silindir Cam[106]

Cam sarma yönteminde madeni çubuk sıcak haldeki cam potasına daldırılır ve döndürülerek uç kısmında bir topak oluşması sağlanır. Dışarı çıkarıldıktan sonra istenen şekil verilir ve ısısı düşürülüp diğer cam potasına daldırılır tekrar döndürülür. İstenen biçime gelince son şekli verilerek borudan ayrılarak soğumaya bırakılmaktadır. Bu yöntem sayesinde çok çeşitli üretimler yapılmaktadır. Türk cam sanatında öne çıkan bir teknik olmuştur. Diğer tekniklerden biri olan çeşmibülbül aslında sarma yöntemidir.

[106] Üzlifat Özgümüş, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı,* s. 16.

2.2 Cam Bilezikler

Cam bileziklerin yapım tarihi M.Ö 2 binlere kadar dayanmaktadır. Bilinen en erken örnek II. Amenophis'in Mısır'daki mezarında ortaya çıkarılan bileziklerdir. Erken tarihli cam bileziklere genellikle mezar buluntusu olarak rastlanmıştır.

Çizim 17. Cam Bileziklerin Gösterildiği La Tene Mezarları[107]

Cam bilezikler konusunda önemli veriler ortaya koyan araştırmacı Maud Spaer'in aktardığına göre, Helenistik ve erken Roma dönemi Doğu Akdeniz ülkeleri ile yakın çevrelerine dair cam bilezik örneklerine ulaşılamamıştır. Ancak Anadolu da yapılan kazılarda elde edilen yoğun verilere dayanarak Roma döneminde yaygınlık kazandığı düşünülmektedir.

Yine Spaer'in aktardığına göre Filistin bölgesindeki veriler cam bileziklerin M.Ö 3. yüzyılda yaygınlık göstermiş olduğuna işaret etmektedir.[108] Yakın Doğu bölgesi Kudüs'te bir mezarda bulunan bilezik 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Filistin'deki erken tarihli örnekler opak siyah renktedir. 4-5. yüzyıllarda stiller gelişim

---

[107] Maciej Karwowski, *Latenezeitlicher Glasringschmuch aus Ostösterreich,* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, band 55, 2004, p. 15.

[108] Maud Spaer, ''The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine'', *Journal of Glass Studies, Corning Museum of Glass, 1988,* vol 30, p. 51.

göstermeye devam ederken İslami dönem itibariyle daha fazla stil ortaya çıkmıştır.[109] Cam bilezikler diğer madenlerden yapılan bilezikler ile karşılaştırıldığında benzer üsluplara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Erken tarihli bilezik örnekleri olarak mezar buluntuları değerlendirildiğinde iskeletlerin el ve ayak bilekleri ile kol pazularında kullanıldığı görülmektedir. Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan cam bileziklerin çapları göz önüne alındığında kadın ve erkeklerin yanı sıra çocuklar için de üretilmiş olabileceği veya çeşitli amaçlarla kullanılmış olan nesneler olabileceği akla gelmektedir. Halkın alt ve orta tabakası tarafından tercih edilmiş olması daha muhtemel bir görüştür. Bileziklerde kullanılan renkler ve desenler değerlendirildiğinde kesin bir cinsiyet ayrımı yapmak söz konusu değildir. Ancak bileziklerin kadınlar, erkekler ve çocuklar tarafından kullanılmış olduğu mezar buluntularında görülmektedir. Günümüzdeki takı modası göz önüne alındığında daha koyu tonların erkekler, daha renkli tonların ise kadınlar tarafından kullanılmış olabileceği olası bir düşüncedir. Özellikle tek renkli bileziklerin tarihlendirmesini yapmak bir sorundur çünkü cam bileziklerin ortaya çıkarıldığı her kazı alanında bu örneklere rastlanmaktadır.

Cam bilezikler arkeolojik kazılar sonucu yalnızca cam üretiminin olduğu yerleşimlerde değil çeşitli alanlarda ortaya çıkarılmıştır. Kazı alanlarında farklı coğrafyalarda üretilmiş olduğu bilinen bileziklere rastlanması sonucu cam bilezik ticaret ağının var olduğu anlaşılmıştır.[110] Küçük el sanatlarının geniş çaplı üretimler ile birlikte seyyar biçimde yapıldığı da bilinmektedir. Ancak kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Mısır, cam sanatının Antik dönem, Roma ve İslami dönemdeki gelişimi açısından önemli bir merkezdir. Quseir al-Qadim liman bölgesinde yapılmış olan arkeolojik kazılar camın ticari malzeme olarak kullanılmış olduğuna dair kanıtlar ortaya koymaktadır.

Batı Anadolu'da ele geçirilmiş olan 13. yüzyıl bileziklerinin birbiriyle olan benzerliği daha geniş çaplı bir üretimin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ticaret

---

[109] Spaer, The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine, p. 52.

[110] Ebru, Fındık "Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)", *Adalya*, cilt 20, sayı 20, 2017, s. 424.

aşamasının tüccarlar tarafından sağlandığı düşünülebilir. Ek olarak, ticari faaliyetler gerçekleştikten sonra bölgenin ustaları tarafından taklit edilmiş olmalıdır.

Bizans dönemine tarihlendirilebilen cam bileziklerin kökeni, gelişim ve değişimler ile birlikte Roma İmparatorluğu dönemi örneklerinin devamı niteliğindedir.[111] Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda yoğun cam bilezik buluntuları ele geçirilmiştir. Sardes, Demre, Sagalassos, Amorium, İznik Roma Tiyatrosu, Yumuktepe Höyüğü ve Efes Ayasuluk bu kazılardan bazılarına örnektir. Bu örnekler ve daha fazlasına her yıl yayınlanan Kazı Sonuçları Toplantılarına ait raporlar ve araştırmacıların yayınlamış olduğu tezler ve makaleler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Daha önce bahsetmiş olduğumuz Mısır, Filistin, Suriye, İran, Yemen ve Güneydoğu Anadolu, cam üretimi konusunda öne çıkan yerlerdendir. Bu yerlerin fetihler sonucu İslamiyet etkisi altına girmesi ile birlikte İslami dönem camcılığı ortaya çıkarak yerleşmiş olan cam sanatı kültürünün üzerine eklemelerde bulunarak şekillenmeye başlamıştır.[112] Bu durumla birlikte Ortadoğu bölgesindeki cam bileziklerin çeşitlilik oranı artmıştır.

İslami dönem bileziklerinin bir kısmı İslam öncesi dönemin tarzını sürdürürken, diğer bir kısmı farklı üsluplara sahiptir. Bu yüzden ayrım yapmak ve tarihlendirmek zorlaşmaktadır. Döneme ait cam bileziklerin tam halde ele geçirilememesindeki temel nedenlerden biri İslamiyet'e geçtikten sonra mezar armağanlarının ortadan kalkması, ölü gömme geleneğinin İslamiyet ile beraber değişmesi veya ölüyü süs eşyaları ile birlikte gömme geleneğinin sonlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.[113] İslami dönem cam sanatının başlangıcı ile ilgili kesin bir yargıya varılamamaktadır ancak 10. yüzyıl itibariyle Suriye bölgesinde bazı gelişmiş cam atölyelerinin varlığından söz edilmektedir.[114] Bileziklerin erken

---

[111] Muhsine Eda Armağan, Lale Doğer, "Aigai Bizans Cam Bilezikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, sayı 29/1, 2020, s. 35.

[112] Gül Geyik Karpuz, ''Elazığ Müzesi'nde Bulunan İslami Dönem Cam Bilezikler'', *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019, s. 453.

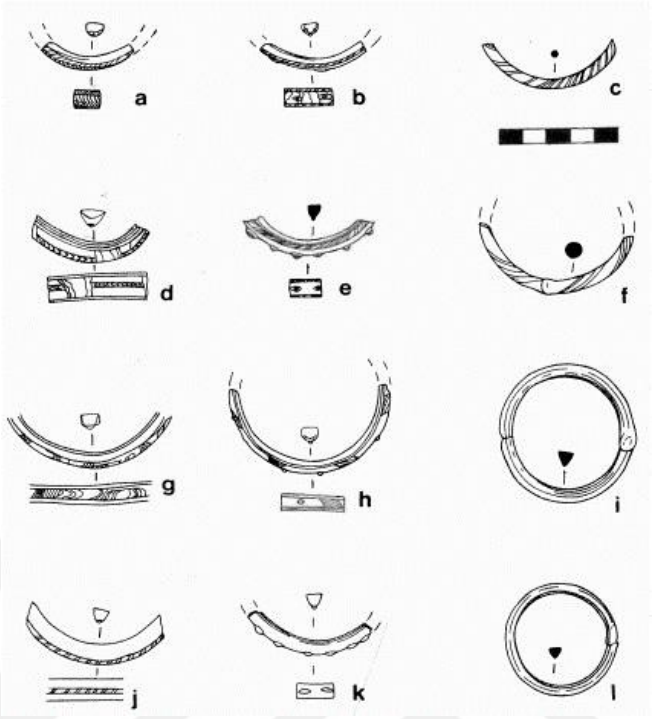
[113] Maud Spaer, "The Islamic Glass Bracelets of Palastine: Preliminary Findings", *Journal of Glass Studies*, vol. 34, 1992, p. 44.

[114] Yaşar Çoruhlu, a.g.e., s. 156.

örnekleri tek renk gövdeli, bezemesiz ve çeşitli kesitlerden oluşan formlara sahiptir. Bizans dönemi cam bileziklerinin halkın alt kesiminden olan kadınlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Bu düşünce İslami dönem cam bilezikleri içinde öne sürülmüştür. Memluk dönemi cam sanatı anlayışını yansıtmaktadır.[115] Filistin bölgesinde ortaya çıkarılan cam bilezikler de mevcuttur. Kahverengi, sarı, yeşil ve mavi opak renk kullanımı ağırlıklıdır. Düz, üçgen, dairesel ve yarı dairesel kesit ile burma bilezikler görülmektedir. 13.-14. yüzyıllarda, daha önceden bahsetmiş olduğumuz Mısır Quseir al-Kadim adlı Kızıldeniz'de bulunan limandan Aden ve Yukarı Mısır'da üretilen camların ihracatı yapılmaktaydı. Bu yüzyıllar aralığında bölgede Eyyubi-Memluk yönetimi olduğu bilinmektedir. Cam bilezikler açısından önemli veriler sunan Quseir al-Qadim buluntuları konusunda Whitcomb'un makalesinden aktarmış olduğumuz yorumlar neticesinde Harşena Kalesi kazısında ortaya çıkarılmış olan üçgen kesitli bilezik gruplarının desen açısından da bu bölgede ele geçirilen bilezikler ile yoğun şekilde benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür. Araştırmacı tarafından 14. yüzyıla tarihlendirilen buluntular Harşena Kalesindeki benzer örnekleri ile kıyaslandığında buradaki bileziklerin tarihlendirmesi hakkında fikir sahibi olabilmemiz açısından önem taşımaktadır. Kırmızı, beyaz, sarı veya yeşil renk kombinasyonlarına sahip omurgalı olarak adlandırdığımız bilezikler Quseir al-Kadim'de karşımıza çıkmaktadır.[116]

[115] Spaer, The Islamic Glass Bacelets of Palestine: Preliminary Findings, p. 45.

[116] Donald Whitcomb, Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt, p. 106.

Çizim 18. Quseir al-Qadim Cam Bilezikleri[117]

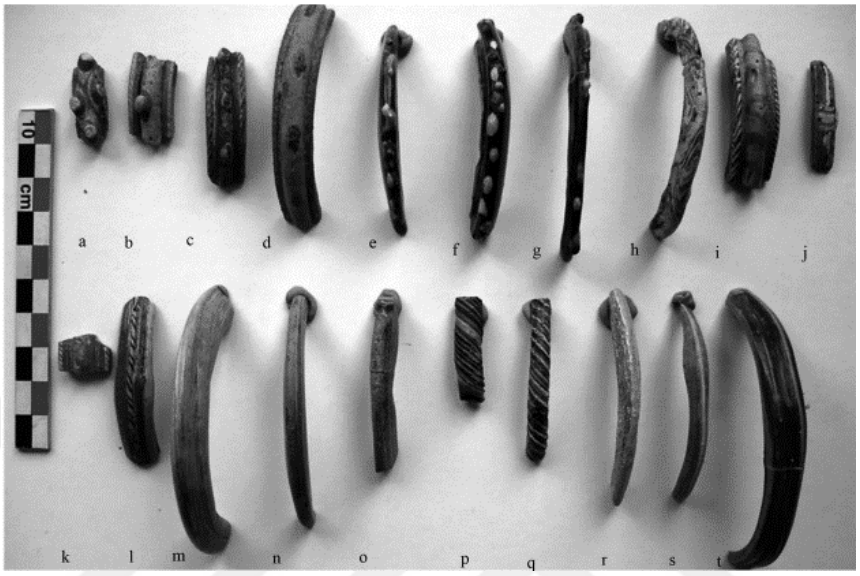
Bu bölgedeki bileziklerin Yemen, Suriye, Güney İran, Katar, Doğu Arabistan'daki El Hassa buluntuları ve Hint yerleşimlerinde ele geçirilmiş olan buluntular ile paralelliklere sahip olduğu düşünülmektedir.[118] Yemen al-Shihr bölgesinde ele geçirilmiş olan bileziklerden e, f, l, p ve q olarak kodlanmış bileziklerin katalogda yer alan bilezikler ile benzerliği dikkat çekicidir. (Fotoğraf 32)

Buradan ihraç edilen bileziklerin benzer örneklerine Ürdün'de rastlanmıştır. Ceraş bölgesinde ele geçirilen bilezikler siyah, yeşil, mavi ve kırmızı renklerde olup burma, düz, dairesel ve yarı dairesel kesitlere sahiptir. Bilezikler Eyyubi, Memluk ve Osmanlı dönemlerine tarihlendirilmiştir. Tell Abu Sarbut, Umm El Cimal ve Tell Es-Suknah kazısında ele geçirilen bilezikler ve Metropolitan Müzesi'nde bulunan ve Mısır'dan getirilmiş olduğu düşünülen cam bilezikler Memluk dönemine

[117] Donald Whitcomb, Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt, p. 106.

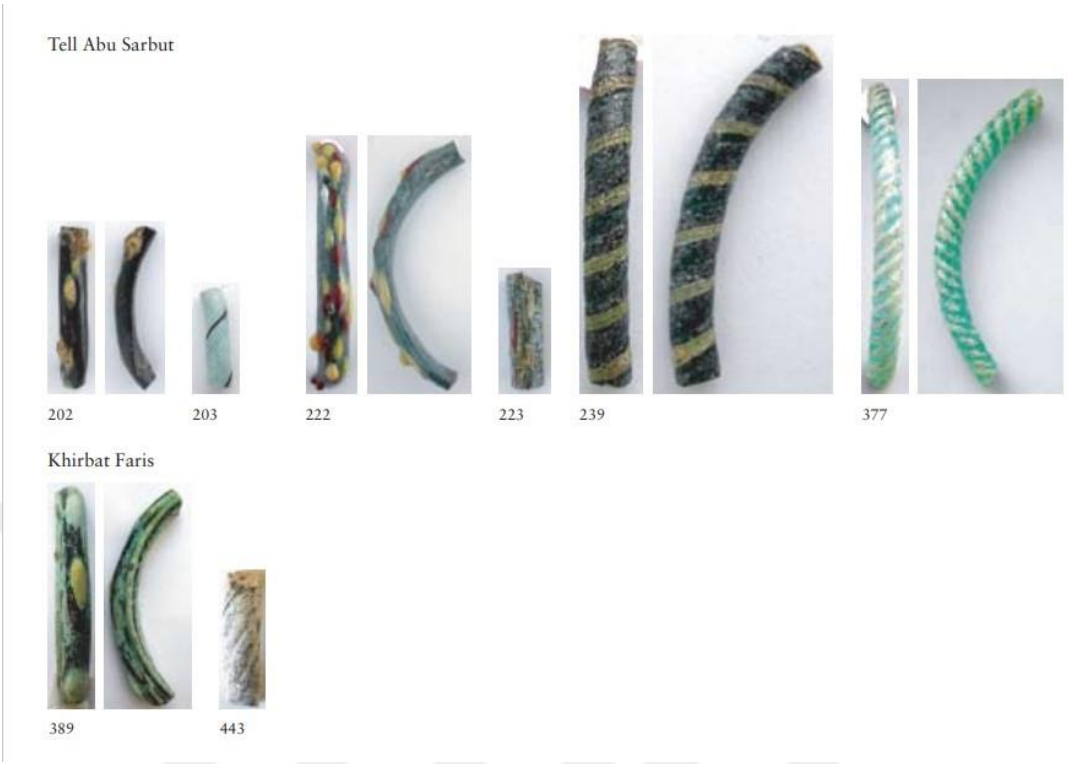
[118] Donald Whitcomb, Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt, p. 106.

tarihlendirilmiştir. Khirbet el-Minyeh parçaları İslami cam bilezikler konusunda en erken örnekler olma özelliğine sahip parçalardan bir kaçıdır.

Fotoğraf 33. Yemen al-Shihr Bölgesi Cam Bilezikleri[119]

[119] Stéphanie Boulogne, Claire Hardy-Guilbert, ‘‘Glass Bangles of Al-Shihr, Hadramawt (Fourteenth-Nineteenth Centuries), A Corpus of New Data for the Understanding of Glass Bangle Manufacture in Yemen’’, *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, vol. 40, London 2010, p. 137.

Fotoğraf 34. Tell Abu Sarbut'ta Ortaya Çıkarılan Bilezikler[120]

Tell Abu Sarbut'ta ortaya çıkarılan bileziklerden Fotoğraf 34'te görülenlerden 202, 203, 222 ve 389 numaralı olanlar katalogda yer alan bilezikler ile benzemektedir. Bu bilezikler araştırmacılar tarafından Memluk ve Memluk-Osmanlı dönemlerine tarihlendirilmiştir.[121] Benzer şekilde Amasya'da bu üslupta bileziklerin ortaya çıkarılmış olması ticaretin varlığını ispatlar niteliktedir. Harşena Kalesi ve Tell Abu Sarbut bileziklerinin çap ve kalınlık ölçülerinin de benzer oranlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Kars Ani Kazıları, Kubadabad Sarayı Kazıları, Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı Kazısı, Gevale Kalesi Kazısı, Alaeddin Tepesi Kazısı ve Harput Kalesi Kazısı'nda İslami döneme ait bilezik örnekleri ele geçirilmiştir.

---

[120] Stephanie Boulogne, Julian Henderson, ''Indian Glass in The Middle East? Medieval and Ottoman Glass Bangles from Central Jordan'', *Journal of Glass Studies*, 2009, 59, p. 61.

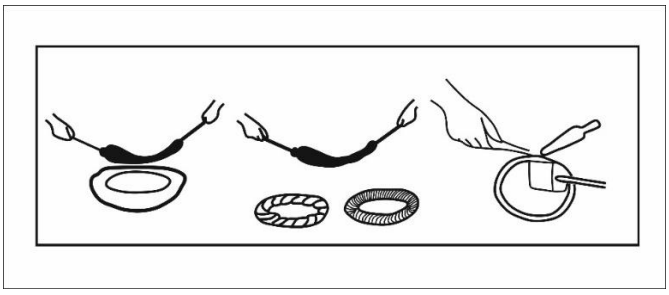
[121] Stephanie Boulogne, Julian Henderson, a.g.e., p. 61.

2.2.1 Cam Bileziklerde Üretim Teknikleri

Cam bilezikler İslam öncesi dönemde dairesel ve yarı dairesel kesitli olarak oldukça yaygın şekilde üretilmiştir.[122] Bu grup arkeolojik alanlarda ele geçirilmiş olan buluntuların hemen hepsinde yer almaktadır. Ağırlıklı olarak tek renkli ve bezemesizdir. Cam bilezikler üretim aşamasında ekli-dikişli ve eksiz-dikişsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.2 Ekli / Dikişli Bilezikler

Düz, burma veya yuvarlak kesitli bilezik halkaları genellikle eklidir. Ekli örneklerde cam çubukları kullanılmaktadır. Bu cam çubuklar önceden hazırlanıp, bilezik yapımı sırasında tekrar ısıtılarak yumuşak hale getirilmektedir. Tek renkli ya da çok renkli olan cam çubukları iki ucundan tutularak uzatılır, halka biçimi verilir ve cam henüz sıcakken iki ucu bir araya getirilir. Burada iki ucun üst üste getirilerek birleştirilmesi söz konusudur. Bu birleşmenin çok düzgün şekilde yapıldığı örnekler veya iki ucun üst üste getirilip bastırıldığı örnekler bulunmaktadır. Cam bileziklerin hangi kalınlıkta olacağı da yapım aşamasında belirlenmektedir. Ekli yönteme göre bir üretim söz konusu ise sıcak haldeki cam çubuk hızlı çekildiğinde ince, yavaş çekildiğinde kalın bir halka elde edilmektedir.

[122] Maud Spaer, The Islamic Glass Bracelets of Palastine: Preliminary Findings, s. 47.

Çizim 19. Burma Bilezik Yapımı Temsili Çizimi[123]

Resim 5. Cam Bilezik Üretimi Yapan Afrikalılar[124]

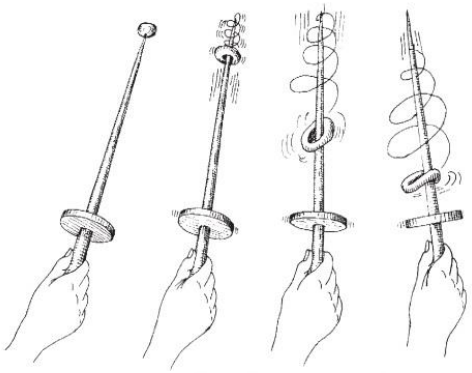
2.2.3 Eksiz / Dikişsiz Bilezikler

Eksiz olarak ayrılan bir diğer yöntemde çubuğun ucuna takılan cam hamuru metal bir alet yardımıyla delinerek kendi etrafında çevrilir ve uçlar düzgün bir şekilde birbirine kaynaşmış hale getirilir. Bu form elde edilene kadar ısıtma işlemi devam ettirilir. Eksiz yöntemle yapılan bileziklerin iç kısımları genellikle düz olmakla birlikte

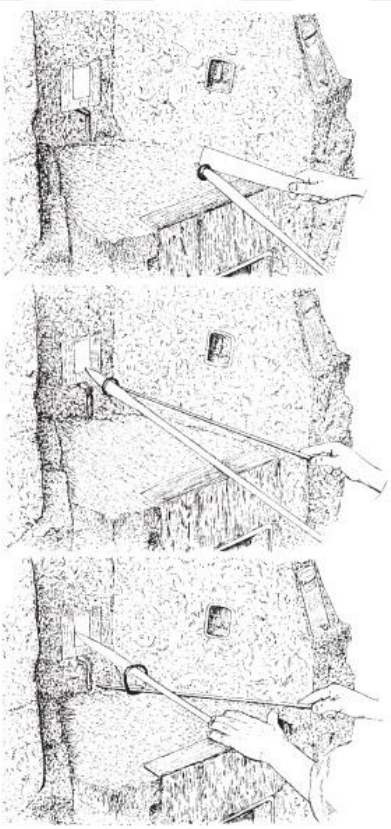
[123] Ahmet Yavuzyılmaz, ‘‘Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları’’ *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, cilt 1, Sakarya 2017 (çizim: Ceren Baykan-Daniş Baykan), s. 13.

[124] Elisabeth Haevernick

yatay iz şeklinde çizgilere ve pas benzeri beneklere sahiptir. Üzerlerinde bulunan yivler kullanılan aletler nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Çizim 20. Eksiz-Dikişsiz Yöntem ile Cam Bilezik Yapımı[125]

Çizim 21. Eksiz-Dikişsiz Yöntem ile Cam Bilezik Yapımı[126]

[125] Karwowski, 2014:88

[126] Karwowski, 2014:88

Cam bileziklerin hamuru saydam, yarı saydam ve opak olacak şekilde üçe ayrılmaktadır. Renk paleti ise oldukça geniştir. Bileziklerde yoğun bir desen kombinasyonu hakim olmak ile birlikte figüratif örneklere rastlanmamaktadır. Uygulama yapılan halkaların üzeri camdan benek, damlacık ve bant parçaları olarak adlandırılan önceden üretilmiş bir cam çubuktan kesilmiş basit parçalar ile dekorlanmaktadır. Bunlar ya tek başlarına ya da kombinasyon halinde bileziğin üzerine uygulanmaktadır.

Fotoğraf 35. Kelenderis Antik Kenti, 2022 yılı Kazı Çalışmaları Sırasında Odeon Çevresinde Bulunan Çocuk Mezarı ve Dört Adet Cam Bileziği[127]

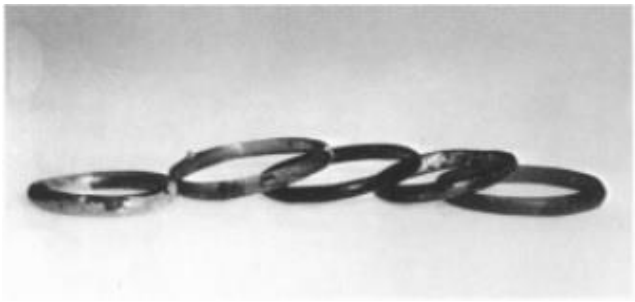

Fotoğraf 36. Roma Dönemi Cam Bilezik Örnekleri,

a. Yuvarlak kesitli (2-4. yy) b. Yarı dairesel kesitli (2-4. yy) c. Burma kesitli (4.yy)[128]

[127] https://www.trthaber.com/foto-galeri/kelenderis-antik-kentinde-cam-bilezikleriyle-gomulmus-bir-cocuk-mezarina-ulasildi/47883.html Erişim: 09.04.2023

[128] The Met Museum, https://www.metmuseum.org/art/collection/search?q=glass+bracelet (Erişim: 28.04.2023)

Fotoğraf 37. Dekorsuz Erken Dönem Bilezik Örnekleri[129]

Fotoğraf 38. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Tek Renkli Bilezik Parçası Örnekleri, Soldan sağa, 1. kat no. 63, 2. kat no. 74, 3. kat no. 78, 4. kat no. 80, 5. kat no. 84, 6. kat no. 31, 7. kat no. 42, 8. kat no. 43.

2.2.4 Burma Bilezikler

Burma bilezikler İslami dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tip bileziklerin kesitleri genellikle daire ya da eşkenar dörtgen biçimine sahiptir. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı'nda ele geçirilmiş olan burma bileziklerin kesitleri de daireseldir. Burma bilezikler metal bir alet yardımıyla çubuğun iki ucundan tutularak kendi etrafında döndürülüp uçlarının birleştirilmesi ile üretilmiştir. Sık ve seyrek burma olmak üzere iki türü vardır. Burma bilezikler renk bakımından tek renk spiral burma ve çok renk spiral burma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çok renkli burma

[129] Spaer, The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine, p. 54.

bileziklere Orta çağ Bizans ve İslami dönem örneklerinde sık rastlanmaktadır.[130] İslami dönem cam bilezikleri, işleme, kalıp ve büküm ile dekorlanmış tek renkli gövdeye sahiptir. Burma bilezik grubunda ise burmanın doğal sonucu olarak yalnızca çizgisellik hakimdir. Burma bilezikler tek renkli halkaya sahip olduğu gibi halkanın üzerine bir veya birden fazla renkte cam ipliğinin sarılmış olduğu örneklere de sahiptir. Harşena Kalesi burma bilezikleri arasında bu tipe örnek olabilecek bir adet bilezik bulunmaktadır. 2011 yılı kazı buluntusu olan krem rengi seyrek burma halkanın üzerine tek renk kahverengi cam ipliği çekilmiştir. (kat. no. 7) Bu tip bilezikler Ortaçağ dönemi İslami bileziklerinde yoğun biçimde rastlanan bir modeldir.

Fotoğraf 39. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Burmalı Cam Bilezikler

Kat. 11 numaralı Harşena Kalesi'nde ortaya çıkarılmış olan bilezik ile Kinet Höyük bileziği ile form ve teknik açısından benzerlik taşımaktadır. Kinet Höyük'te ele geçirilmiş olan bilezik, yapılan arkeometrik çalışmalar sonucunda 10 ile 12. yüzyıl Bizans dönemine tarihlendirilmiştir.[131] Ancak tek renkli bilezikler ve burma bilezikler erken dönemlerden itibaren form ve renk açısından sürekli bir üretim içerisinde olduğu için bu bilezik baz alınarak net bir tarihlendirme yapılamamaktadır. Yine bu şekilde benzer bir örnek Harşena Kalesinde bulunan kat. 11 numaralı bilezik ile Fotoğraf 40'ta görülen Samsat burma bileziğidir. Samsat'ta ele geçirilmiş olan bu bilezik parçası için kesin bir tarihlendirme yapılamamaktadır. Çünkü burma bilezikler Erken Bizans döneminden Modern Çağa kadar uzanan geniş bir çerçevede üretilmiştir. Ancak

---

[130] Ebru, Fındık "Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)", *Adalya,* s. 438.

[131] Carolyn Swan, "High Boron and High-Alumina Middle Byzantine (10-12th Century ce) Glass Bracelets: A Western Anatolian Glass Industry", *Archaeometry,* n. 60, 2018, p. 224.

Ürdün'de ortaya çıkarılmış olan bazı bilezik örneklerinden yola çıkarak bu bileziğin Memluk veya Osmanlı döneminde üretilmiş olabileceği önerisi getirilmektedir.[132] Ani Kazısında ortaya çıkarılmış olan 2008 tarihli burma bilezikler kaledeki burma bilezikler ile benzeşmektedir. (Ani fotoğraf 3b) Sık burma koyu renkli olma özelliği ile ortaktır. Sade cam bileziklerde de benzer örnekler yer almaktadır. Samsun Müzesinde yer alan 1 katalog numaralı burma bileziğin Harşena Kalesi'nde benzer örneği yer almaktadır. Coğrafi olarak yakın bir bölge olması sebebiyle karşılaştırma yapabilmek açısından önemli bir örnektir.[133]

Fotoğraf 40. Samsat Burma Bileziği[134]

Fotoğraf 41. Kinet Höyük Burma Bileziği[135]

[132] Zekiye Uysal, "Samsat Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler", *Sanat Tarihi Dergisi,* cilt 29, sayı 1, 2020, s. 310.

[133] Akın Temür, Özkan Özbilgin, "A Group of Glass Bracelets from Samsun Museum", *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity,* Samsun 2017.

[134] Zekiye Uysal, a.g.e., s. 306.

[135] Atilla Tekin, *1998-2009 Yılları Arasında Amorium Antik Kenti Kazılarında Bulunan Geç Roma-Bizans Cam Bilezikleri,* (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi), Eskişehir, 2019, s. 84.

Fotoğraf 42. Harput Kalesi Kazısı Burmalı Cam Bilezikler[136]

Burma bilezikler üzerine yapılan araştırmada Harput Kale Mahallesi kazılarında ortaya çıkarılmış burma bileziklere de yer verilmiştir. (Fotoğraf 41) Burada yapılan çalışmalar Osmanlı dönemi yakın geçmişine ait verileri incelemeye yöneliktir. Harput Kalesi Kazılarında bulunan cam fırınları ile üretimin yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Üretimin Osmanlı dönemi 16.-18. yüzyıllar arasında gerçekleştiği düşünülmektedir.

2.2.5 Dikdörtgen Kesitli Bilezikler

Dikdörtgen veya düz olarak adlandırılan kesit türünde; yiv ve cam ipi süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Yivler tek sıra veya çok sıralı, cam ipleri de çok çeşitli olabilmektedir. Demre'de bulunan tek renkli saydam gövdeli ve tek sıra cam ipi bezemesine sahip bilezik, kat. no. 30 ile aynı üsluptadır. (Fotoğraf 42) Bilezik ilgili kaynakta Orta Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir.[137]

---

[136] Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, *Harput Kale Mahallesinde Osmanlı Yaşamı*, Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 194.

[137] Ebru Fındık, ''Bir Güzellik Nesnesi olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları 1989-2016'', *Adalya*, s. 431.

Fotoğraf 43. Aziz Nikolaos Kilisesi Cam İpi Bezemeli Bilezik Örneği[138]

Fotoğraf 44. Gevale Kalesi Kazısı Yarı Dairesel Cam İpi Bezemeli Bilezikler[139]

Fotoğraf 45. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Cam İpi Bezemeli Bilezikler, Soldan sağa kat no. 30, 36, 68, 69, 73.

[138] Ebru Fındık a.g.e., s. 447.

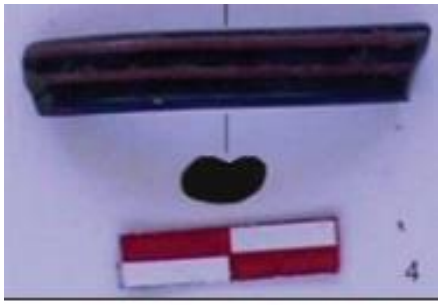
[139] Ahmet Yavuzyılmaz, a.g.e., s. 11.

Fotoğraf 46. Gevale Kalesi Kazısı, Dikdörtgen Kesitli Cam Bilezikler[140]

Fotoğraf 47. Kadıkalesi Kazısı[141]

Fotoğraf 48. Aigai Kazısı (12-13. yüzyıl)[142]

[140]Ahmet Yavuzyılmaz, a.g.e., s. 12.

[141] Zeynep Oral Çakmakçı, ‘‘Kuşadası-Kadıkalesi Kazılarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler’’, *Türkiye Arkeolojisi'nde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar,* s. 120.

[142] Muhsine Eda Armağan, Lale Doğer, a.g.e., s. 41, 45.

Cam ipi süslemeli Harşena Kalesi bileziklerine benzer olan örneklere araştırma da yer verilmiştir. (Fotoğraf 42, 43, 45, 46, 47) Bu bilezikler, Harşena Kalesinde ele geçirilmiş olan kat no. 68 ile benzerlik göstermektedir.

2.2.6 Üçgen Kesitli Bilezikler

Bir diğer kesit türü sivri ve üçgen kesitli bileziklerdir. Dairesel kesitli bileziklerden sonraki dönemlerde üretilmiştir ve üretimi artarak devam etmiştir. Sivri adlandırması tepeli ve çıkıntılı bir görüntüye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu uçlar her zaman tam sivri olmamakla birlikte hafifçe yuvarlak olabilmektedir. Spaer'e göre üçgen kesitli bilezikler daha çok İslami dönemde ortaya çıkmıştır.[143]

Fotoğraf 49. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Üçgen Kesitli Cam Bilezikler

2.3 Cam Bileziklerde Bezeme Teknikleri

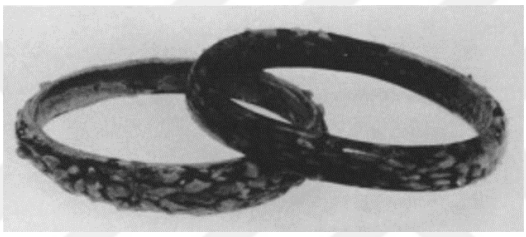
Benek desenine sahip bilezikler Spaer'in çalışmalarında çoğunlukla Osmanlı öncesi döneme tarihlendirmiştir. Benek desenli bilezikler üzerine bir değerlendirme yapıldığında cam parçacıklarının düz cam halkanın üzerine kabartma şeklinde yan yana hizalanarak tek renkli ve opak olacak şekilde halkaya yapıştırıldığı görülmektedir. Tez konusunu oluşturan bilezikler arasında bu tip örneklere

[143] SPAER DIPNOT GELECEK

rastlanmaktadır. (kat. no. 15, 29, 33, 45, 53) Benek renklerinde beyaz, mavi ve yeşil tercih edilmiştir. Ancak farklı desenlerin bir arada kullanıldığı örnekler de mevcuttur.

Fotoğraf 50. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Benek Desenli Cam Bilezikler, Soldan sağa kat no. 15, 29, 33, 45, 53.

Fotoğraf 51. Benek Desenli Bilezik, Maud Spaer[144]

Fotoğraf 52. Osmanlı Dönemi Cam Bilezikleri, 14.yy, Beykoz Cam ve Billur Müzesi, Karabağ 2023.

[144] Maud Spaer, The Islamic Glass Bracelets of Palastine: Preliminary Findings, p. 51.

Fotoğraf 53. Harput Kalesi Kazısı Kabartma Benekli Cam Bilezikler[145]

Bant parçalı desene sahip bileziklerde, önceden hazırlanmış cam çubuklardan kesilip bileziğe yapıştırılmaktadır. Bu desene 13. yüzyıldan sonra rastlanmıştır ve 19. yüzyıla kadar Hebron'da üretilmiştir.[146] Parçalar tek renkli ve opaktır. Katalog da örnekleri bulunmaktadır. (kat. no. 14, 17, 38, 52, 55, 57, 58, 64, 66, 70) Bu parçaların üst üste getirilerek farklı desen grupları oluşturulmuştur. Katalogda yer alan bilezikler arasında bezeme açısından en yoğun grubu bant deseni oluşturmaktadır. (kat. no.,20, 22, 23, 26, 34, 35, 37, 40, 41, 47, 48, 49, 51, 54, 59, 60, 62, 67, 75, 77, 79, 81, 82, 85) Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı cam bilezikleri bant desenine sahip cam bilezikleri yorumlayabilmek açısından çok sayıda örneğe sahiptir.

Fotoğraf 54. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Yapıştırma Bant Bezemeli Cam Bileziklerden Örnekler, Soldan sağa kat no., 22, 34, 35, 40, 47, 51.

---

[145] Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, a.g.e., s. 197.

[146] Stefano Carboni, ''Glass Bracelets from the Mamluk Period in The Metropolitan Museum of Art'', *Journal of Glass Studies*, vol. 36, 1994, p. 126.

Bileziklerin halka renkleri sarı, yeşil, mavi ve kahverengi olmak üzere yarısaydam ağırlıklıdır. Cam bileziklerde opak mavi, yeşil, beyaz ve kırmızı görünüme sahip örnekler geç Osmanlı cam bileziklerine örnek oluşturmaktadır.[147] Yapıştırma bant bezemeli Harput Kale Mahallesi cam bilezikleri incelenirken el-Halil atölyelerinde üretilmiş olduğu belirtilen yapıştırma bant bezemeli bilezik parçalarına ulaşılmıştır. Harput Kalesinde bulunan bu türe ait cam bileziklerin el-Halil bölgesinde üretilmiş olduğu ileri sürülmektedir. Çünkü el-Halil bölgesi Geç Antik çağdan günümüze kadar cam üretim merkezi olmuştur. İslami dönemde buradan Yakın Doğu ve Avrupa'ya cam ihracatı yapılmıştır.[148]

Fotoğraf 55. El-Halil Atölyelerinden Bant Bezemeli Bilezik Parçaları, Filistin (Batı Şeria)[149]

Boyalı süslemeye sahip bileziklerde, yarısaydam halde olan halkanın üzerine opak renkler kullanılmaktadır. En eski dönemlere tarihlendirilen İslami parçalarda belirgin bir gümüş ile koyu gri ayrışmalar görülmektedir. Kullanılan renkler çok çeşitlidir ve Geç Roma bileziklerinde görüldüğü gibi koyu tonlara sahiptir. Boyut

---

[147] Maud Spaer, a.g.e., s. 47.

[148] Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, a.g.e., s. 203.

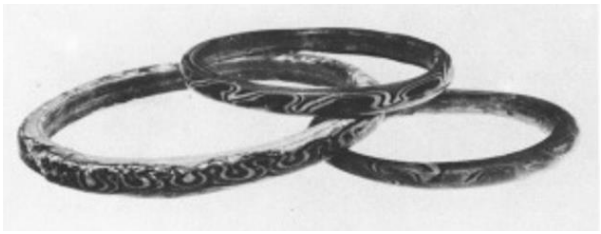
[149] Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, a.g.e., s. 202.

açısından değerlendirildiğinde çaplarının küçük ölçülerde olduğu anlaşılmaktadır. Bu özelliği ile Geç Roma dönemi örneklerine benzetilmektedir.[150] İslami eserlerin çoğu hafif sivri bir kesite ve çizgili bir yüzeye sahip olmakla birlikte dışı soluk, dar ve yatay kaburgalardan oluşmaktadır. Bu durum genellikle üretim aşamasının sonucudur, tasarım sonucu ortaya çıkmamıştır. Ancak bu görünüme sahip belirgin çizgileri olan istisna durumlar vardır.

Cam ipi bezemeli bilezikler, cam ipinin camın üzerine halkanın tam ortasından geçecek biçimde ya da parçalar halinde sonradan yapıştırılmasıyla üretilmiştir. Bu teknik de az miktarda cam alınıp istenilen şekilde cam halkanın üzerine yapıştırılmaktadır. Genellikle cam ipi tek renkli ve opak olmaktadır. Katalog da bu türün örnekleri mevcuttur. (kat. no. 7, 27, 30, 36, 46, 65, 68, 69, 73, 79, 81, 82, 85, 87)

Bu tip bileziklerin benzerlerine Tyana Kazısında da rastlanmıştır ve 12-13. yüzyıllar arası İslami döneme tarihlendirilmiştir. [151]

Meander desenli bilezik örnekleri genellikle düz cam halka üzerine meander motifinin aplike edilmesiyle oluşturulmuştur.[152] Katalog da bu desene sahip bilezik örnekleri bulunmaktadır. (kat. no. 18, 24, 71)

Fotoğraf 56. Meander Desenli Bilezik[153]

[150] Maud Spaer, a.g.e., s.48.

[151] Michela Zanon, ‘‘Tyana/Kemerhisar (Niğde): Glass bracelets of the Byzantine and Islamic Period’’, *Anatolia Antiqua*, 21, 2013, s.190.

[152] Meander, meandr: Antik Yunan ve Roma mimarlıklarıyla sonraki Yeni-Klasik üsluplarda kullanılmış bir bezeme ögesi. Geometrik kıvrımlar yapan bir şerit biçimindedir. Mimarlık dışında da her türden yüzeyi bezemek amacıyla kullanılmıştır. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Istanbul 1992, s. 156.

[153] Maud Spaer, The Islamic Glass Bracelets of Palastine: Preliminary Findings, p. 53.

Fotoğraf 57. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Meander Desenli Cam Bilezikler, Soldan sağa kat no. 18, 24, 72.

Omurgalı bilezikler tek renkli cam halkanın üzerine yapıştırılmış çok renkli bantlardan oluşmaktadır. Bu iki kattan oluşan bantlar omurga görevi üstlenmektedir. Çok renkli olarak öne çıkmakla birlikte daha yalın örnekleri mevcuttur. Katalog da bu desene sahip bilezikler bulunmaktadır. (kat. no. 13, 19, 21, 25, 44)

Fotoğraf 58. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Omurga Desenli Cam Bilezikler, Soldan sağa kat no., 13, 21, 25, 44, 46.

Fotoğraf 59. Harput Kalesi Kazısı Omurgalı Cam Bilezikler[154]

[154] Veli Sevin, Necla Arslan Sevin, Haydar Kalsen, a.g.e., s.196.

Yivli bilezikler tek renk halkaya sahiptir ve bileziğin orta kısmındaki yivden dolayı bu şekilde anılmaktadır. Katalog da yivli bileziklerinde örnekleri yer almaktadır. (kat. no. 42, 50, 56, 61, 63, 74, 86)

Harşena Kalesi cam bilezikleri ile benzer örnekler oluşturan bilezik buluntularına yer verilmiştir. Fotoğraf 57, 58, 59, 60, 61

Fotoğraf 60. 2006 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Koruma ve Onarım Çalışmalarından Bilezik Parçaları[155]

[155] *29. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 2. Cilt, ‘‘2006 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazı Çalışmaları ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım Çalışmaları’’, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 155.

Fotoğraf 61. 2015 yılı Amorium Kazısı Bilezik Parçaları[156]

Fotoğraf 62. Ani Kazıları Bezemesiz Cam Bilezik Parçaları, 2008[157]

Fotoğraf 63. Ani Kazıları Bezemesiz Üçgen Kesitli Cam Bilezik Parçaları, 2008[158]

[156] *2015 Yılı Amorium Kazısı 38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 460.

[157] Yaşar Çoruhlu, Özlem Oktay, a.g.e., s. 166.

[158] Yaşar Çoruhlu, Özlem Oktay, a.g.e., s. 166.

The Met Museum'da yayınlanmış olan tam halde ele geçirilmiş bazı bilezik buluntularına araştırmamızda yer verilmiştir. Bu bilezikler İslami cam bilezik desenlerini yorumlamak açısından önemli veriler sunmaktadır.

Fotoğraf 64. Bant Bezemeli Bilezik- 14-19 yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Yukarı Mısır[159]

Fotoğraf 65. Bant Bezemeli Bilezik 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Yukarı Mısır[160]

Fotoğraf 66. Bant Bezemeli Bilezik, 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye[161]

---

[159]https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446029?ft=glass+bracelet&offset=0&rpp=40&pos=23, Erişim: 20.04.2023

[160]https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446027?ft=glass+bracelet&offset=0&rpp=40&pos=24, Erişim: 20.04.2023

[161]https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446037?ft=glass+bracelet&offset=0&rpp=40&pos=26, Erişim: 20.04.2023

Fotoğraf 67. Bant bezemeli ve Cam İpi Sarılı Bilezik 14-15. yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye[162]

Fotoğraf 68. Bant Bezemeli ve Benekli Bilezik, 14-15. Yüzyıl, Memluk, İslami Dönem, Mısır veya Suriye[163]

Beykoz Cam ve Billur Müzesi ziyaret edilerek cam bilezik örnekleri incelenmiştir ve süsleme özelliği bakımından kaledekilerle benzer üsluba sahip 14. yüzyıla ait örnekler gözlemlenmiştir.

[162]https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446039?ft=glass+bracelet&offset=0&rpp=40&pos=29, Erişim: 20.04.2023

[163]https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446034?ft=glass+bracelet&offset=40&rpp=40&pos=51, Erişim: 20.04.2023

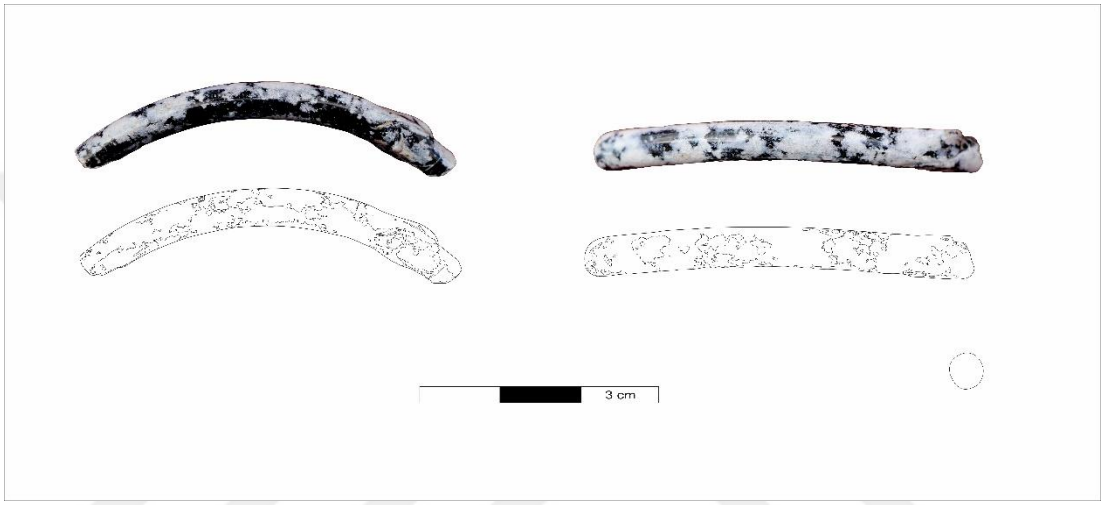
Fotoğraf 69. Osmanlı Dönemi Cam Bilezikleri, 14. yy, Beykoz Cam ve Billur Müzesi, Karabağ 2023.

Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında 2009-2022 yılları arasında ele geçirilmiş olan bileziklerin desenleri haricinde desen örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar yassı gövdeli bilezikler, çiçek bezemeli bilezikler, baklava kesimli bilezikler, baskı kabartmalı bilezikler ve foyalı baskı bileziklerdir. Ayrıca yukarıda açıklamalarda bulunmuş olduğumuz desenlerin bir arada kullanıldığı bilezik örnekleri bulunmuştur. Arkeolojik kazılardan elde edilecek veriler sayesinde bu çeşitliliğin artması muhtemeldir.

KATALOG

*Çap ölçüleri bileziğin tam halinin ölçüsünü yansıtmaktadır.

Dairesel Kesitli Bilezikler

Katalog No 1

Bulunduğu Yer, Tarih Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2009

Ölçüleri **Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,2 cm

Renk ve Süsleme Siyah ve beyaz renkten oluşmaktadır.

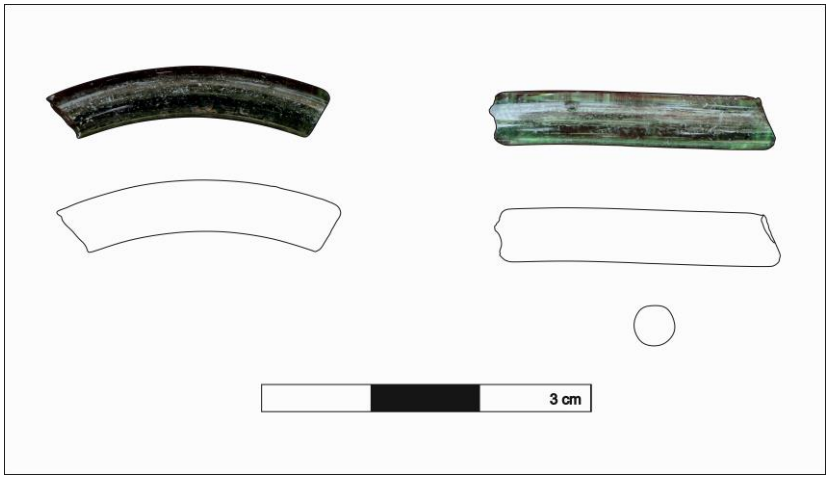
Tarihlendirme

Tanım Bileziğin dış yüzeyinde yoğun şekilde deformasyon oluşmuştur ve alet izleri mevcuttur. Opak bilezik, ekli yönteme göre yapılmıştır. Önceden hazırlanmış olan cam çubuğun tekrar ısıtılarak iki ucu bir araya getirilmiştir. Ek yeri parça üzerinde görülmektedir.

Benzer Örnekleri

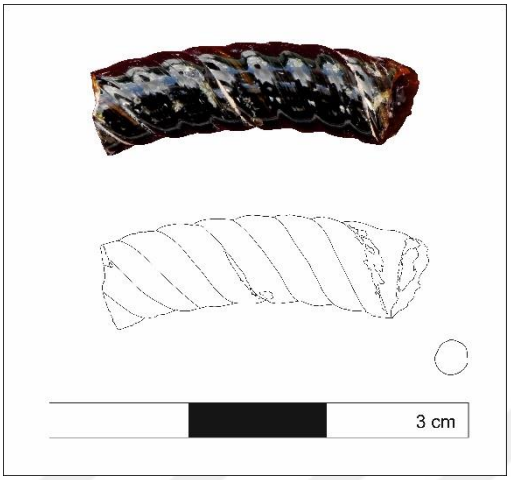

Katalog No	2
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil ve bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Bilezik yarı saydamdır. Yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Aşınmaya uğramıştır ve yüzeyi oldukça çiziktir. Eksiz yöntemle yapılmıştır.
Benzer Örnekleri	

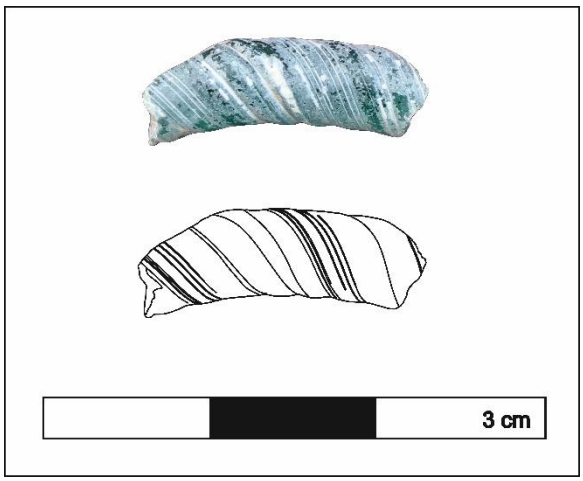

Katalog No	3
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C1 Kesiti, 2015
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil ve bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Bilezik yarı saydamdır. Yüzeyinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Aşınmaya uğramıştır ve yüzeyi oldukça çiziktir.
Benzer Örnekleri	

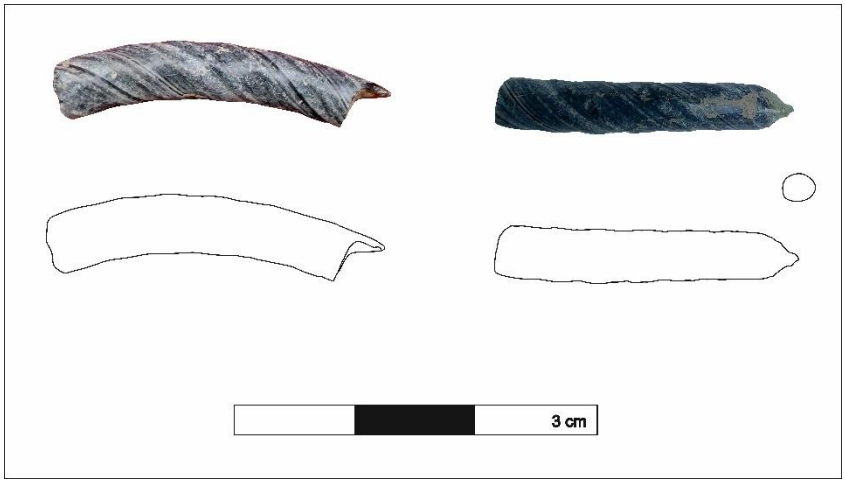
Daire Kesitli Burma Bilezikler

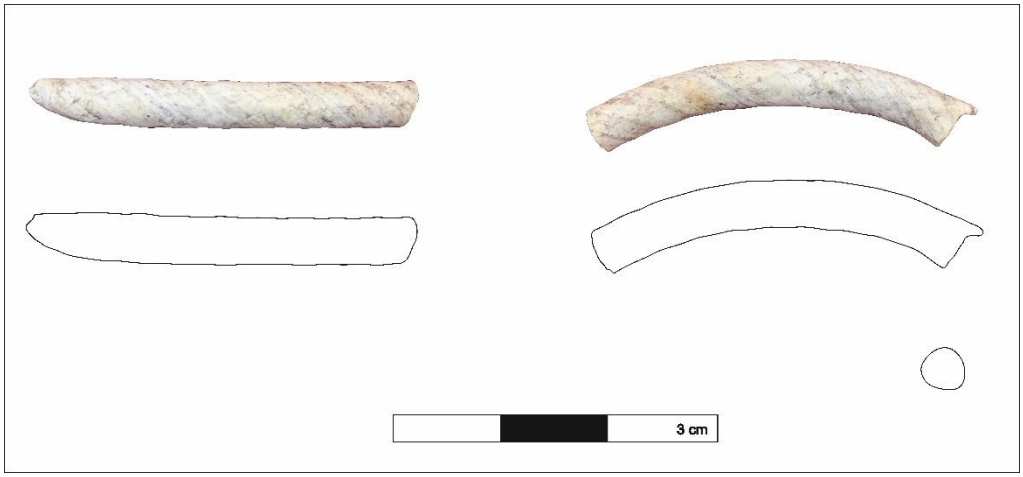
Katalog No	4
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Burma bilezikler kategorisinde değerlendirilen bilezik yarı saydam sık burmadır. Cam çubuğun alet yardımıyla iki ucundan tutularak döndürülmesi sonrası uçların birleştirilmesi ile yapılmıştır. Yüzeyinde herhangi bir bezemeye rastlanmamaktadır.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 41)

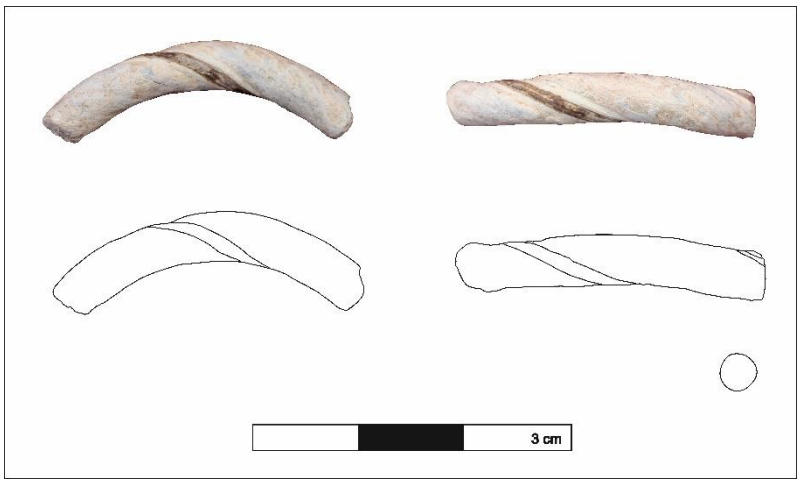
Katalog No	5
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** belirlenemedi **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Burma bilezikler kategorisinde değerlendirilen bilezik yarı saydam sık burmadır. Kırılmadan dolayı küçük bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Yüzeyinde herhangi bir bezemeye rastlanmamaktadır. Dış yüzeyinde aşınma nedeniyle yoğun irizasyon tabakası oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	Samsat Kazısı (fotoğraf 39)

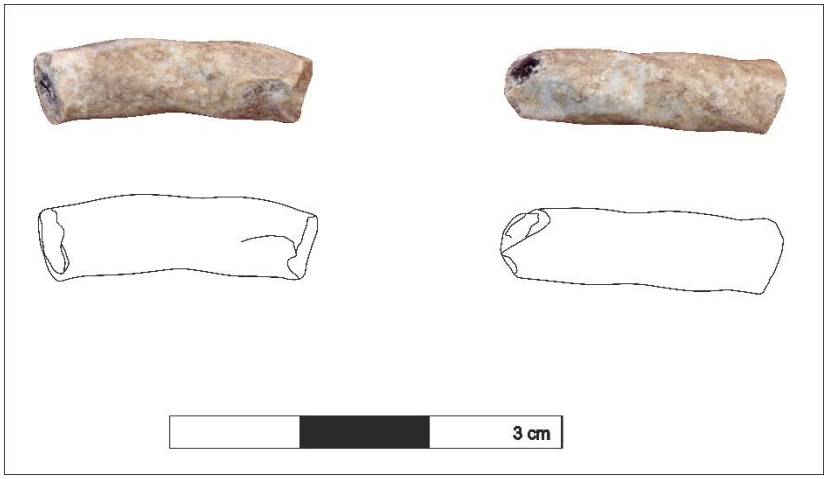
Katalog No	6
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah ve gri tonlarından oluşan seyrek burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik seyrek burmadır. Siyah gövdenin dış yüzeyi ince gri çizgilerle burulmuş görünümüne sahiptir.
Benzer Örnekleri	

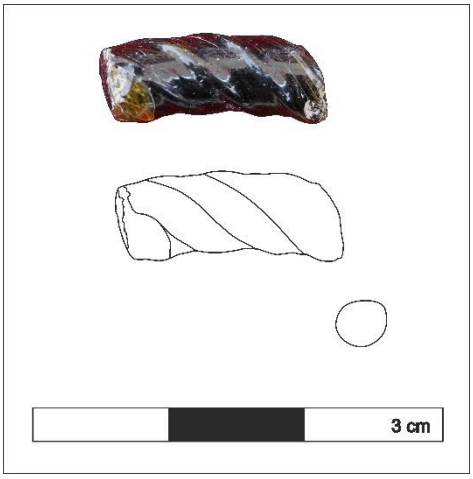
Katalog No	**7**
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Kremsi Beyaz ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik sık burmadır. Yüzeyinde herhangi bir bezemeye rastlanmamaktadır.
Benzer Örnekleri	

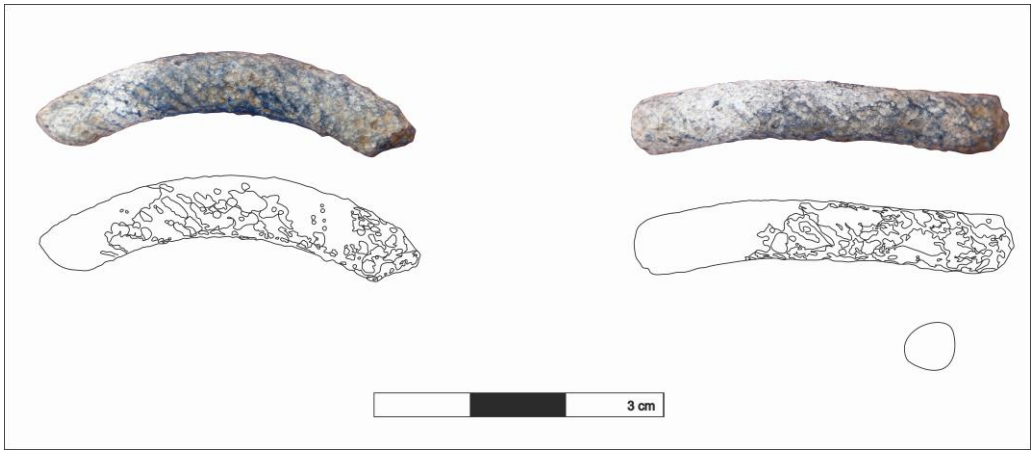
Katalog No	8
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı C2 Açması, 2011
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Beyaz gövdeli, kahverengi cam ipi çekili ve seyrek burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik seyrek burmadır. Sık burma bileziklerde olduğu gibi cam çubuğun alet yardımıyla iki ucundan tutularak döndürülmesi sonrası uçların birleştirilmesi ile yapılmıştır. Yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Bir sıra kahverengi, iki sıra kremsi beyaz renkte cam ipi çekilmiştir. Bu düzen geniş aralıklara uygulanmıştır.
Benzer Örnekleri	

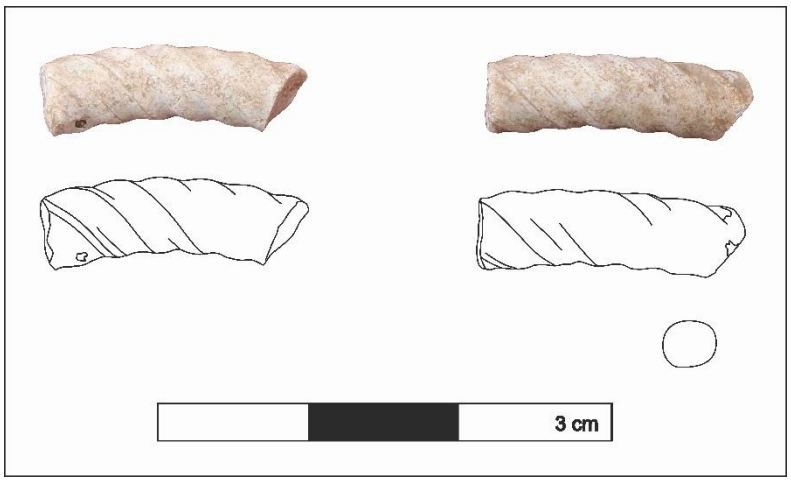
Katalog No	9
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı E3 Açması, 2012
Ölçüleri	**Çap:** belirlenemedi **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Bej renginde ve seyrek burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik seyrek burmadır. Herhangi bir bezemesi bulunmamaktadır. Yoğun şekilde kırık olduğu için kesit ölçüsü alınamamış olup, çizimde yer verilmemiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	10
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı D4 Açması, 2013
Ölçüleri	**Çap:** belirlenemedi **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Bilezik, katalog no. 1 olan bilezik ile aynıdır. Farklı kazı alanlarından gelen iki parça aynı tür ve ebattadır.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 41)

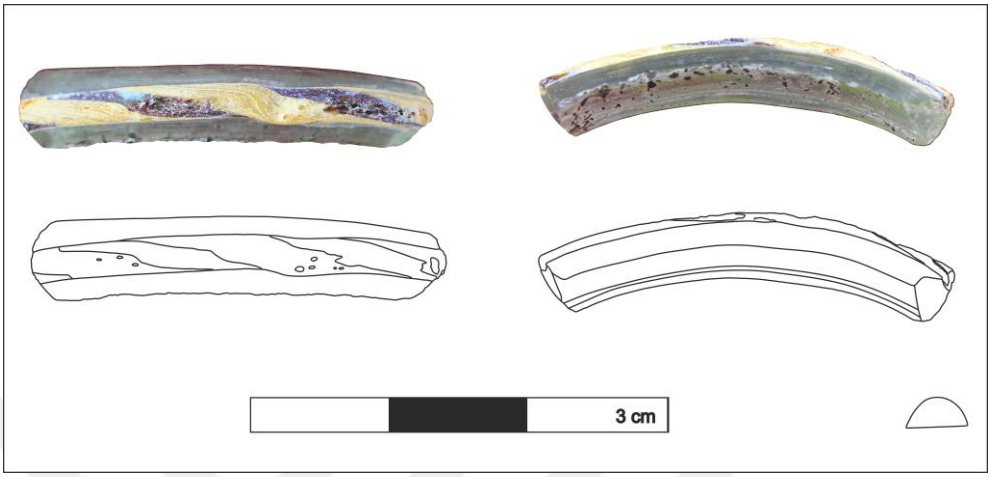

Katalog No	11
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı D4 Açması, 2013
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,6 cm
Renk ve Süsleme	Mavi ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik sık burmadır. Gözenekli ve mat görünümü içeriğinde katkı maddeleri olduğunu düşündürmektedir.
Benzer Örnekleri	Kinet Höyük Kazısı (fotoğraf 40)

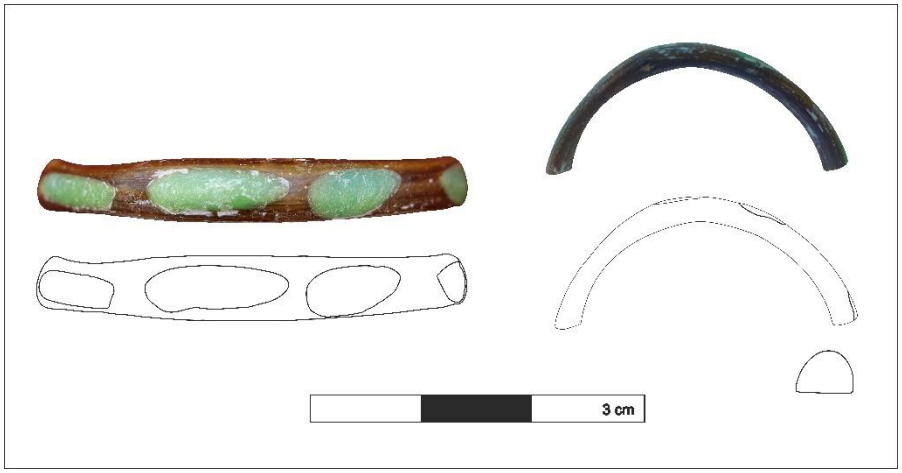
Katalog No	12
Bulunduğu Yer, Tarih	Yerleşim Alanı A-B Kesiti, 2016
Ölçüleri	Çap: belirlenemedi Kalınlık: 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Krem ve sık burmadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik sık burmadır. Dış yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.
Benzer Örnekleri	

Yarı Dairesel Kesitli Bilezikler

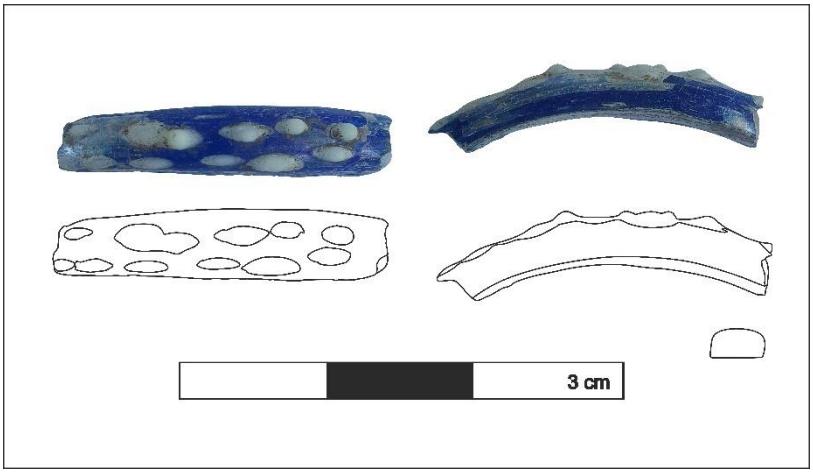
Katalog No	13
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil gövde üzerine sarı ve bordo renkli cam bant çekilmiştir.
Tarihlendirme	
Tanım	Omurgalı bilezikler kategorisinde değerlendirilmektedir. Saydam açık yeşil halkaya sahiptir. Dış yüzeyine sarı ve bordo iki renkli cam bant çekilmiştir. Bu ince bant omurga görevindedir. Yan yüzeyinde yivler bulunmaktadır. Eksiz yöntemle üretilmiştir. Bu tip bileziklerde ana halkanın üzerine bant bölümü sonradan aplike edilmektedir.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)[164]

[164] Harput. Kale Mahallesinde Osmanlı Yaşamı, s.

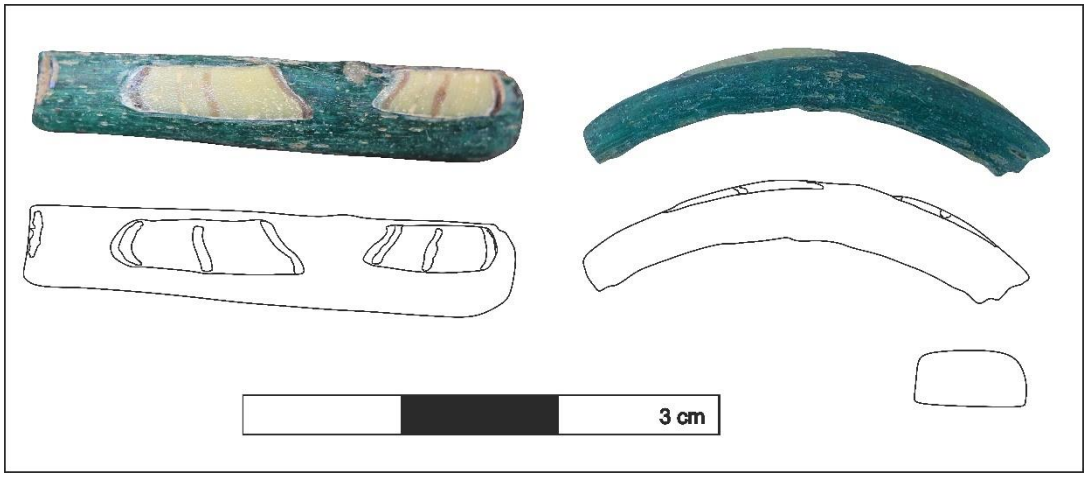

Katalog No	14
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Açık kahverengi halka ve yeşil bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak açık kahverengi halkanın üzerine belli aralıklarla parça parça bant bezemeler yapıştırılmıştır. Ana halkanın aldığı şekilden yola çıkılarak, yeşil desenlerin halka üzerine yumuşak haldeyken bastırılarak yapıştırıldığı yorumu yapılabilmektedir. Camların birbiri ile kaynaşması için bu aşamadan geçmiş olması muhtemeldir.

Benzer Örnekleri

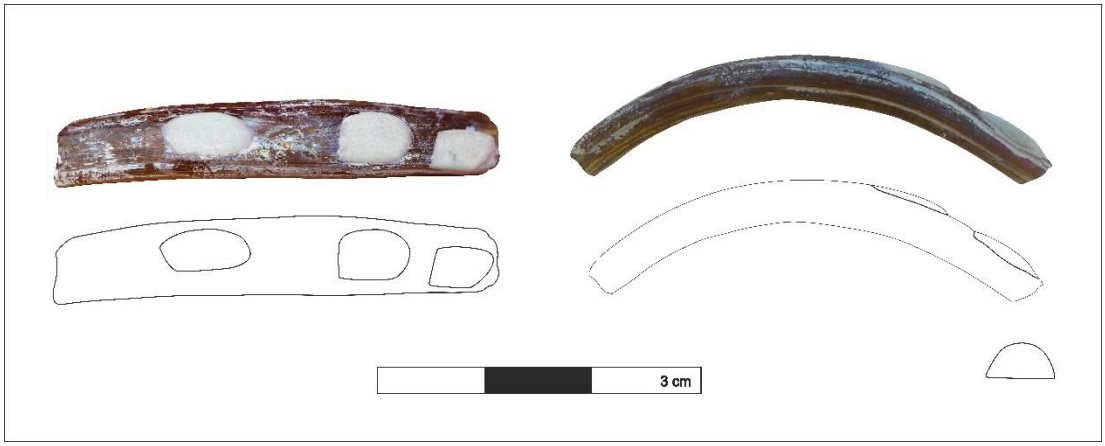

Katalog No	15
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Lacivert halka ve beyaz beneklerden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	7-15 yüzyıl İslami Dönem
Tanım	Opak lacivert gövdelidir. Üzerine 12 adet aralıklı olarak beyaz benek yapıştırılmıştır.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Islamic Glass Bracelets, Divriği Kalesi 2011 Yılı Kazı Sonuçları Raporu, Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 50), Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig 8.

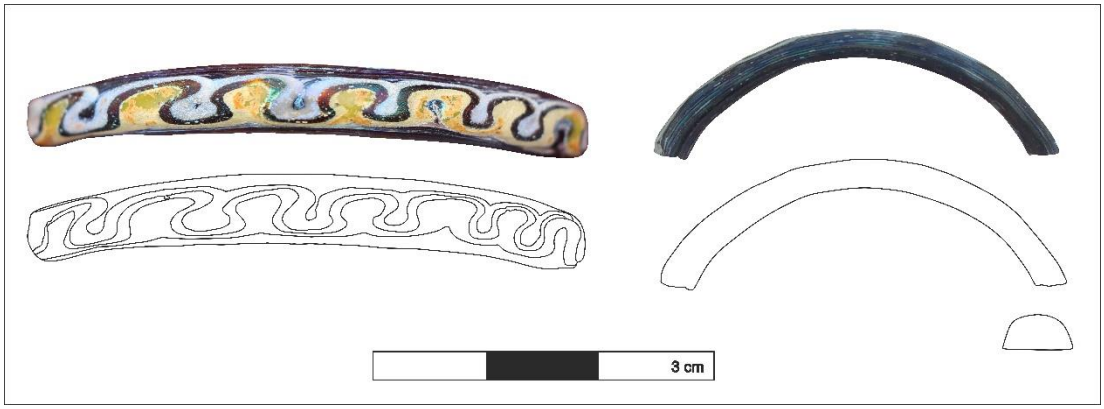

Katalog No	16
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka ve bordo-sarı çizgili banttan oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halka üzerine belirsiz aralıklarla bordo-sarı çizgili bant parçaları yapıştırılmıştır.

Benzer Örnekleri

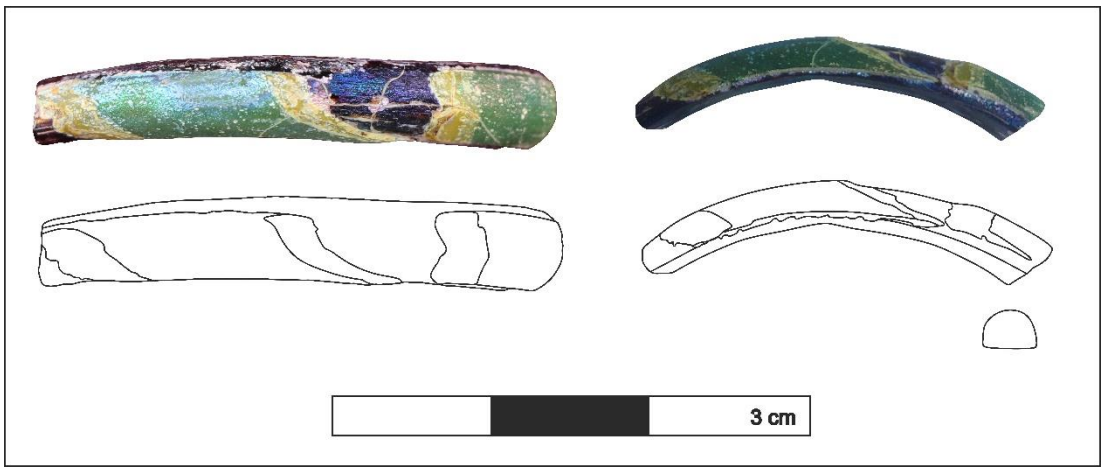
Katalog No	17
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık kahverengi halka ve üç adet beyaz bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Saydam açık kahverengi halkaya üç adet belirsiz aralıklarla beyaz bant parçaları yapıştırılmıştır. Halkada yoğun şekilde iz bulunmaktadır.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	18
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık**: 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık kahverengi halka, sarı beyaz meander motiflidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam açık kahverengi halkanın üzerinde sarı ve beyazdan oluşan meander motifi bulunmaktadır. Yapıştırma bant bezemeliler kategorisine dahil edilmektedir. Meander motifi halkaya sonradan yapıştırılmıştır.
Benzer Örnekleri	Maud Spaer The Islamic Glass Bracelet of Palestine fig. 17

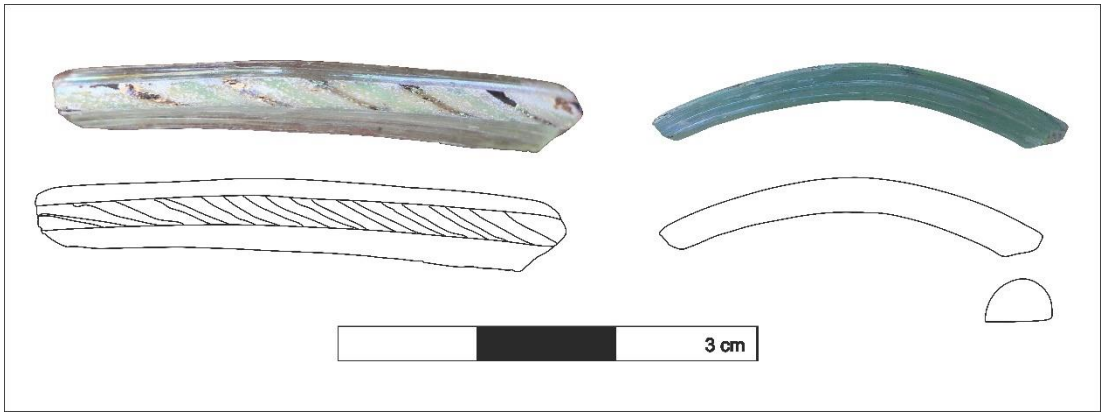

Katalog No	19
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, sarı ve kahve renklerden oluşan omurga bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Saydam açık yeşil gövdeye sarı ve kahverengi renkli omurga bezeme yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle yapılmıştır.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)

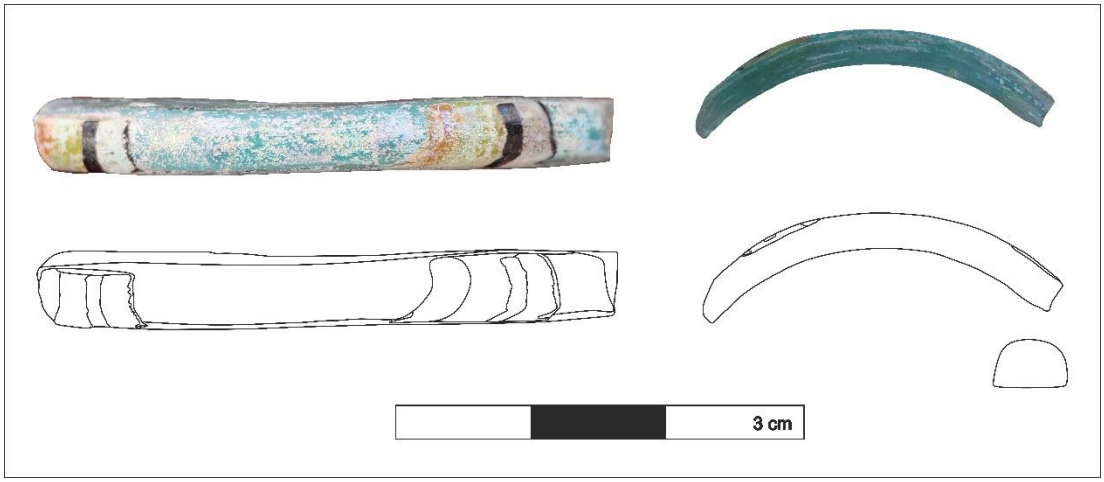

Katalog No	20
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Lacivert halka ve geniş sarı üzerine yeşil yapıştırma bantlardan oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak halkanın üzerine sarı ve yeşil renklerden oluşan parçalar halindeki bantlar aralıklarla yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır. Diğer bantlardan farklı olarak daha geniş boyutlardadır. Yüzeyde yoğun şekilde aşınma ve çizikler bulunmaktadır.

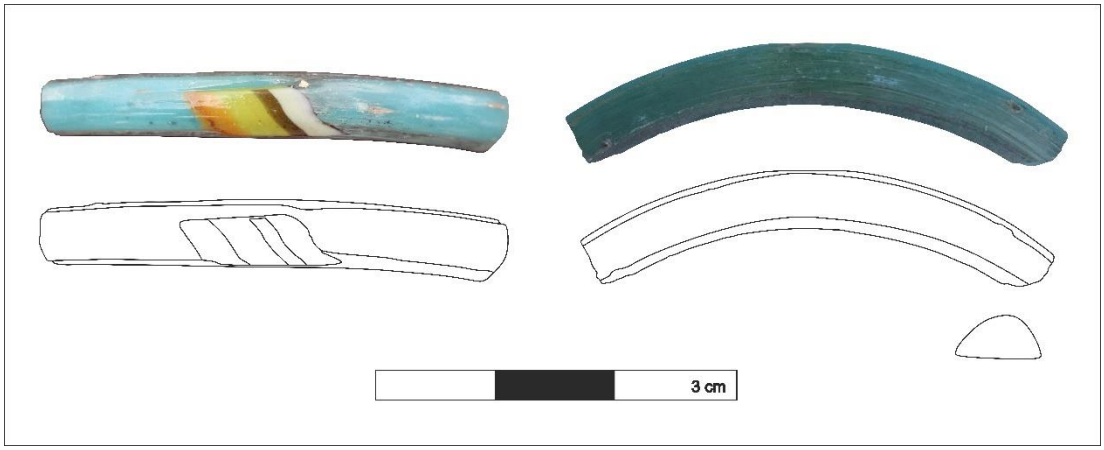
Benzer Örnekleri

Katalog No	21
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka ile beyaz, yeşil ve siyah omurgalı desenden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam açık yeşil halkanın üzerine beyaz, yeşil ve siyahtan oluşan çok renkli omurga deseni uygulanmıştır. Eksiz yöntemle yapılmıştır.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)

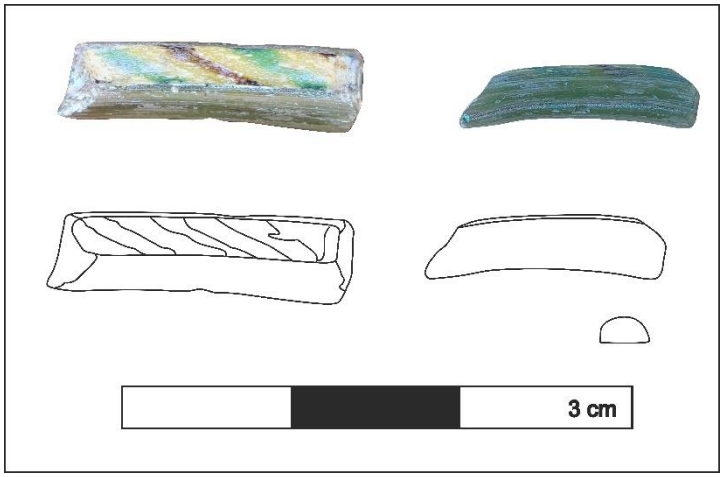
Katalog No	22
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka ile açık mavi cam bant üzerine yapıştırılmış iki adet sarı, siyah, beyaz ve turuncu bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Yarı saydam açık yeşil halka bölümünün üzerine mavi bant çekilmiştir. Bu bantın üzerine sarı, siyah, beyaz ve turuncudan oluşan çok renkli parçalar halinde bant yapıştırılmıştır. Yoğun irizasyon tabakası oluşmuştur. Camda matlaşma meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	El-Halil Atölyeleri (fotoğraf 52)

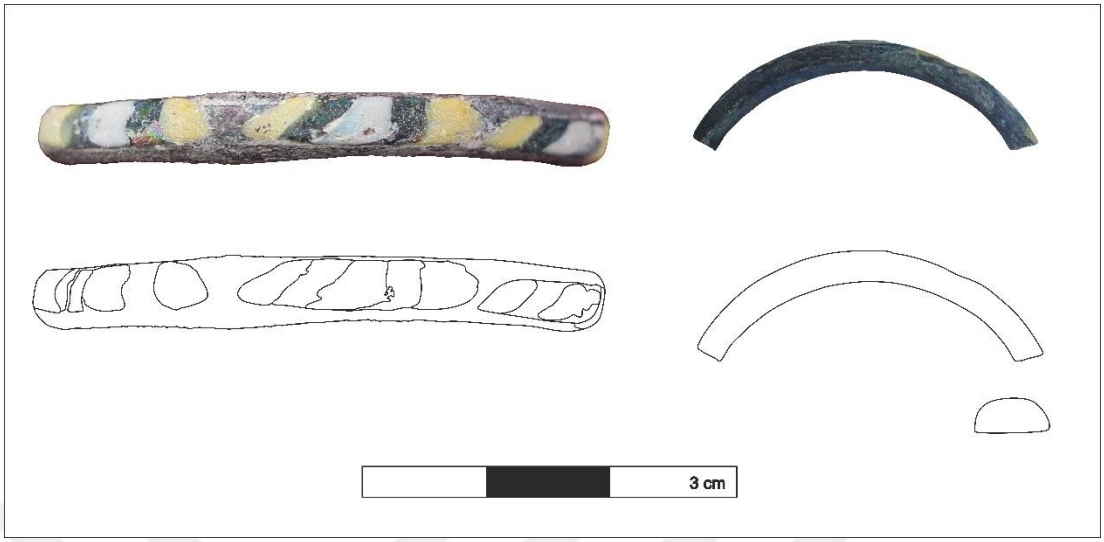
Katalog No	23
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, açık mavi bant üzerine beyaz, kahve, sarı ve turuncudan oluşan yapıştırma bant parçalıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Yarı saydam açık yeşil halka üzerine bir sıra açık mavi bant çekilmiştir. Bu bantın üzerine beyaz, kahve, sarı ve turuncudan oluşan çok renkli bant parçası yapıştırılmıştır.
Benzer Örnekleri	El-Halil Atölyeleri (fotoğraf 52)

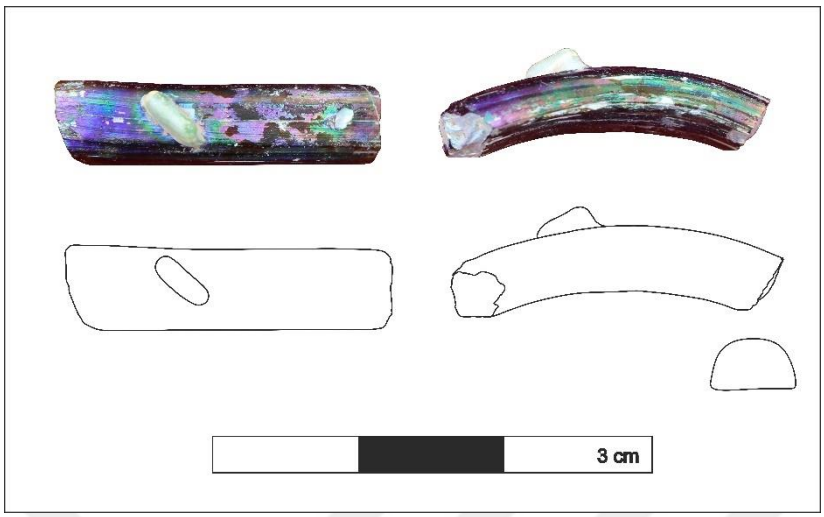
Katalog No	24
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka ile beyaz ve sarı renkli meander deseninden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam kahverengi bant üzerine önceden hazırlanmış olan beyaz ve sarı renkli meander deseni yapıştırılmıştır. Bileziğin tamamında yoğun matlaşma ve aşınma meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	Divriği Kalesi Kazısı Kazı Sonuçları 2011, Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig. 17

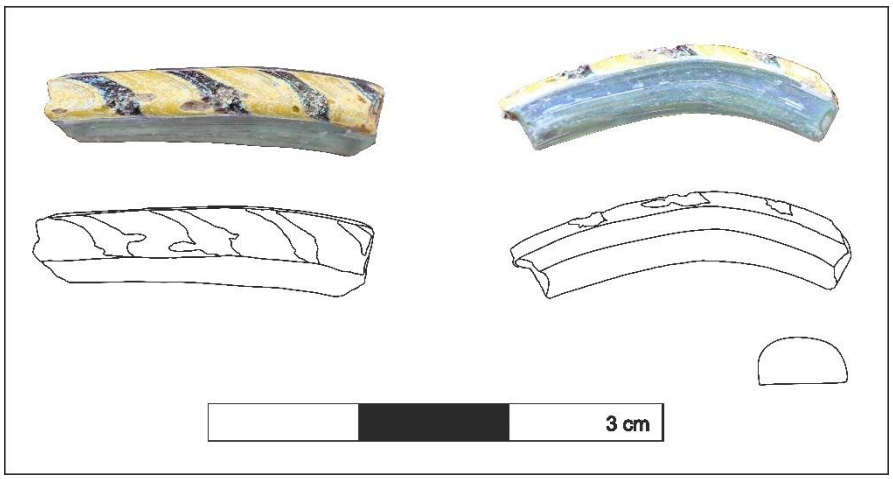
Katalog No	25
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, beyaz, bordo, sarı ve yeşilden oluşan omurgalı desenlidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Saydam açık yeşil halka ile beyaz, bordo, sarı ve yeşilden oluşan çok renkli omurgalı bezemeye sahiptir. Eksiz yöntemle yapılmıştır.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (Fotoğraf 59), Divriği Kalesi Kazısı Kazı Sonuçları 2011

Katalog No	26
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi. Beyaz, yeşil ve sarı renklerden oluşan yapıştırma bant parçalıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Yoğun aşınmadan dolayı halka rengi belirlenememiştir. Beyaz, yeşil ve sarıdan oluşan çok renkli bant parçaları yapıştırılmıştır.
Benzer Örnekleri	

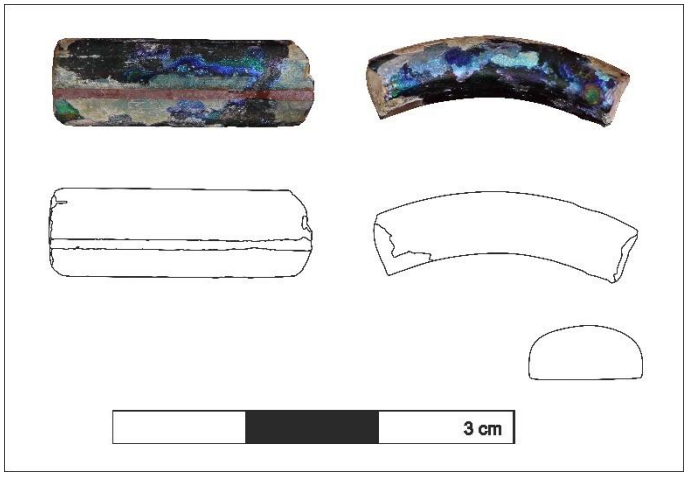
Katalog No	27
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık kahverengi halka, tek parça yeşil cam ipinden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam açık kahverengi halkanın tek yüzünde yiv vardır. Üzerinde tek parçadan oluşan yeşil cam ipi yapıştırılmıştır. Yoğun irizasyon tabakası nedeniyle renk değişiklikleri meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	28
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, sarı ve kahve şeritlerden oluşan yapıştırma bant bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam açık yeşil halkanın üzerine önceden hazırlanmış olan sarı ve kahverengiden oluşan bant yapıştırılmıştır. Aşınmaya bağlı olarak bant üzerinde gözenekler oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)

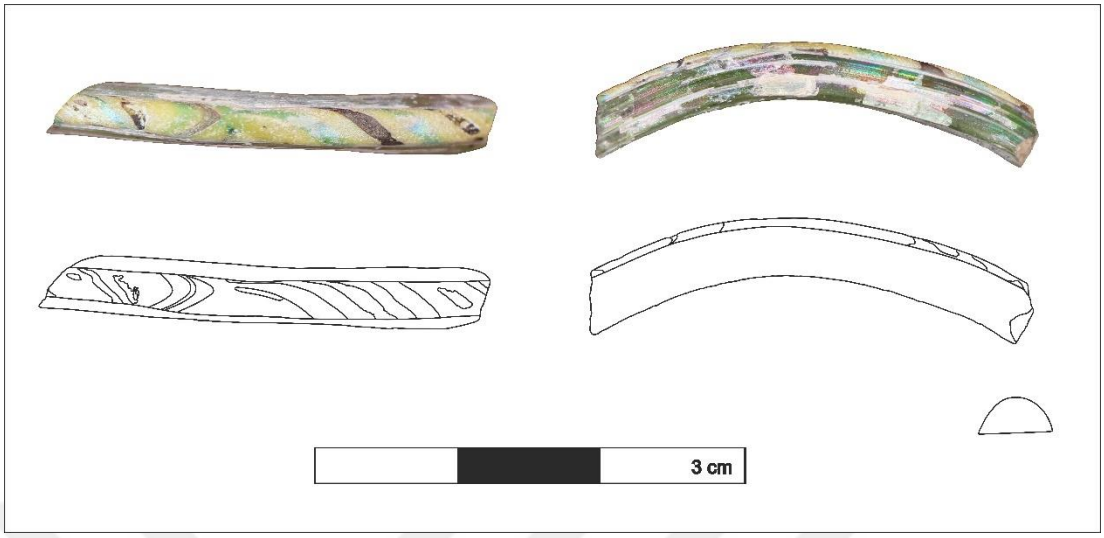
Katalog No	29
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, C2 Açması, 2011
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Mavi halka, açık yeşil beneklidir.
Tarihlendirme	7-15. yüzyıl İslami Dönem
Tanım	Opak mavi halkanın üzerine düzensiz aralıklarla açık yeşil cam benekler yapıştırılmıştır. Yoğun aşınmadan dolayı halkada beyazlıklar oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	Divriği Kalesi Kazısı Kazı Sonuçları 2011, Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 53), Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig. 9

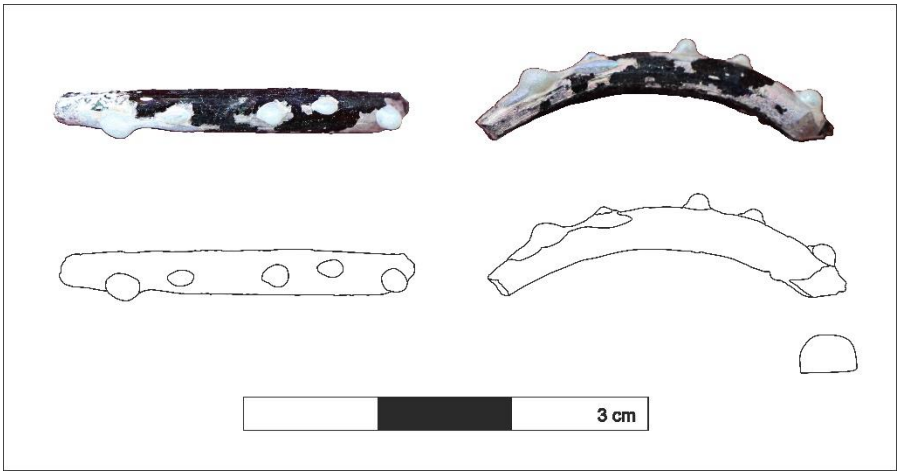
Katalog No	30
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, E3 Açması, 2012
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, kırmızı cam ipi bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam yeşil halkanın üzerine tek sıra kırmızı cam ipi çekilmiştir.
Benzer Örnekleri	Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları 3. Grup, Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları foto 11.

Katalog No	31
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, E3 Açması, 2012
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil renkli halka bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Basıktır. Yüzeyinde yoğun biçimde çizik bulunmaktadır. Ekli yönteme göre yapılmıştır.
Benzer Örnekleri	

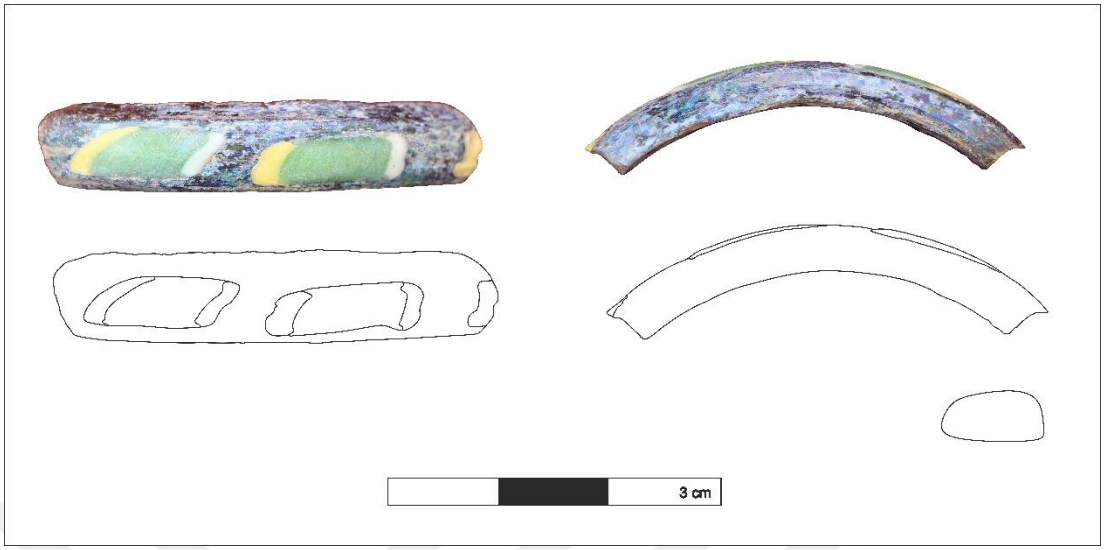

Katalog No	32
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C1 Kesiti, 2015
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, yeşil, sarı ve kahverengiden oluşan yapıştırma bant bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Saydam açık yeşil halkalıdır. Gövdeyi tam olarak dolanan opak ve çok renkli yapıştırma bant bezemesine sahiptir. Bantlar yeşil, sarı ve kahverengiden oluşmaktadır. Bileziğin yüzeyinde yoğun şekilde aşınma meydana gelmiştir ve matlaşmıştır.
Benzer Örnekleri	

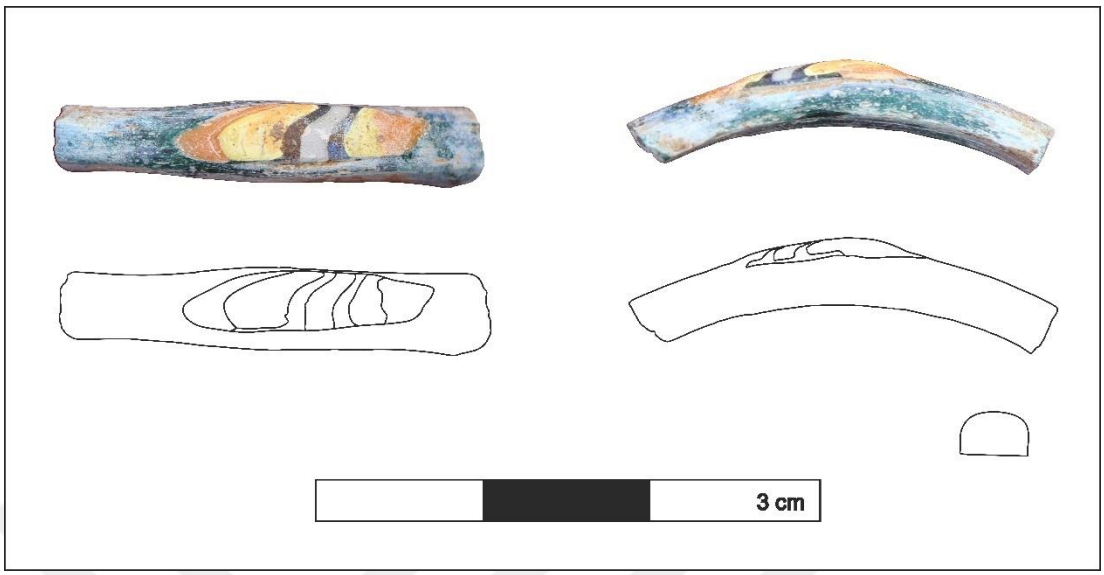

Katalog No	33
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, 2017
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Opak siyah halka üzerine yeşil beneklidir.
Tarihlendirme	7.-15. yüzyıl İslami Dönem
Tanım	Opak siyah bilezik halkasının üzerine beyaz cam benekler aralıklı olarak yapıştırılmıştır. Yoğun şekilde aşınma ve matlaşma gözlemlenmektedir.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Islamic Glass Bracelets[165], Divriği Kalesi 2011 Yılı Kazı Sonuçları Raporu, Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 53), Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine

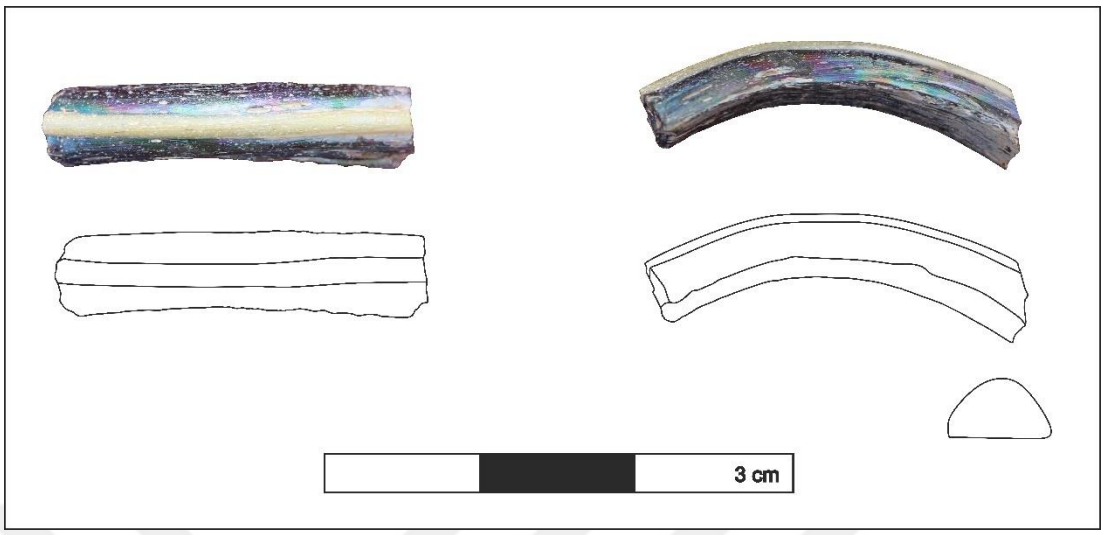
[165] https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249577 (Erişim: 15.03.2023)

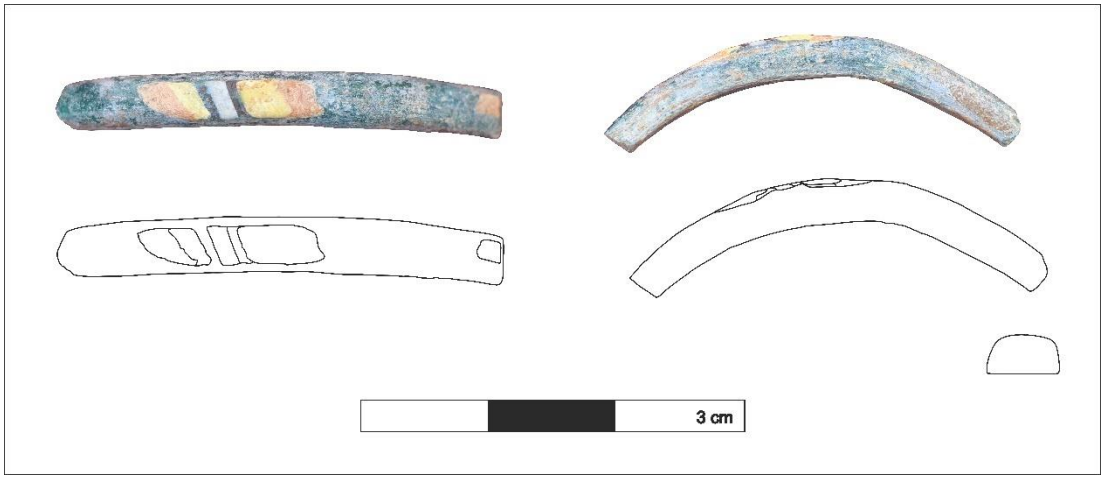
Katalog No	34
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, A3 Açması, 2018
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka üzerine sarı, yeşil ve beyazdan oluşan çok renkli bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine sarı, yeşil ve beyazdan oluşan çok renkli bant parçaları yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır. Yoğun aşınmadan dolayı halka kısmında irizasyon meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	

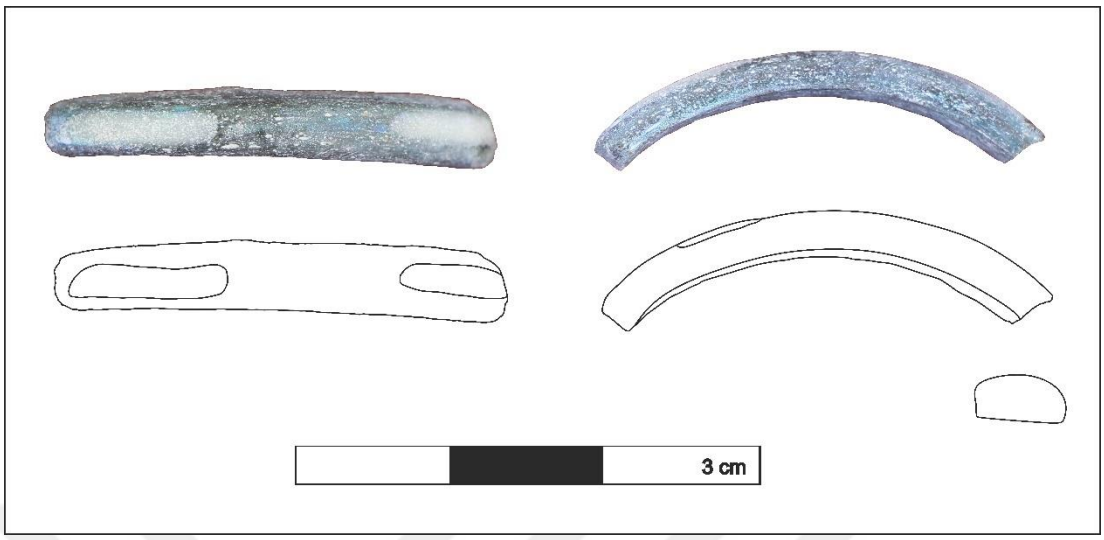
Katalog No	35
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C2 Açması, 2019
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka ile turuncu, kahverengi ve beyazdan oluşan yapıştırma bant parçalıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halkanın üzerine turuncu, kahverengi ve beyazdan oluşan cam bant parçaları yapıştırılmıştır. Bileziğin yüzeyinde aşınma ve matlaşma meydana gelmiştir. Aşınmanın etkisiyle gözenekli bir tabaka oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	El-Halil Atölyeleri (fotoğraf 55)

Katalog No	36
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C2 Açması, 2019
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka üzerine sarı tek sıra cam ipi bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam kahverengi halkanın üzerine tek sıra cam ipi çekilmiştir. Yüzeyi aşınmıştır ve irizasyon tabakası oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları foto 11.

Katalog No	37
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C1 Açması, 2019
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Mavi halka üzerine turuncu, sarı, beyaz ve kahverengi yapıştırma bant parçalıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak mavi halkanın üzerine turuncu, kahverengi ve beyazdan oluşan cam bant parçaları yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır. Bileziğin yüzeyinde aşınma ve matlaşma meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	El Halil Atölyeleri (fotoğraf 55)

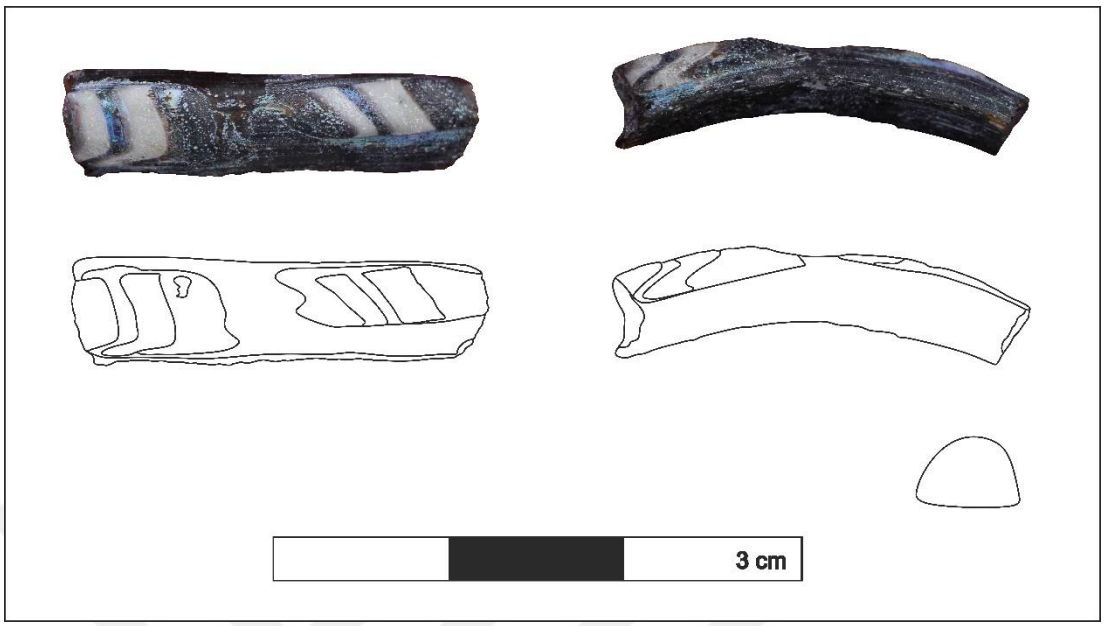

Katalog No	38
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, E1 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Koyu yeşil halka, beyaz yapıştırma bant bezemelidir.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak koyu yeşil halkanın üzerine iki adet bant yapıştırılmıştır. Matlaşma ve aşınma meydana gelmiştir. Gözenekli bir yapı oluşmuştur.

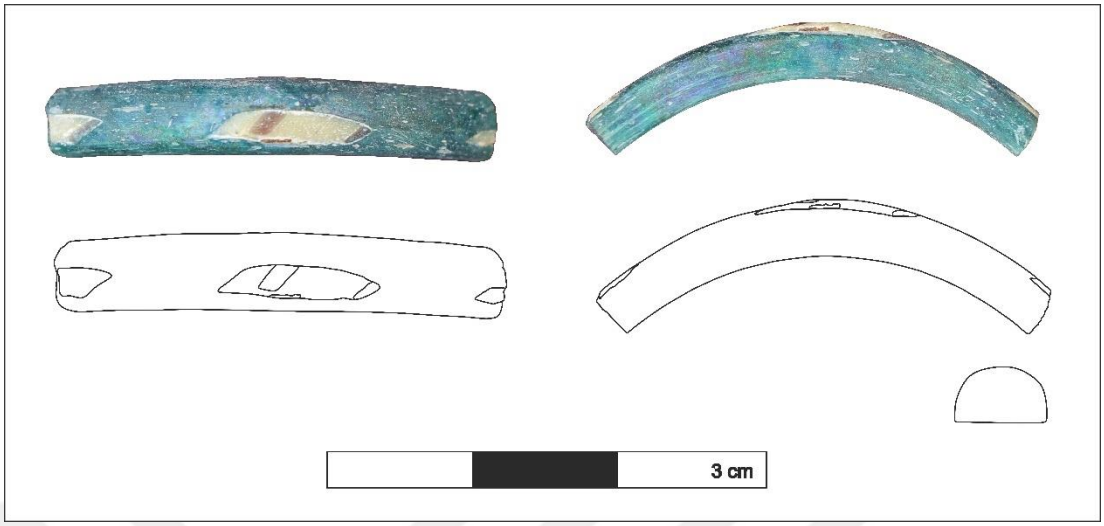
Benzer Örnekleri

Katalog No	39
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, E2 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka üzerine sarı ve kahverengi alacalı yapıştırma bant bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak yeşil halkanın üzerine sarı ve kahverengiden oluşan alacalı bant yapıştırılmıştır. Bant üzerindeki desenin ince uçlu aletler ile yapılmış olması muhtemeldir. Bileziğin yüzeyinde irizasyon tabakası oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	40
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, E2 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka ve kahverengi üzerine beyaz yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak kahverengi halka üzerine kahverengi ve beyazdan oluşan cam bantları yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır. Bileziğin yüzeyinde aşınma ve matlaşma meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	

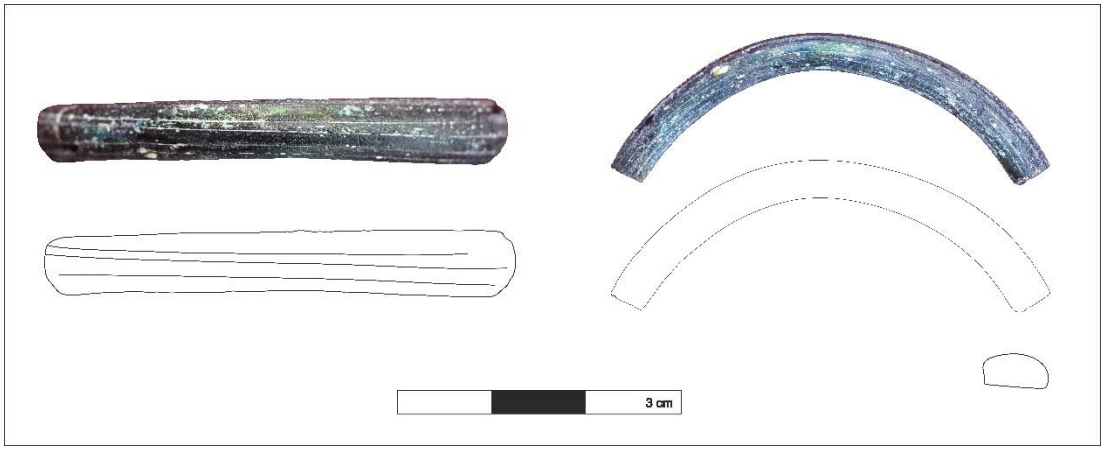

Katalog No	41
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, E2 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, sarı üzerine kahverengi yapıştırma bantlardan oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halkanın üzerine sarı ve kahverengiden oluşan bantlar yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır ve göz olarak adlandırılmaktadır. Bileziğin yüzeyinde aşınma ve matlaşma meydana gelmiştir.

Benzer Örnekleri

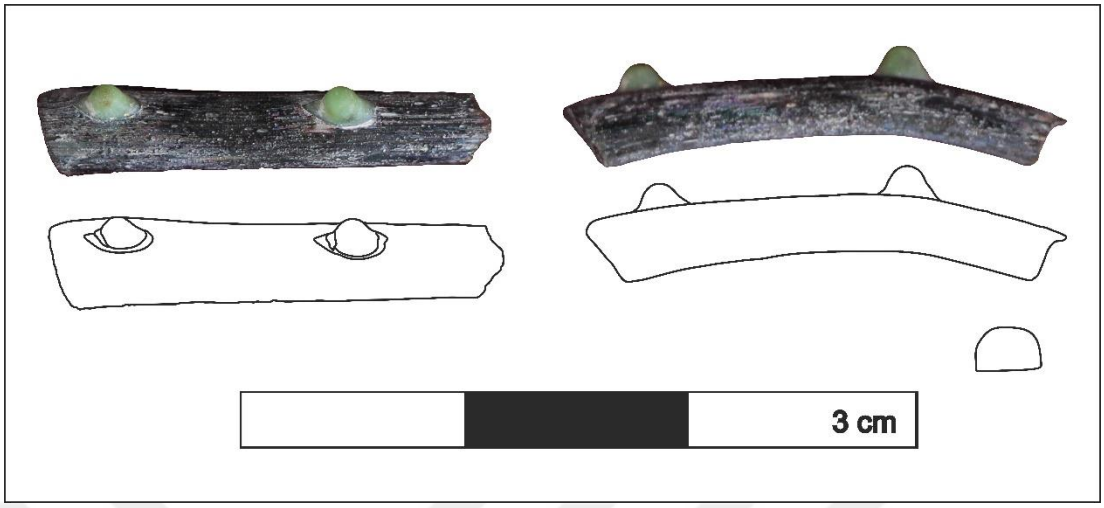
Katalog No	42
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, Yüzey Buluntusu, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 8 cm **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkadan oluşmaktadır ve bezemesi yoktur. Yan yüzeyinde yivler bulunmaktadır. Aşınmadan dolayı gözenekli bir tabaka oluşmuştur. İrizasyon da mevcuttur.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	43
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, D3 Açması, 2022
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkadan oluşmaktadır. İç ve dış yüzeyinde alet izleri mevcuttur. Bezemesi yoktur.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	44
Bulunduğu Yer, Tarih	**Harşena Kalesi Cami Alanı, Y Açması, 2022**
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka, beyaz, mavi ve kırmızıdan oluşan omurgalı bezeme, iki yan yüzünde birer sıra sarı ip şeklinde yivli üç sıralıdır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak kahverengi halkaya sahiptir. Omurgalı bilezikler kategorisinde değerlendirilmektedir. Omurga kısmı beyaz, mavi ve kırmızıdan oluşmaktadır. Düzeni beyaz-mavi-beyaz-kırmızı olacak şekilde yapılmıştır. Bu tip bileziklerde ana halkanın üzerine bant bölümü sonradan aplike edilmektedir. Yan yüzeyinde birer sıra sarı ip şeklinde üç sıra yiv bulunmaktadır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)

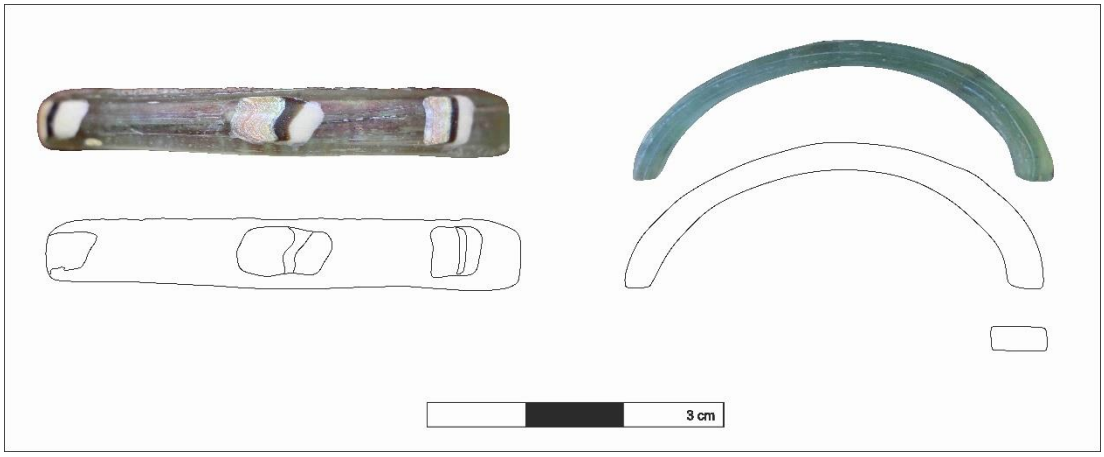

Katalog No	45
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, Y Açması, 2022
Ölçüleri	**Çap:** 8 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka yeşil beneklidir.
Tarihlendirme	7-15 yüzyıl İslami Dönem
Tanım	Opak kahverengi halka üzerine yeşil benekler yapıştırılmıştır.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Islamic Glass Bracelets, Divriği Kalesi 2011 Yılı Kazı Sonuçları Raporu, Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 53), Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig 9.

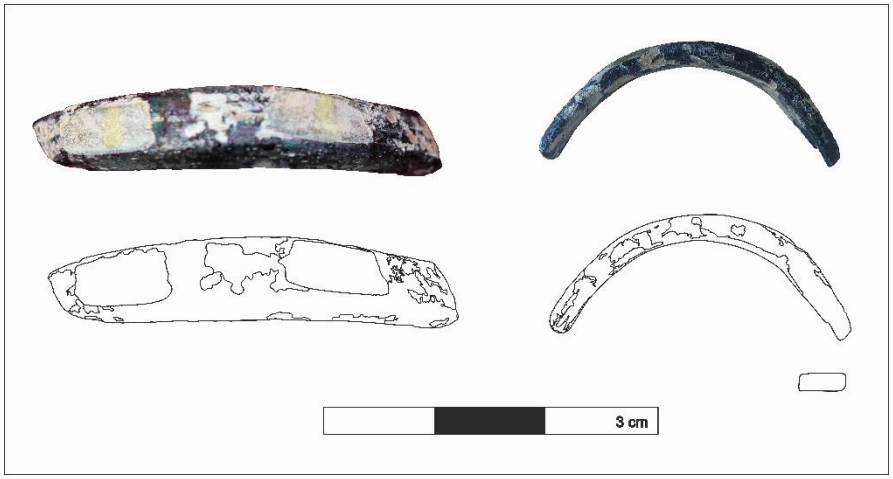
Dikdörtgen Kesitli Bilezikler

Katalog No	46
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Opak yeşil gövde üzerine kırmızı-beyaz-sarı cam ipi yapıştırılmıştır.
Tarihlendirme	
Tanım	Dikdörtgen kesitli bilezik çok renkli omurgalı bilezikler kategorisinde değerlendirilmektedir. Omurga bölümünde kırmızı-beyaz-sarı karışımından oluşan cam ipi kullanılmıştır. Yan yüzünde yivler bulunmaktadır. Eksiz yöntemle üretilmiştir. Bileziğin yüzeyinde irizasyon meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	47
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka**,** 3 adet yapıştırma bant parçasından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Eksiz bileziktir. Saydam açık yeşil halkanın üzerine beyaz üzerine kahverengi olacak şekilde bantlar yapıştırılmıştır. Gövdenin saydam olması sebebiyle bantlar iç kısımdan gözlenebilmektedir. Bu bantlar daha önceden hazırlanmış cam çubuklarından kesilerek alınmaktadır. Bileziğin yüzeyinde yoğun şekilde aşınma ve çizikler mevcuttur.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	48
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, beyaz üzeri sarı yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine iki adet bant yapıştırılmıştır. Bantlar beyaz üzerine sarı olacak şekildedir. Eksiz bileziktir. Bileziğin tamamında yoğun aşınma ve irizasyon görülmektedir. Ancak desenler anlaşılmaktadır.
Benzer Örnekleri	

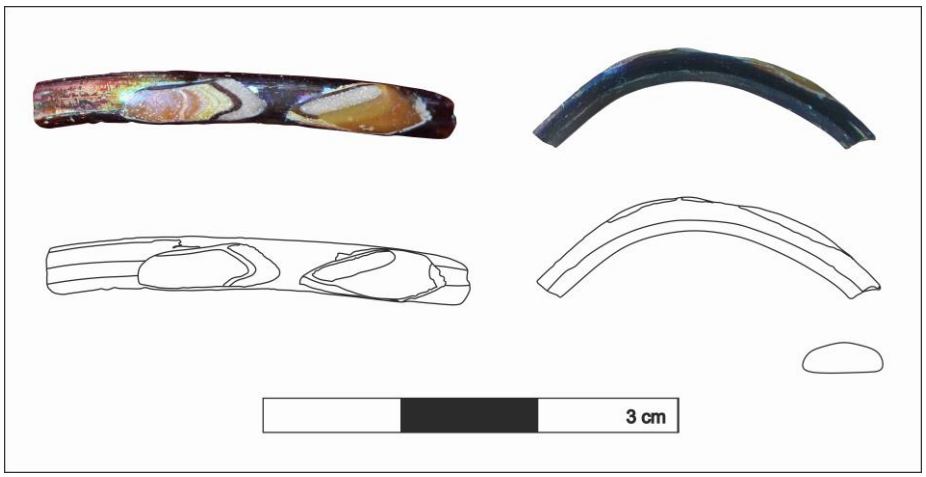

Katalog No	49
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi, yeşil üzerine sarı yapıştırma banttan oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Eksiz bileziktir. Yoğun aşınma sebebiyle halka rengi belirlenememiştir ancak üç adet olan bant desenleri yeşil üzerine sarı olacak şekildedir.

Benzer Örnekleri

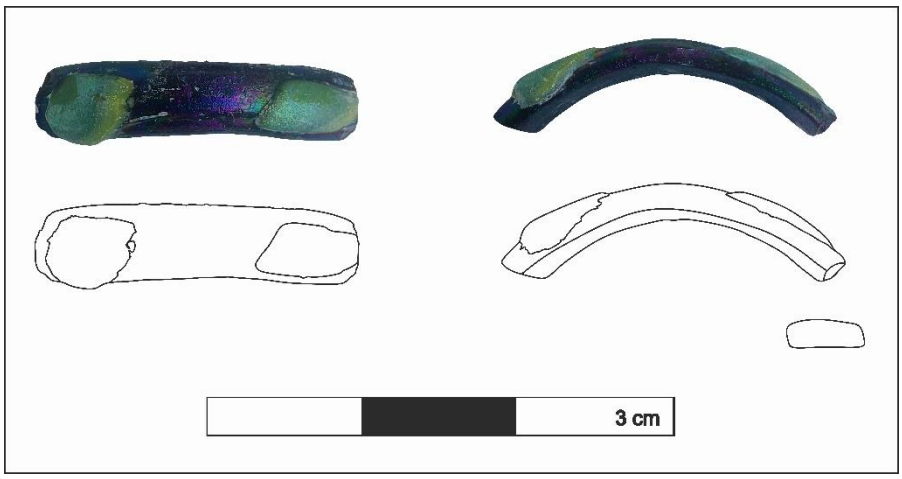

Katalog No	50
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Opak siyah halka
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkanın dış yüzeyinde yivler bulunmaktadır. Yoğun şekilde irizasyon tabakası mevcuttur.
Benzer Örnekleri	

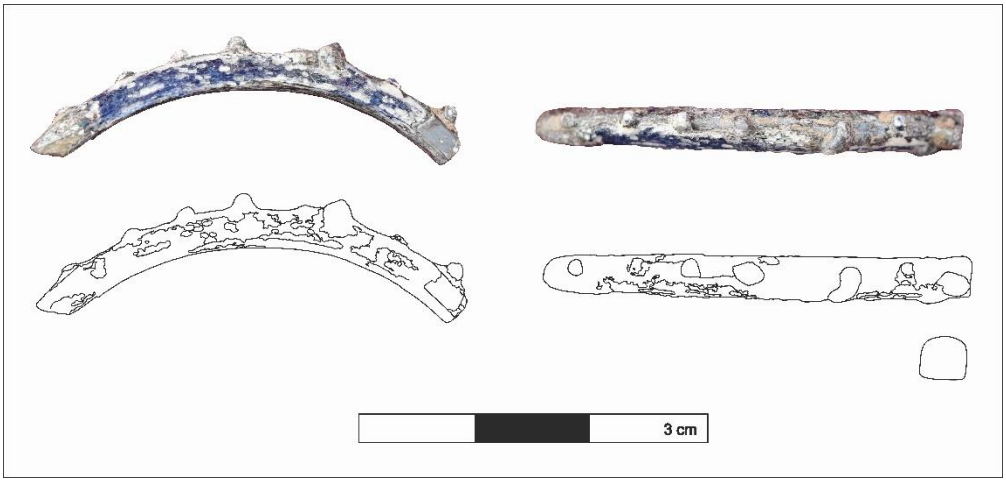
Katalog No	51
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Kahverengi halka, beyaz üzerine sarı yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Eksiz yöntemle üretilmiştir. Yarı saydam kahverengi halka ve beyaz üzerine sarı renkli bant parçalarından oluşan bezemeye sahiptir.

Benzer Örnekleri

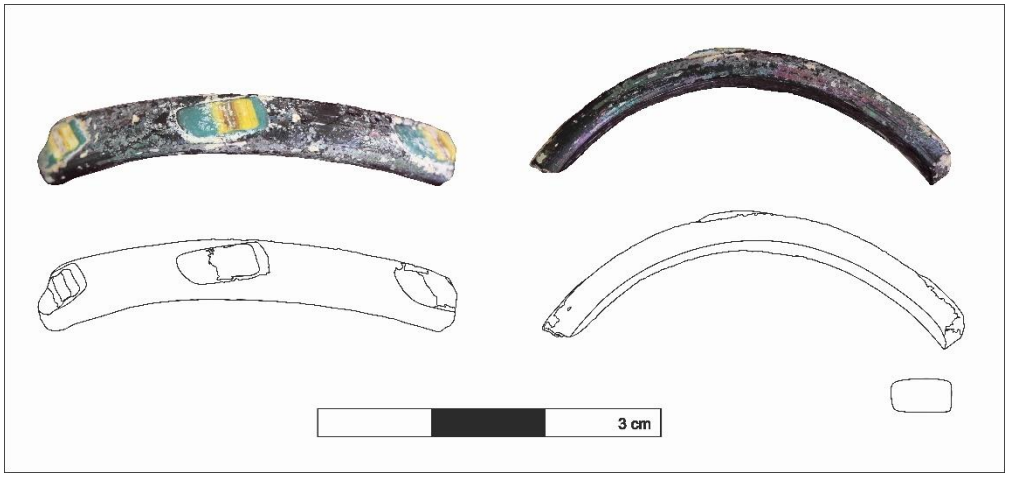

Katalog No	52
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Opak siyah halka ve yeşil-sarı bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Eksiz yöntemle üretilmiştir. Opak siyah halkanın üzerine iki adet yeşil-sarı bant parçası yapıştırılmıştır. Yoğun biçimde aşınmıştır ve irizasyon tabakası oluşmuştur.

Benzer Örnekleri

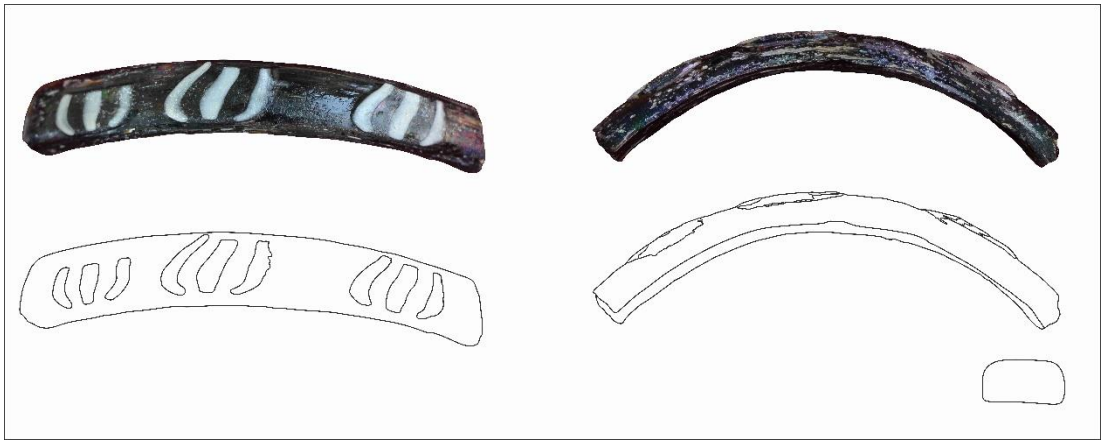

Katalog No	53
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,1 cm (halka) 0,2 cm (benekli)
Renk ve Süsleme	Lacivert halka ve beyaz beneklerden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	7-15. yüzyıl İslami Dönem
Tanım	Opak lacivert halkanın üzerine beyaz benekler yapıştırılmıştır. Bilezikte yoğun şekilde aşınma, matlaşma ve irizasyon oluşmuştur.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Islamic Glass Bracelets, Divriği Kalesi 2011 Yılı Kazı Sonuçları Raporu, Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 53), Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig 9.

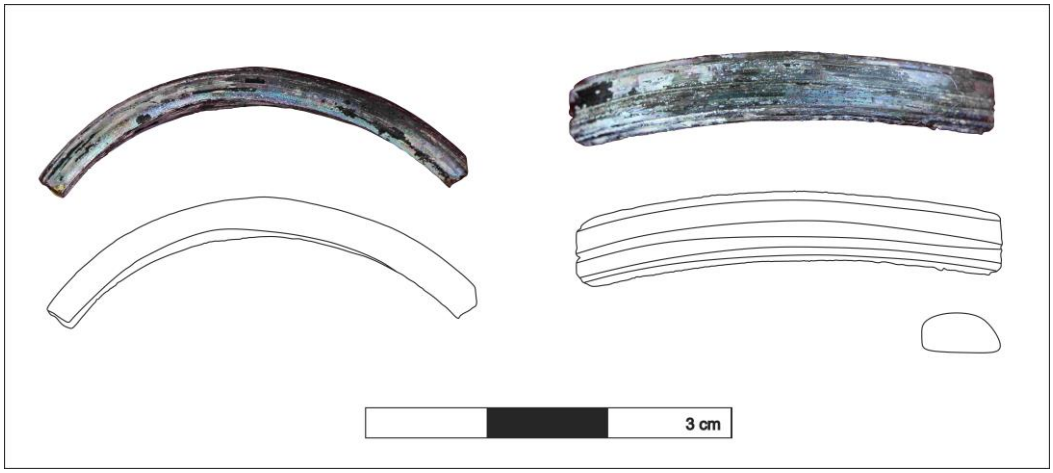
Katalog No	54
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, yeşil üzerine sarı ve kahverengi yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine yeşil, sarı ve kahverengiden oluşan bant parçaları yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilmiştir. Yoğun şekilde irizasyon tabakası ve matlaşma mevcuttur.

Benzer Örnekleri

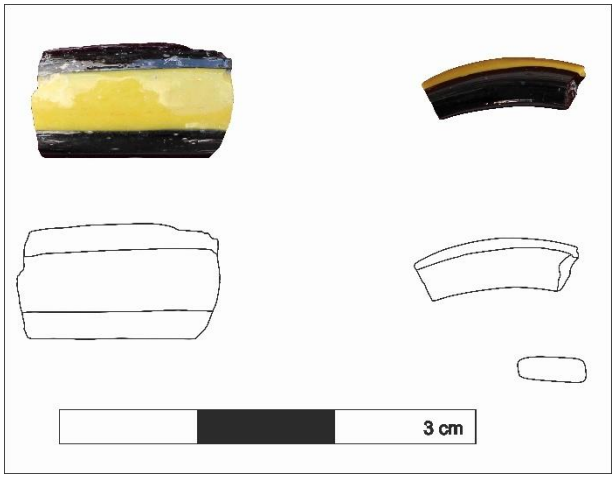

Katalog No	55
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, beyaz cam yapıştırma bant deseninden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine beyaz renkli üçer parça kompozisyondan oluşan bant parçaları yapıştırılmıştır.

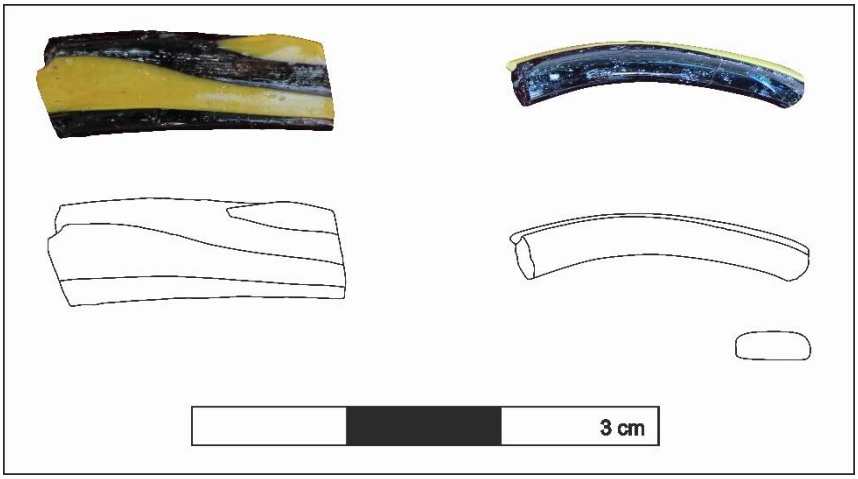
Benzer Örnekleri

Katalog No	56
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak renkli siyah halka bileziktir. Düzensiz yivli yüzeye sahiptir. Tamamen irizasyon tabakası ile kaplanmıştır. Restorasyon işlemi sonrası siyah renkli olduğu anlaşılmıştır.
Benzer Örnekleri	

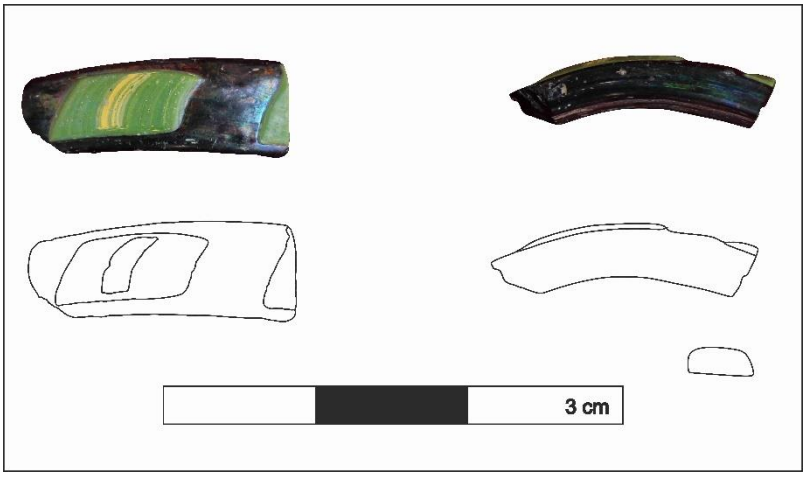

Katalog No	57
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, sarı yapıştırma bant bezemeli ve sırlıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine sarı bantlar yapıştırılmıştır. Bu bantlar daha önce bahsetmiş olduğumuz aynı desene sahip bantlardan farklıdır. Tamamı sırlı olması açısından da farklı olan bileziğin iç yüzünde alet izleri vardır.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	58
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** belirlenemedi **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, sarı yapıştırma bant bezemeli ve sırlıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine sarı bant yapıştırılmıştır. Bilezik teknik açısından kat. no. 59 ile aynıdır. Parçalar birleştirilmeye çalışılmış ancak uyumlu olmadığı anlaşılmıştır. Tamamı sırlı bileziğin iç yüzünde alet izleri vardır.

Benzer Örnekleri

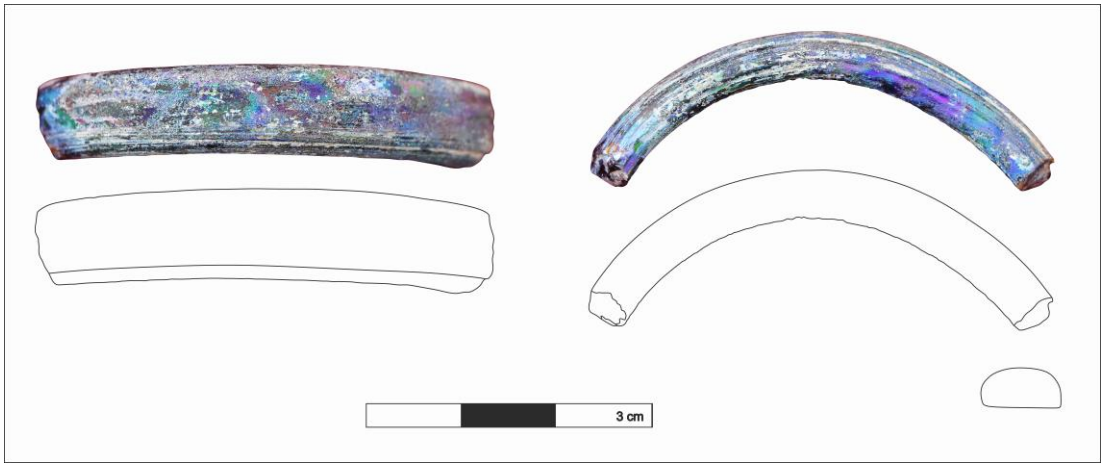
Katalog No	59
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, yeşil üzerine sarı bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine sarı ve yeşil renklerden oluşan bant parçaları yapıştırılmıştır. Desen 1,5 parça halinde günümüze ulaşmıştır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

Benzer Örnekleri

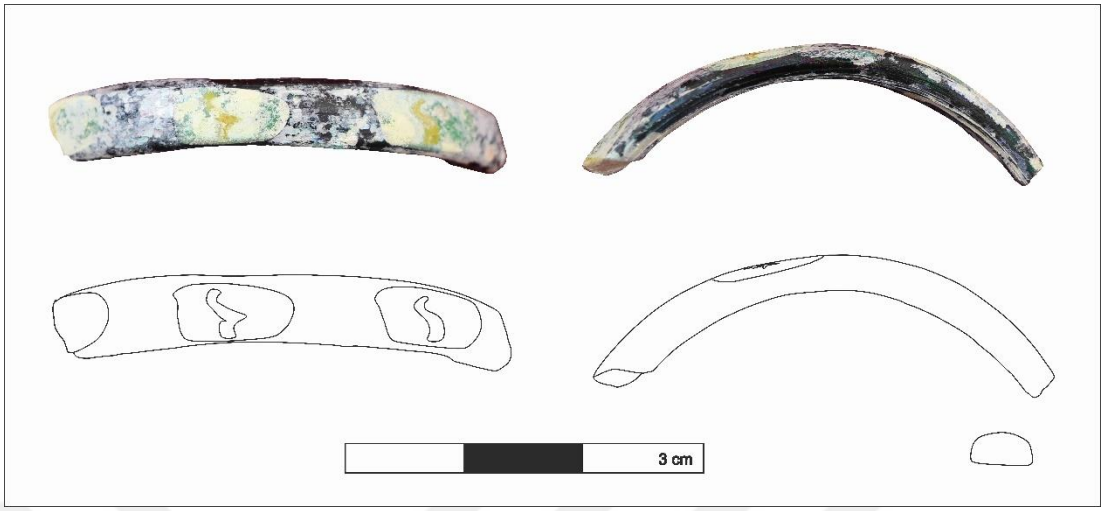

Katalog No	60
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi, sarı bant parçalarından oluşan bezemeye sahiptir.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Bileziğin halkasında oran uyuşmazlıkları vardır. Toplam dört adet bant parçası günümüze ulaşmış ancak tam anlamıyla bir düzen içinde değillerdir. Deformasyona uğramıştır. İki bandın olduğu kısım alet ile bastırılmış görünümüne sahiptir. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

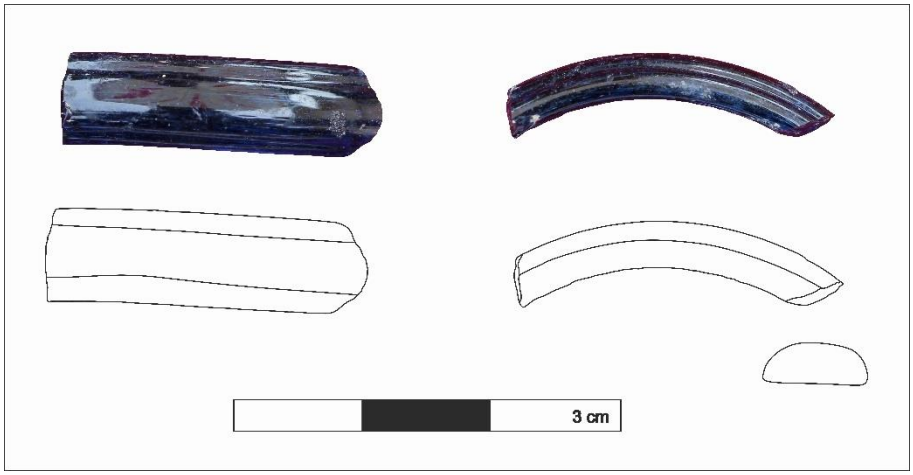
Benzer Örnekleri

Katalog No	61
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, D Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yoğun aşınmadan dolayı halka rengi mavi olabilir (?)
Tarihlendirme	
Tanım	Opak bilezik çok yoğun şekilde irizasyona uğradığı için rengi tespit edilememiştir. Yüzeyinde yivler vardır.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	62
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C1 Açması, 2010
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Opak siyah halka ile yeşil, sarı ve kahverengi yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine yeşil, sarı ve kahverengiden oluşan bant parçaları yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.
Benzer Örnekleri	

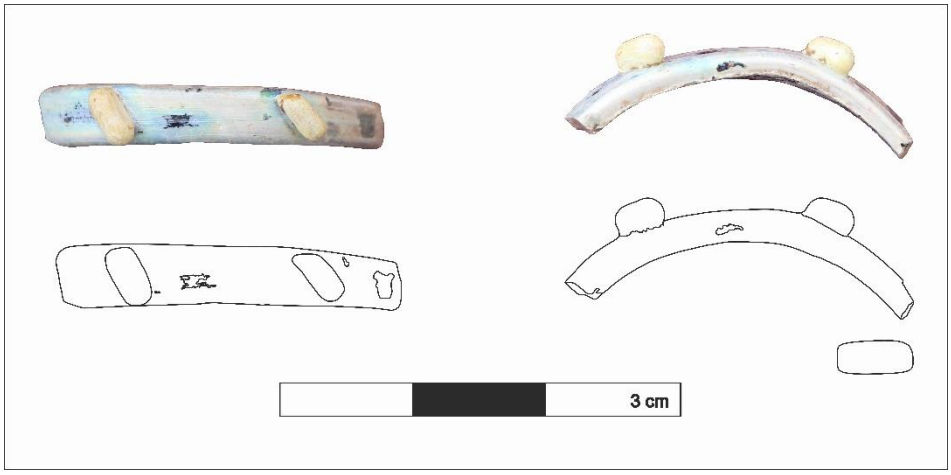

Katalog No	63
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, E3 Açması, 2011
Ölçüleri	Çap: 5 cm Kalınlık: 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Mavi halka dış yüzeyi iki sıra yivlidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam mavi halka bezemesizdir ancak dış yüzeyi iki sıra yivlidir. Eksiz yöntemle üretilmiş olup aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

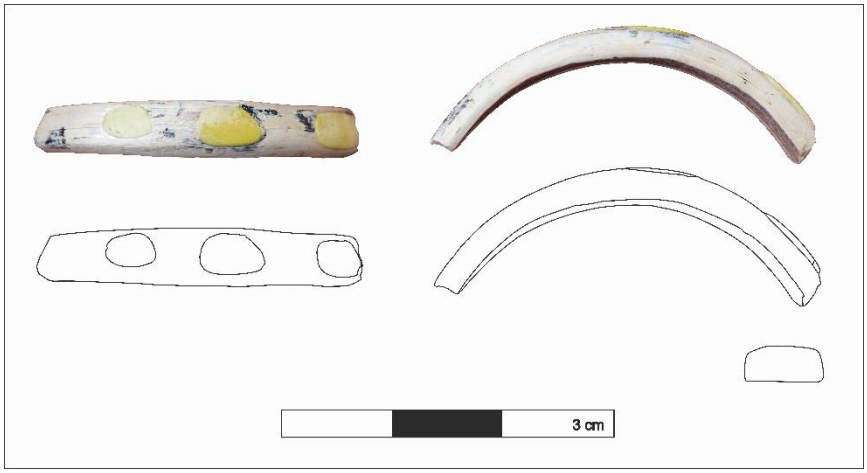

Katalog No	64
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, C4 Açması, 2013
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi, sarı bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Bileziğin halka kısmı yoğun biçimde aşındığı için halka rengi belirlenememiştir. Ancak 4 adet bant parçasının sarı renkte olduğu anlaşılmaktadır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

Benzer Örnekleri

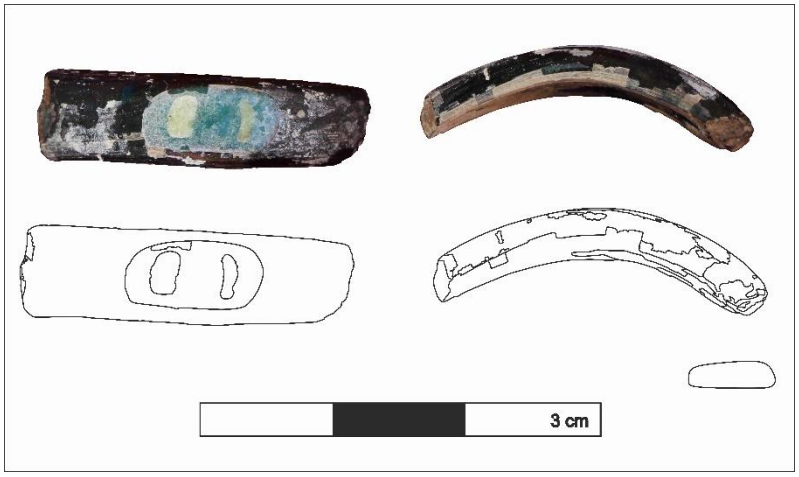

Katalog No	65
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B-D Kesiti, 2015
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Lacivert halka üzerine iki adet krem cam ipinden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak lacivert halkanın üzerine iki adet krem rengi cam ipi parçası yapıştırılmıştır. Halka kısmı irizasyon tabakasıyla kaplı olduğu için açık mavi renginde görünmektedir. Eksiz yöntemle üretilmiştir.
Benzer Örnekleri	

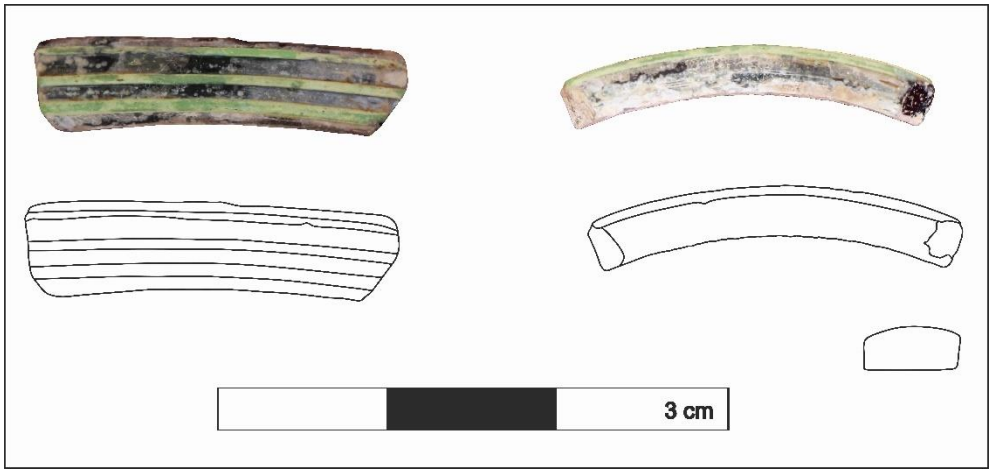
Katalog No	66
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A-B Kesiti, 2016
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi, sarı yapıştırma bantlar
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Bileziğin halka kısmı tamamen irizasyon tabakası ile kaplı olduğu için rengi belirlenememiştir. Yapıştırma bantlar sarı renktedir. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

Benzer Örnekleri

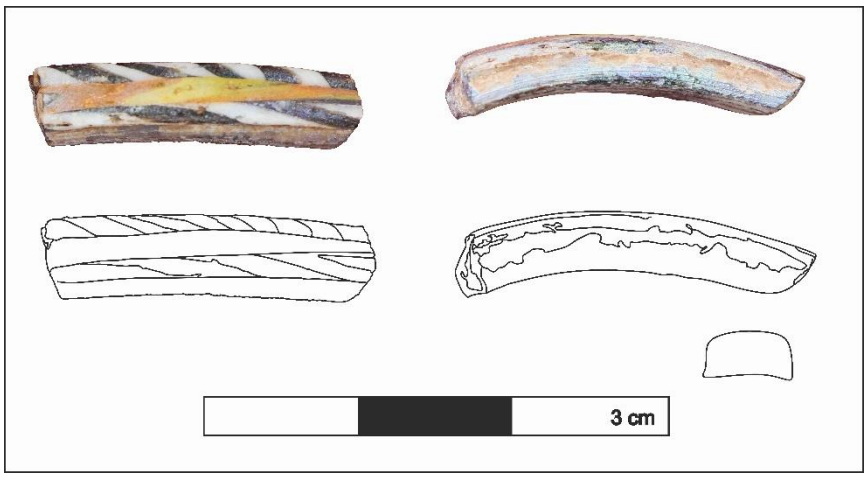

Katalog No	67
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, 2017
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, sarı-yeşil yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halka ile sarı ve yeşilden oluşan yapıştırma bant parçasına sahiptir. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

Benzer Örnekleri

Katalog No	68
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, 2017
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi, ikisi daha kabarık olmak üzere üç sıra cam ipi çekilidir.
Tarihlendirme	Orta Bizans(?)
Tanım	Yoğun aşınma sebebiyle bileziğin halka rengi belirlenememiştir. Dış yüzeyinde yeşil olduğu tahmin edilen üç sıra cam ipi çekilidir. Benzer örnekleri ile kıyaslandığında Bizans üslubuna sahip olduğu düşünülmektedir.
Benzer Örnekleri	Metropolis Latrinasında Bulunmuş Camlar nr. 229, 230, Kadıkalesi Tip 1-2, Amorium ACBK:871, Aigai Kazısı no.4

Katalog No	69
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, 2017
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka üzerine sarı paralel cam ipinden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine üç sıra paralel sarı renkli cam ipi yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilmiştir. Yoğun şekilde aşınmıştır.
Benzer Örnekleri	Khirbat Faris AB15 Osmanlı Dönemi

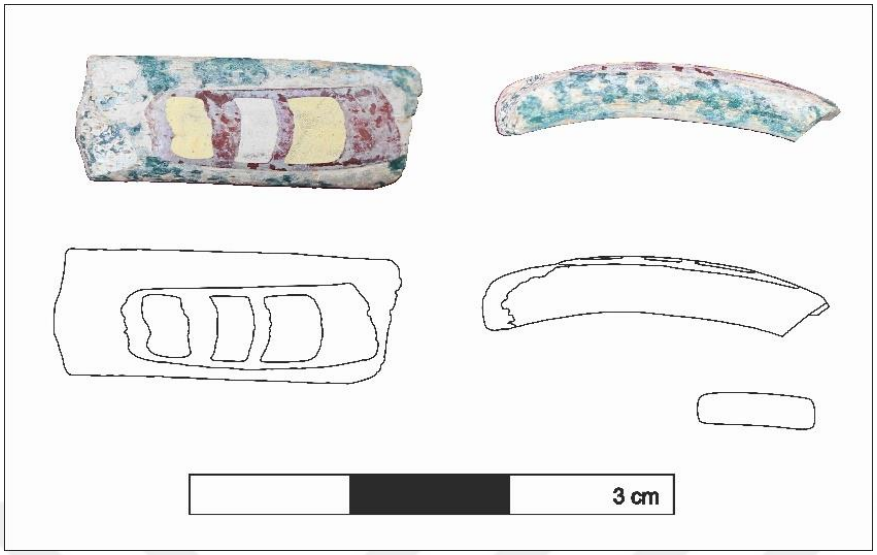

Katalog No	70
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C4 Açması, 2019
Ölçüleri	**Çap:** 5,5 cm **Kalınlık:** 0,1 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, yapıştırma bant bezemelidir.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halkaya sahiptir ancak yoğun şekilde irizasyon tabakası oluşmuştur. Bileziğin deseni simetrik şekilde sarı bant zemin üzerine kırmızı ve beyazdan oluşan “>” işareti şeklindedir.

Benzer Örnekleri

Katalog No	71
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C1 Açması, 2019
Ölçüleri	**Çap:** 5,5 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Opak siyah halka, etrafı beyaz ile belirginleştirilmiş meander desenine sahiptir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine sonradan yapıştırılmış etrafı beyaz ile belirgin hale getirilen meander desenine sahiptir. Bilezik tamamen irizasyon ile kaplı halde ele geçirilmiştir. Yüzeyinde yoğun şekilde aşınma ve renk geçişleri bulunmaktadır.
Benzer Örnekleri	Maud Spaer The Islamic Glass Bracelets of Palestine fig 17.

Katalog No	72
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, Yüzey Buluntusu, 2020
Ölçüleri	**Çap:** 8 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, bordo, sarı ve beyazdan oluşan bant parçası
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halkanın üzerine bordo sarı ve beyaz renklerden oluşan bant bezemesi yapıştırılmıştır. Bileziğin tamamı irizasyon ile kaplıdır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.

Benzer Örnekleri

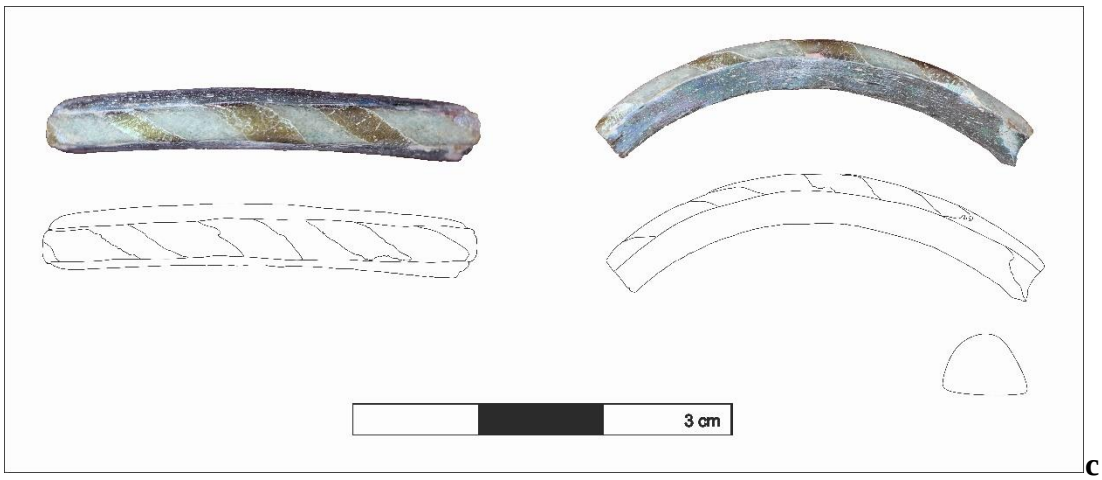
Katalog No	73
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, A2-B Kesiti, 2020
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, düzensiz sarı cam ipi bezemelidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine düzensiz biçimde sarı cam ipi çekilmiştir. Bilezikte kısım kısım matlaşmalar ve irizasyon meydana gelmiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	74
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C1-C3 Kesiti, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka, ortada tek sıra yivlidir.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam açık yeşil halkanın ortasından sonradan yapılmış olması muhtemel tek sıra yiv geçmektedir. Bezemesizdir ve eksiz yönteme göre üretilmiştir.
Benzer Örnekleri	

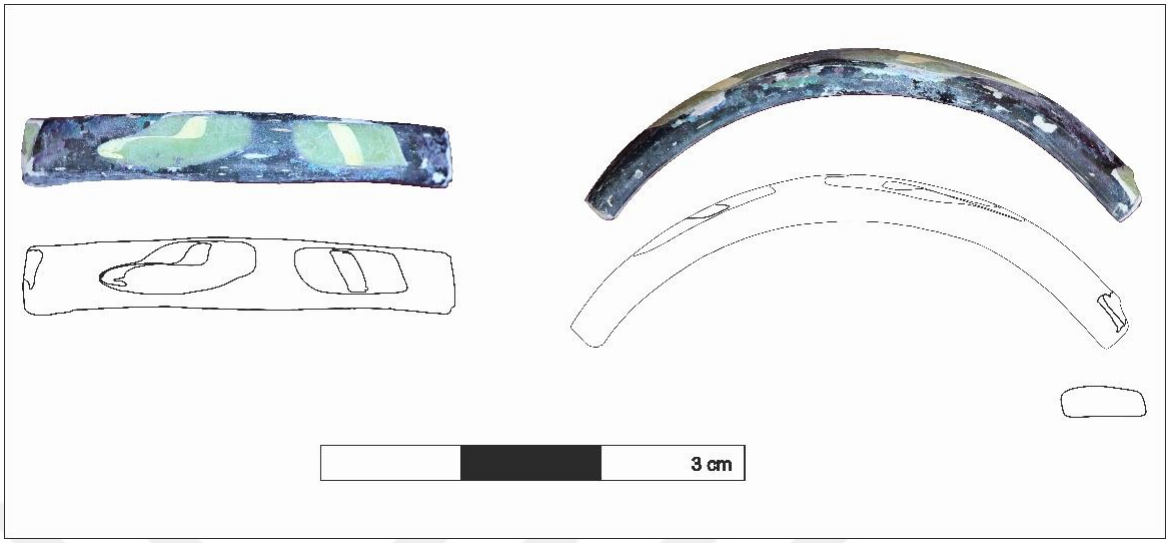

Katalog No	75
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, C3 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 8 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil gövde, sarı, beyaz, turuncu ve bordo yapıştırma bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak yeşil halkanın üzerine sarı, yeşil, beyaz, turuncu ve bordodan oluşan cam bant parçası yapıştırılmıştır. Bileziğin tamamı irizasyon ile kaplıdır ve matlaşmıştır. Eksiz yöntemle üretilmiştir.
Benzer Örnekleri	

c

Katalog No	76
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, E2 Açması, 2021
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Halka rengi belirlenemedi. Yeşilimsi ve kahverengimsi renklerden oluşan omurgalıdır.
Tarihlendirme	
Tanım	Yoğun aşınmadan dolayı bileziğin halka rengi belirlenememiştir. Omurga kısmı yeşilimsi ve kahverengimsi renklidir.
Benzer Örnekleri	Harput Kalesi Kazısı (fotoğraf 59)

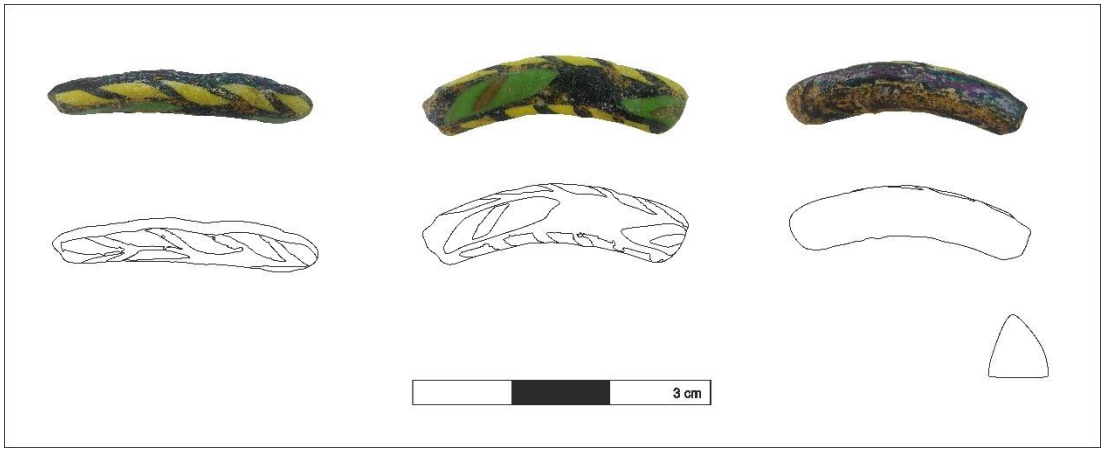
Katalog No	77
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, Y Açması, 2022
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,2 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka sarı ve yeşilden oluşan bant parçalıdır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkanın üzerine iki adet sarı ve yeşil renklerinden oluşan bant parçası yapıştırılmıştır. Eksiz bileziktir. İç yüzeyinde alet izi bulunmaktadır.

Benzer Örnekleri

Üçgen Kesitli Bilezikler

Katalog No	78
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı**,** B Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, bezemesiz
Tarihlendirme	
Tanım	Opak yeşil halka bezemesizdir. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir. İç yüzeyinde bulunan yatay haldeki yoğun alet izleri nedeniyle eksiz yöntemle yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	79
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 8 cm **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, iki sıra sarı lacivert cam ipi, yeşil kırmızı bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkaya sahip bilezik üçgen kesitlidir. Kenar bölümlerine sarı lacivert renkten oluşan iki ayrı sıra cam ipi çekilmiştir. Cam iplerinin arasındaki yüze ise yeşil kırmızıdan oluşan bant parçası yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir. Bileziğin iç kısmıyla birlikte üç yüzü bulunmaktadır.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Mısır, Suriye ve Memluk Örnekleri

Katalog No	80
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah renkli halkadan oluşan bilezik üçgen kesitlidir ve süslemesi yoktur. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

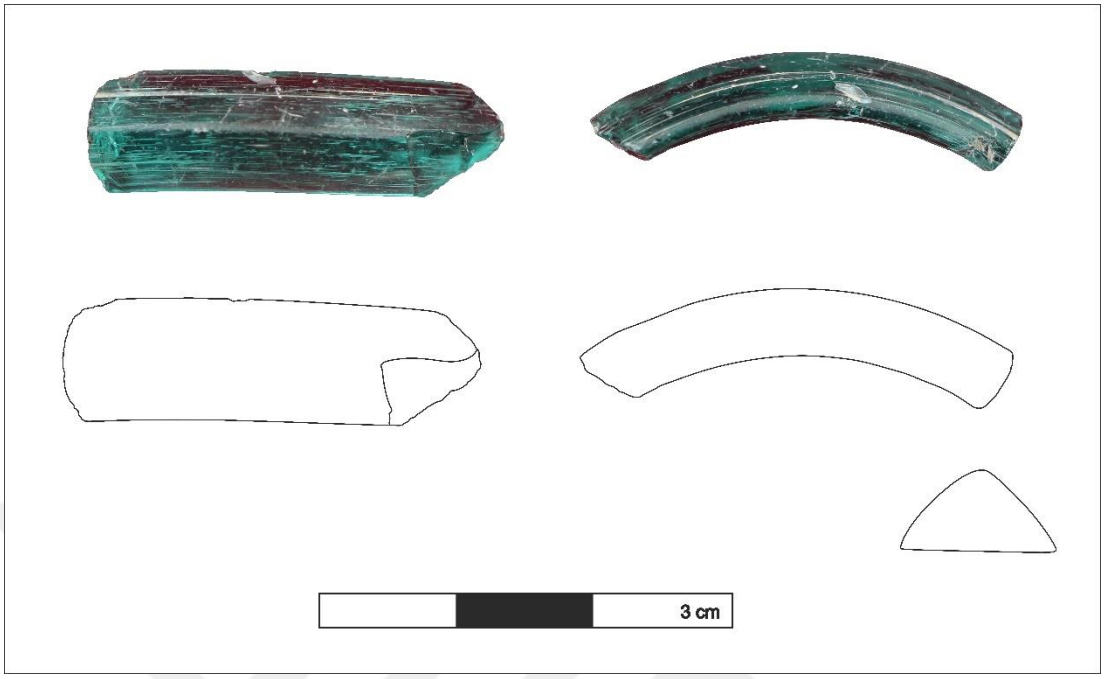
Katalog No	81
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,6 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, iki sıra sarı lacivert cam ipi, iki adet yeşil üzerine sarı bant parçalarından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkaya sahiptir. Kenar bölümlerine sarı lacivert renkten oluşan iki ayrı sıra cam ipi çekilmiştir. Cam iplerinden biri daha sık, diğeri daha seyrek olacak şekilde birbirine sarılmıştır. Cam iplerinin arasındaki yüze ise yeşil ve sarıdan oluşan bant parçası yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	The Met Museum Mısır, Suriye ve Memluk Örnekleri

Katalog No	82
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, A açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 7 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, iki sıra sarı lacivert cam ipi, bir adet sarı bant parçasından oluşmaktadır.
Tarihlendirme	13-19. yüzyıl
Tanım	Opak siyah halkaya sahiptir. Bilezikte kırılma ve aşınma yoğun haldedir. İki ayrı sıra cam ipi çekilmiştir ancak deforme olmuştur. Üzerinde sarı bant parçası bulunmaktadır. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

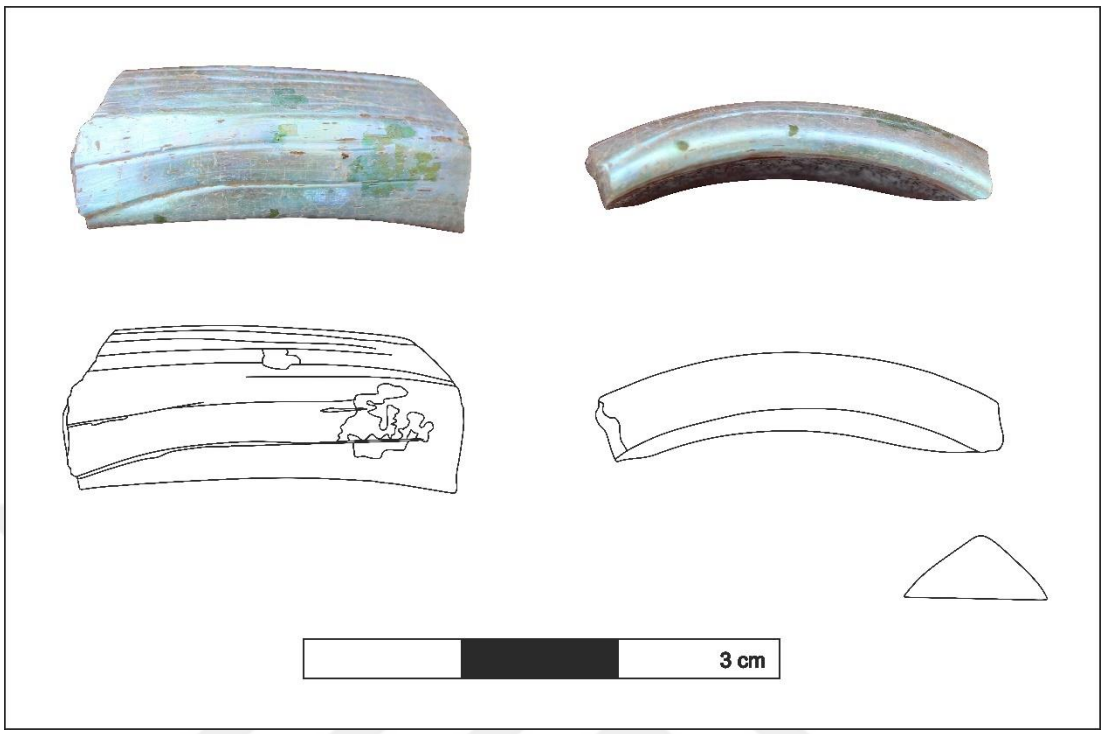
Katalog No	83
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, C Açması, 2009
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Sarı halka bezemesizdir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak sarı halkaya sahip bilezik bezemesizdir. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	84
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, C2 Açması, 2011
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halkadan oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Yarı saydam yeşil halkaya sahip bilezik bezemesizdir. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir. Dış kısmında yoğun çizilmeler görülmektedir. İç kısmı pürüzsüzdür.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	85
Bulunduğu Yer, Tarih	Kızlar Sarayı, Yüzey Buluntusu, 2014
Ölçüleri	**Çap:** 6 cm **Kalınlık:** 0,5 cm
Renk ve Süsleme	Siyah halka, kırmızı yeşil yapıştırma bant ve tek sıra cam ipine sahiptir.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak siyah halkaya sahiptir. Tek sıra siyah ve beyaz cam ipi yapıştırılmıştır. İki yan yüze simetrik olacak biçimde kırmızı ve yeşilden oluşan bant yapıştırılmıştır. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir. Bilezik aşınmıştır ve matlaşmıştır.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	86
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Yerleşim Alanı, B-D Kesiti, 2015
Ölçüleri	**Çap:** 5 cm **Kalınlık:** 0,4 cm
Renk ve Süsleme	Yeşil halka, düzensiz yivlerden oluşmaktadır.
Tarihlendirme	
Tanım	Opak yeşil halka bezemesizdir. Yüzeyinde düzensiz yivler bulunmaktadır. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

Katalog No	87
Bulunduğu Yer, Tarih	Harşena Kalesi Cami Alanı, A4 Açması, 2018
Ölçüleri	**Çap:** 4 cm **Kalınlık:** 0,3 cm
Renk ve Süsleme	Açık yeşil halka üzerine aynı renkten üç sıra cam ipi çekilmiştir.
Tarihlendirme	
Tanım	Saydam açık yeşil halkanın üzerine aynı renkten üç sıra cam ipi çekilmiştir. Eksiz yöntemle üretilip aletle şekillendirilmiştir.
Benzer Örnekleri	

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cam bilezik türleri daha önceki araştırmalardan yola çıkılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı bilezikleri diğer kazılarda ele geçen ve tarihlendirilebilen örneklerle karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve tarih önerileri verilmiştir. Bu süreçte araştırmacı Maud Spaer'in bilezik tipolojisinden yararlanılmıştır. Bilezikler konusunda rehber niteliği taşıyan The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine ve The Islamic Glass Bracelets of Palestine Preliminary Findings adlı makaleleri gözden geçirilmiştir. Bu kaynaklar aracılığıyla cam bilezik tipolojisi hakkında yorum yapma ve kalede ele geçirilen bilezikler ile karşılaştırma yapma olanağına sahip olunmuştur. Bilezikler ile ilgili yapılan araştırmaların çoğu makale niteliğindedir ve yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ele geçirilen buluntuların tasnif edilmesi ve değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu kaynaklar aracılığıyla araştırma konusunu oluşturan bilezikler ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Spaer'in The Islamic Glass Bracelets of Palestine adlı makalesinde yer alan cam bilezik örnekleri ile Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında ortaya çıkmış olan cam bilezikler arasında kıyas yapmak mümkün olmuştur. Benek desenli, bant bezemeli, üçgen kesitli bileziklerde karşılaştığımız birleşik desenli (omurga ve bantın bir arada kullanıldığı) bilezikler benzerlikler taşımaktadır. Bu şekilde Amasya'da ortaya çıkarılmış olan bileziklerin Filistin etkili üretilmiş olabileceği ya da o bölgeden getirilmiş olabileceği düşüncesi akla gelmektedir.

Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazılarında 2009-2022 yılları arasında ortaya çıkarılmış olan çeşitli cam buluntular arasında en fazla yeri cam bilezikler tutmaktadır. Toplam 431 adet cam bilezik parçası ele geçirilmiş olup bunların 87 tanesi değerlendirilmek üzere tezin ana kısmını oluşturan katalog kısmında ele alınmıştır. Cam malzemenin kırılgan yapısı sebebiyle tam halde ele geçirilen örnek bulunmamaktadır. Ele geçirilen bileziklerden ağırlıklı olarak bezemeli olanlar ve dış yüzünde detaya sahip olanlar kataloğa dâhil edilerek yıllara göre veri oluşturulmuştur. Bileziklerin çap ve kalınlık ölçüleri alınmıştır. Kesit türleri sık burma, seyrek burma, dairesel, yarı dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesit olarak belirlenmiştir. Cam bilezik literatüründe belli adlandırmalarla yer verilen bu kesit türlerine Harşena Kalesi ve

Kızlar Sarayı Kazısında çoğunluklu olarak rastlanmıştır. Bilezikler şeffaflık bakımından opak, saydam ve yarı saydam olarak belirlenmiştir.

Yıllar baz alınarak yapılan genel değerlendirme şu şekilde olmuştur: 2009 yılındaki bileziklerin çap ölçüsü 5 cm ile 8 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kesit türü olarak sık ve seyrek burma bilezikler, yarı dairesel ve dikdörtgen kesitli bilezikler yer almaktadır. Gövde kalınlığı ölçüldüğünde 0,1 ile 0,6 cm arasında değişkenlik görülmektedir. 2010 yılı çap ölçüleri 5 ile 7 cm arasında değişmektedir. Kesit türleri sık burma, seyrek burma, dairesel, yarı dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesit olarak belirlenmiştir. 2011 yılı çap ölçüleri 4 ile 6 cm aralığındadır. Kesit türleri seyrek burma, yarı dairesel, dikdörtgen ve üçgendir. 2012 yılı bileziklerinin çap ölçüsü 4 ile 5 cm aralığındadır. Kesitleri seyrek burma ve yarı daireseldir. 2013 yılı çap ölçüsü 4 cm ile 6 cm aralığındadır. Kesit türleri seyrek burma, sık burma ve dikdörtgendir. Hamur kalınlıkları 0,2 ile 0,6 cm aralığındadır. 2014 yılında çalışmalar kazı evinde gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılmış olan temizlik çalışmalarında beş adet bilezik ele geçirilmiş olup bunlardan bir tanesi kataloğa dahil edilmiştir. Bileziğin çapı 6 cm, kesiti üçgen ve kalınlığı 0,5 cm olarak belirlenmiştir. 2015 yılı bileziklerinin çap ölçüsü 4 ile 6 cm aralığındadır. Kesit türleri dairesel, yarı dairesel, dikdörtgen ve üçgendir. 2016 yılında kataloğa dahil edilen iki adet bilezikten birinin çapı belirlenememiştir. Diğerinin çapı ise 4 cm'dir. Kesit türleri sık burma ve dikdörtgendir. 2017 yılı bileziklerinin çapları 4 ile 7 cm arasında değişmektedir. Kesit türleri yarı dairesel ve dikdörtgendir. 2018 yılı çap ölçüleri 4 cm ile 6 cm aralığındadır. Kesit türleri yarı dairesel ve üçgendir. 2019 yılı bileziklerinin çapları 4 ile 5,5 cm aralığında değişmektedir. Kesit türleri, dikdörtgen ve yarı daireseldir. 2020 yılı bilezikleri iki adettir ve 5 ile 8 cm ölçülerindedir. Kesit türleri dikdörtgendir. 2021 yılı bilezikleri çap ölçüleri 5 ile 8 cm aralığındadır. Kesit türleri, yarı dairesel ve dikdörtgendir. 2022 yılı bileziklerinin çapları 6 ile 8 cm aralığında değişmektedir. Kesit türleri yarı daireseldir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında hamur kalınlıklarının 0,1 cm ile 0,6 cm arasında değişkenlik gösterdiği ve ağırlıklı olarak ince kalınlığa sahip örneklerin geniş bir yer tuttuğu sonucuna varılmaktadır.

Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı cam bileziklerinin renk paleti oldukça geniştir. Bu renkler arasında kahverengi, açık kahverengi, yeşil, açık yeşil, siyah, mavi, açık mavi, sarı, beyaz ve krem renkleri yer almaktadır. Renk belirleme çalışmalarına özen gösterilmiştir çünkü opak siyah görünümüne sahip olan bileziklerin aslında kahverengi, koyu yeşil ve mavi renklerine sahip olduğu anlaşılmıştır. Cam bilezikler konusunda çalışma yapacak diğer araştırmacıların bu konunun üzerine gitmesi önerilmektedir.

Bilezikler kataloğa dahil edilirken bezeme özellikleri öncelikli olarak dikkate alınmıştır. Burma bileziklerin sık ve seyrek burma örnekleri ortaya çıkarılmıştır ve sekiz adet olmak üzere kataloğa dahil edilmiştir. Yarı dairesel olarak ele geçirilen bilezikler yoğunluktadır. Bunlar tek renk gövdeli veya çeşitli desenlere sahip örnekleriyle açıklanmaya çalışılıp değerlendirilmiştir. Dikdörtgen kesitli örnekler de yoğun şekilde ele geçirilmiş olan bir diğer grubu oluşturmaktadır. Süsleme özellikleri çok çeşitli olup ayrıntılı bir şekilde açıklanarak değerlendirmeye alınmıştır. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısında ele geçirilen bilezikler süsleme özellikleri bakımından tek renkli ve bezemesiz, omurgalı, yapıştırma bant bezemeli, meander motifli, kabartma benekli, yivli ve cam ipi bezemeli olarak ele alınmıştır.

Kesit tipleri burma, yarı dairesel, dairesel, dikdörtgen ve üçgen kesitli olarak belirlenmiştir. Bazı bileziklerin tam olarak dairesel forma sahip olmadığı düzgün olmayan veya yamuk olarak ifade edilebilecek halkalara sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen üretim aşamasındaki deformasyondan veya alet ile şekillendirme ya da desen uygulaması yapılırken ortaya çıkan şekil bozukluklarından kaynaklanmaktadır. Bilezikler şeffaflık durumuna göre saydam, yarı saydam ve opak olarak belirlenmiştir. Bazı bileziklerin yüzeylerinde alet izlerine rastlanmıştır.

Yarı dairesel kesitli olup dış yüzeyindeki yivler ile profilli kesit veren bilezikler mevcuttur. Bunların dış yüzeyindeki yivler alet yardımıyla yapılmış olmalıdır. Spaer'e göre bu bilezikler Memluk dönemi ve sonrasına tarihlendirilmektedir.

Cam bileziklerin genel anlamda tarihlendirilmesi oldukça zordur. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı Bilezikleri için yapılan tarihlendirmelerin tamamı kesin bir yargı içermemekle birlikte araştırmalar kapsamında öneri niteliği taşımaktadır.

Bezemesiz tek renkli halkaya sahip bilezikler için tarihlendirme yapmak çok zordur. Çünkü bu bilezikler ilk cam bilezik üretiminden son üretimlere kadar her dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Dördüncü ve beşinci yüzyıl aralığında burma bilezikler ile baskılı bilezikler ortaya çıkmıştır. Burma bilezikler altı ve yedinci yüzyıllarda sık üretilmiştir. İslami dönem ile birlikte çok renkli ve çeşitli bilezik üretimlerine devam edilmiştir. Bant bezemeli olarak adlandırılan desene sahip olanlar 13 ile 19. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Çünkü bu bileziklere ilk defa 13. yüzyılda rastlanmıştır ve en son Hebron'da 19. yüzyıla kadar üretilmiştir. Kaledeki bilezikler bu tarihler arasında üretilmiş Hebron taklididir veya ithal edilmiştir. Benekli olan örnekler, 7-15. yüzyıl İslami Dönem aralığına tarihlendirilmektedir.

Cam bilezikler arkeolojik bakımdan dikkatlice üzerinde durulması gereken ve iyi analiz edilmesi gereken bir konudur. Çünkü ele geçen buluntular yoğun desen ve renk çeşitliliğine sahiptir. Renk belirleme çalışması yaparken aşınmanın etkileri mümkün oldukça minimum düzeye indirilmelidir. Çünkü bu durum yanılgılara sebep olabilmektedir. Siyah görünümü veren bileziklerin detaylı temizlik sonucu mavi, yeşil veya kahverengi olduğu anlaşılmaktadır.

Bilezikler tarihsel olarak ele alındığında erken dönem örneklerinin opak ve sade olduğu görülmektedir. Renkli örnekler az denecek düzeydedir. Üçüncü yüzyıl ortalarında kullanımı yaygınlaşmıştır. Düz ve kaburgalı örneklere bu dönemde rastlanmıştır. Ölçü bakımından değerlendirildiğinde çeşitli küçük çaplara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ölçülerin küçük olması bileziklerin öncelikle çocuklar tarafından kullanıldığı yorumunu akla getirmektedir.

Kalede ele geçirilen bilezikler desen açısından basit örnekler teşkil etmektedir. Bilezik üretim teknikleri, kesit türleri ve desenler değerlendirildiğinde kalede ortaya çıkarılmış olan 431 adet bilezik yorum yapma olanağını arttırmaktadır. Çeşitliliğin fazla olması insanların aksesuar kullanımına özen gösterdiği ve bunu günlük yaşantısının bir parçası haline getirmiş olması düşüncesini akıllara getirmektedir.

Genel bir yargıya varılmak istendiğinde Amasya'ya Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerinden bilezik ihracatı yapıldığı söylenebilir. İslami dönemde önemli üretim merkezleri arasında yer alan Suriye, Mısır Quseir al-Kadim (14.yy), Yemen al-Shihr, Tell Abu Sarbut (Memluk, Osmanlı dönemlerine tarihlendirilmektedir.) bölgesine ait

bilezikler incelendiğinde Harşena Kalesinde ele geçirilen bileziklerle yoğun benzerlikler taşıdığı anlaşılmıştır. Bu durum doğu bölgeleri ile Amasya arasında ticari faaliyetler yapılmış olduğunu veya cam ustalarının buralara yaptığı ziyaretler sonucu örnek aldığı modelleri Amasya'da uygulamaya geçirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Kalede Beylikler, Selçuklular ve Osmanlı egemenliği göz önüne alındığında doğu bölgeleri ve Amasya arasında ticaret ağının var olması kaçınılmazdır.

Kalede herhangi bir cam eser üzerine üretim yapıldığına dair bir veri kaydedilmemiştir ve şehrin diğer bölgelerinde üretim yapılmış olma ihtimali üzerinde durulmalıdır. Somut bir veri yapılacak olan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılabilecektir.

Diğer yandan kalede cam eser olarak yüzük, kadeh kulpları ve ayakları ile tanımlanamayan bazı cam halkalara ve cam parçalarına rastlanmıştır. Bu konu ile ilgili de araştırmalar yapılması kaledeki cam eserlerin tarihlendirilmesi hakkında yeni fikirler ortaya çıkmasına imkan sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. 1, haz. Ali Yılmaz ve Mehmet Akkuş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1986.

Armağan, Muhsine Eda, Doğer, Lale, "Aigai Bizans Cam Bilezikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, sayı 29/1, 2020.

Atıcı, Ayça, Turan, Eray, ''Yıldırım Bayezid ve Kadı Burhaneddin'in Amasya Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi'', *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt 1, Amasya 2017.

Boulogne, Stephanie Julian Henderson, ''Indian Glass in The Middle East? Medieval and Ottoman Glass Bangles from Central Jordan'', *Journal of Glass Studies*, 2009, 59.

Boulogne, Stéphanie, Claire Hardy-Guilbert, ''Glass bangles of al-Shihr, Hadramawt (fourteenth-nineteenth centuries), a corpus of new data for the understanding of glass bangle manufacture in Yemen'', *Proceedings of the seminar for arabian studies*, vol. 40, London 2010.

Budak, Abdülhamit, *Bir Şehir Bir Tarikat Amasya ve Halvetilik,* Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2015.

Carboni, Stefano, ''Glass Bracelets from the Mamluk Period in The Metropolitan Museum of Art'', *Journal of Glass Studies*, vol. 36, 1994.

Çoruhlu, Yaşar, Oktay, Özlem, ''2006-2009 Kars-Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan Cam Bilezikler Üzerine'', *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya 2010.

Demir, Necati, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Dixon, J.E. J. R. Cann, Renfrew, Colin "Obsidian and the Origins of Trade", *Scientific American.*

Doğanbaş, Muzaffer, *Sanatsal ve Kültürel Boyutlarıyla Amasya*, İnkansa Ofset, Ankara 2003.

Dönmez Naza, Emine ''Amasya'da Türk Dönemi Mimarisinin Gelişimi'', *Yar ile Gezdiğim Dağlar: Amasya*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

Dönmez Naza, Emine ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2009 Yılı Sonuçları'' *32. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 4.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010

Dönmez Naza, Emine ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Yılı Sonuçları'', *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Dönmez Naza, Emine ''Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2011 Yılı Sonuçları'' *34. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Dönmez Naza, Emine ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2012 Yılı Sonuçları’’, *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Muğla 2014.

Dönmez Naza, Emine ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2013 Yılı Sonuçları’’, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Dönmez Naza, Emine, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2015 Yılı Sonuçları’’, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Dönmez Naza, Emine ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2016 Yılı Sonuçları’’, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Bursa 2018.

Dönmez Naza, Emine ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2017 Dönemi Çalışmaları’’ *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2019.

Dönmez Naza, Emine ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2018 Yılı Sonuçları’’, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 2. cilt, Ankara 2020.

Dönmez Naza, Emine, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2019-2020 Dönemi Çalışmaları’’, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları [2021],* 2. cilt, Ankara 2022.

Dönmez Naza, Emine, ‘‘Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2019-2020 Dönemi Çalışmaları’’, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, 2. cilt, Ankara 2022.

Dönmez, Şevket, ‘‘Amaseia Antik Kenti’’, *Yar ile Gezdiğim Dağlar: Amasya,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

Dönmez, Şevket, ‘‘Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular’’, *TÜBA-AR Dergisi*, sayı 16, Ankara 2013.

Eker, Fevziye, *Kahramanmaraş Müzesindeki Cam Eserler*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi), Erzurum 2014.

Eker, Kasım, ‘‘Antik Çağ Cam Yapım Tekniklerinin 3d Modelleme Çalışması ile Yeniden Ele Alınması’’, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Temmuz 2016.

Ekiz, F. (2017) *Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı'nda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Arkeojeofizik Çalışmalar,* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Fındık, Ebru, "Bir Güzellik Nesnesi Olarak Cam Bilezikler: Demre/Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Buluntuları (1989-2016)", *Adalya*, cilt 20, sayı 20, 2017.

Grose, David, F., ‘‘Glass Forming Methods in Classical Antiquity: Some Considerations’’, *Journal of Glass Studies,* vol. 26, 1984.

İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Karpuz, Gül Geyik, ‘‘Elazığ Müzesi'nde Bulunan İslami Dönem Cam Bilezikler’’, *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019.

Kertil, F. (2014) *Büyük Selçuklu Döneminden Osmanlı Yönetimine Kadar Amasya Tarihi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Samsun.

Kuş, Ayşegül, ‘‘Henry John van Lennep’e Göre Amasya’’, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* cilt 11, sayı 1, Tokat 2016.

Kuş, Ayşegül, ‘‘İngiliz Seyyah Tozer’in Amasya Seyahatine Dair Notlar’’, *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt 1 (Tarih), Amasya 2017.

Küçükerman, Önder, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), 387, Defter-i Hakani Dizisi: III, Ankara 1997.

Mustafa Vazıh Efendi, *Belabilür-Rasiy fi Riyaz-ı Mesaili’l-Amasiyye*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2014.

Neşri, Mehmed, *Kitab-ı Cihannüma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, cilt 1, Ankara 1949.

Olcay, Osman Fevzi, *Amasya Şehri*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2010.

Özaydın, Abdülkerim, ‘‘Danişmendliler’’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 8, İstanbul 1993.

Özcan, Selim, ‘‘Amasya’da Sancakbeyliği Yapan Şehzadeler Döneminde Amasya Şehri’’, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 5, Amasya 2015.

Özgümüş, Üzlifat, *Anadolu Camcılığı,* Pera Yayıncılık, İstanbul 2010.

Özgümüş, Üzlifat, "Cam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 7, İstanbul 1993.

Özgümüş, Üzlifat, *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013.

Sözen, Metin, Tanyeli, Uğur, Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, Istanbul 1992.

Spaer, Maud, ''The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine'', *Journal of Glass Studies,* Corning Museum of Glass, 1988, vol 30.

Spaer, Maud, "The Islamic Glass Bracelets of Palastine: Preliminary Findings", *Journal of Glass Studies,* vol. 34, 1992.

Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi 1, İstanbul 2000.

Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Şahin, İlhan, Emecen, Feridun, ''Amasya'', *TDV İslam Ansiklopedisi,* cilt 3, Ankara 1991.

Tanman, Baha, ''Danişmendliler Mimari'', *TDV İslam Ansiklopedisi,* cilt 8, İstanbul 1993.

Tekin, Atilla, *1998-2009 Yılları Arasında Amorium Antik Kenti Kazılarında Bulunan Geç Roma-Bizans Cam Bilezikleri* (Doktora Tezi), Eskişehir 2019.

Texier, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası*, Tarihi ve Arkeolojisi, Çeviren Ali Suat, cilt 3, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002

Toruk, Ferruh, ‘‘Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi’’, *Vakıflar Dergisi*, cilt 31, Ankara 2008.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat A.Ş, İstanbul 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969.

Whitcomb, ‘‘Donald Quseir Islamic Glass From Al-Qadim, Egypt’’, *Journal of Glass Studies,* vol. 25, Newyork 1983.

Yurtsever, Adem, ‘‘Neokoros Düşüncesinin Kökeni ve Gelişimi: Tanrı, Kutsal Krallık ve Yönetici İlişkisi’’, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 15, Eskişehir 2015.

Yüce, Ahmet, *Amasya Müzesi*, Amasya Valiliği Kültür Yayınları, Amasya 2004.

Zanon, Michela, ‘‘Tyana/Kemerhisar (Niğde): Glass bracelets of the Byzantine and Islamic Period’’, *Anatolia Antiqua*, 21, 2013.

‘‘2006 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazı Çalışmaları ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım Çalışmaları’’, *29. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008.

‘‘2015 Yılı Amorium Kazısı’’, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2017.

http://www.amasya.gov.tr/demir-cagi-med-pers-donemi (21.02.2022)

http://www.amasya.gov.tr/cografi-konum

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/magdinus-ve-helkis-kopruleri Erişim: 28.05.2022.

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/gezilecekyer/alcak kopru Erişim: 28.05.2022.

http://www.hasal.com.tr/dokumanlar/UFLEME%20KAT%201602.pdf